

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΙΑΣ**

**Ο ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ:
ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ**

**Πτυχιακή εργασία της
Μπάτσαρη Ελένης (3309)**

Επιβλέπουσα: Αναστασία Ψάλτη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΕΙ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2012

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας περιεχομένων.....	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1^Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ ..	6
1.1 Ορισμός εκφοβισμού	6
1.2 Μορφές εκφοβισμού	8
1.2.1 Δικαιολογημένη και αδικαιολόγητη επιθετικότητα.....	8
1.2.2 Μορφές-Τύποι εκφοβισμού	9
1.3 Παράγοντες που σχετίζονται με τον εκφοβισμό και τη θυματοποίηση.....	10
1.3.1. Εκφοβισμός και Φύλο.....	10
1.3.2 Εκφοβισμός και Ηλικία	12
1.3.3 Εκφοβισμός και Σωματική δύναμη.....	13
1.4 Αιτίες εκφοβισμού	14
1.4.1 Οικογένεια	15
1.4.2 Σχολείο.....	17
1.4.3 Παρέες συνομηλίκων	19
1.4.4 Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	20
1.5 Μύθοι για τον εκφοβισμό	20
1.6 Η ταυτότητα των δραστών και των θυμάτων	24
1.6.1 Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του δράστη/ θύτη.....	24
1.6.2 Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του θύματος	27
1.6.3 Τα υπέρ και τα κατά της τυποποίησης.....	28
1.7 Ο εκφοβισμός από την οπτική γωνία του παιδιού	30
1.8 Επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού	33
1.8.1. Επιπτώσεις στα θύματα.....	33
1.8.2. Επιπτώσεις στους δράστες/ θύτες.....	34
2^Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ	36
ΑΓΩΓΗΣ.....	36
2.1 Ο εκφοβισμός στους χώρους προσχολικής αγωγής.....	36
2.2 Απόψεις και στάσεις των εκπαιδευτικών για το φαινόμενο του εκφοβισμού ...	40
3^Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ	43
3.1 Οι στάσεις των γονέων απέναντι στο φαινόμενο του εκφοβισμού.....	43
3.2 Γιατί μας ενδιαφέρει η διερεύνηση του φαινομένου από την οπτική γωνία των γονέων.....	45
4^Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ	47
4.1 Στόχοι και υποθέσεις της έρευνας	48
4.2 Μεθοδολογία έρευνας.....	50
4.2.1 Συμμετέχοντες	50
4.2.2 Εργαλείο.....	53
4.2.3 Διαδικασία	55
4.3 Αποτελέσματα.....	56
4.3.1 Η έννοια του σχολικού εκφοβισμού από την οπτική γωνία των γονέων....	56
4.3.2 Δυσάρεστα περιστατικά που έχουν συμβεί στο παιδικό σταθμό.....	60
4.3.2.1 Το παιδί-θύμα στο χώρο του παιδικού σταθμού.....	66

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

4.3.2.2 Το παιδί-δράστης στο χώρο του παιδικού σταθμού	78
4.3.3 Οι στάσεις των γονέων προς τις απόψεις που επικρατούν για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.....	84
4.3.4 Τρόποι αντιμετώπισης περιστατικών εκφοβισμού	88
4.4 Συζήτηση.....	90
4.4.1 Ορισμός της έννοιας του εκφοβισμού	90
4.4.2 Εκφοβισμός και Ηλικία	91
4.4.3 Τρόποι αντιμετώπισης του εκφοβισμού	92
4.4.4 Χαρακτηριστικά δραστών και θυμάτων	92
4.4.5 Διαφορές στον τρόπο εκφοβισμού των αγοριών με τον τρόπο εκφοβισμού των κοριτσιών	93
4.4.6 Γνωστοποίηση επεισοδίων εκφοβισμού σε τρίτα άτομα	94
4.4.7 Άλλες πληροφορίες.....	95
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	97
5.1 Τι μπορούν να κάνουν οι γονείς του θύματος.....	97
5.2 Τι μπορούν να κάνουν οι γονείς του δράστη.....	99
5.3 Τι μπορεί να κάνει το σχολείο	101
5.4 Επίλογος.....	106
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	108
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	112
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	132

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία πραγματοποιείται στα πλαίσια μιας ευρύτερης έρευνας που σχετίζεται με τον εκφοβισμό στους χώρους προσχολικής αγωγής. Η διαφορά της παρούσας έρευνας με άλλες έρευνες που έχουν γίνει κατά καιρούς, είναι ότι η έρευνα αυτή αφορά τους γονείς των παιδιών που φοιτούν σε χώρους προσχολικής αγωγής. Στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις των γονέων για το φαινόμενο αυτό, το οποίο τους αφορά άμεσα, αλλά και να καταγραφούν οι τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου, όπως τους διατυπώνουν οι ίδιοι οι γονείς. Οι έρευνες που έχουν καταγραφεί στη διεθνή βιβλιογραφία και αφορούν την προσχολική ηλικία, είναι περιορισμένες και ακόμα πιο περιορισμένες είναι οι έρευνες που έχουν να κάνουν με τις απόψεις των γονέων για το φαινόμενο αυτό.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω βαθύτατα την καθηγήτριά μου, κυρία Αναστασία Ψάλτη για την πολύτιμη βοήθειά της αλλά και για την ευκαιρία που μου έδωσε μέσω αυτής της εργασίας, να κατανοήσω το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Αυτό είναι κάτι πολύ σημαντικό, διότι απέκτησα την ικανότητα να μπορώ να διακρίνω τα διάφορα περιστατικά εκφοβισμού στο χώρο του παιδικού σταθμού- κάτι που δεν γινόταν πριν- και έτσι τώρα μπορώ να το αντιμετωπίσω πιο εύκολα και πιο ουσιαστικά. Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω θερμά τους γονείς των παιδιών που αποφάσισαν να πάρουν μέρος στην έρευνα και διέθεσαν χρόνο προκειμένου να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια.

Εύχομαι τα αποτελέσματα της έρευνας να αποδειχθούν χρήσιμα για την εξαγωγή συμπερασμάτων που σχετίζονται με τις απόψεις των γονέων και αφορούν τον εκφοβισμό στους χώρους προσχολικής αγωγής.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την πλειοψηφία των μαθητών, η είσοδός τους στο χώρο του σχολείου αλλά και η πορεία τους σε αυτό, αποτελούν μία ευχάριστη εμπειρία. Τα παιδιά με την είσοδό τους στο σχολείο έρχονται σε επαφή με άλλα παιδιά της ηλικίας τους αλλά και με τους ενηλίκους που βρίσκονται στο χώρο του σχολείου. Έτσι, μαθαίνουν να κοινωνικοποιούνται. Για ένα μικρό ποσοστό μαθητών όμως, η εμπειρία αυτή μπορεί να είναι δυσάρεστη και να έχει πολλές αρνητικές συνέπειες στη προσωπικότητα του παιδιού. Μία από τις αιτίες που μετατρέπουν αυτή την ευχάριστη εμπειρία των παιδιών σε δυσάρεστη, είναι ο εκφοβισμός. Βέβαια, ο βαθμός στον οποίο συμβαίνει ο εκφοβισμός διαφέρει, όπως διαφέρουν και οι επιπτώσεις που έχει ο εκφοβισμός στο κάθε παιδί που βιώνει περιστατικά εκφοβισμού (Κασάπη, 2007).

Οι έρευνες που έχουν γίνει στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, και σχετίζονται με τον εκφοβισμό στη προσχολική ηλικία, είναι περιορισμένες όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Όμως, ο εκφοβισμός σε αυτή την ηλικία θα πρέπει να ερευνηθεί περαιτέρω καθώς τα παιδιά με την εισαγωγή τους στο βρεφονηπιακό σταθμό, αφήνουν το σπίτι τους, όπου ήταν μέχρι τώρα, και βρίσκονται σε έναν άλλο χώρο που είναι αντιπροσωπευτικός της κοινωνίας στην οποία θα ζήσουν στο μέλλον. Για το λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντικό να βοηθήσουμε τα παιδιά να αποκτήσουν "υγιείς βάσεις" πάνω στις οποίες θα οικοδομηθεί η προσωπικότητά τους. Σε αυτό φέρουν μεγάλη ευθύνη οι παιδαγωγοί αλλά και οι γονείς του παιδιού. Για το λόγο αυτό, αξίζει να ερευνήσουμε τις απόψεις που έχουν οι γονείς για το φαινόμενο του «σχολικού εκφοβισμού» και να εξετάσουμε το πώς το αντιλαμβάνονται. Αυτός είναι και ο στόχος της παρούσας έρευνας.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Η εργασία χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Στο 1^ο, 2^ο, 3^ο και 5^ο κεφάλαιο δίνονται διάφορες πληροφορίες για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, ενώ το 4^ο κεφάλαιο αποτελείται από την έρευνα. Συγκεκριμένα, στο 1^ο κεφάλαιο γίνεται η περιγραφή του φαινομένου του εκφοβισμού, στο 2^ο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον εκφοβισμό που συμβαίνει ανάμεσα στα παιδιά στους χώρους προσχολικής αγωγής, στο 3^ο κεφάλαιο εξετάζονται οι στάσεις και οι απόψεις των γονέων σχετικά με το φαινόμενο του εκφοβισμού όπως προκύπτουν από έρευνες που έχουν γίνει. Τέλος, στο 4^ο κεφάλαιο αναλύεται η έρευνα που έγινε στους γονείς, ενώ στο 5^ο κεφάλαιο καταγράφονται κάποιες προτάσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

1.1 Ορισμός εκφοβισμού

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δεν είναι καινούργιο. Ακόμα και σε λογοτεχνικά κείμενα συναντάμε περιγραφές παιδιών, τα οποία παρενοχλούνταν από τους συμμαθητές τους. Επίσης, πολλοί είναι οι ενήλικοι που αναφέρουν ότι είχαν πέσει θύματα του σχολικού εκφοβισμού όταν φοιτούσαν στο σχολείο. Αρχικά, το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση του φαινομένου εκδηλώθηκε στη Σουηδία στο τέλος της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές του 1970 και στη συνέχεια επεκτάθηκε και στις Σκανδιναβικές χώρες (Olweus, 2009).

Ο Heinemann (1972: στο Κασάπη, 2007) ήταν ο πρώτος που ασχολήθηκε με το φαινόμενο του εκφοβισμού και χρησιμοποίησε τον νορβηγικό όρο «mobbning» προκειμένου να αναφερθεί στην άσκηση βίας που ασκείται από μία ομάδα προς ένα άτομο και χαρακτηρίζεται από ξαφνική έναρξη και ξαφνική παύση.

Στη Νορβηγία και τη Δανία το πρόβλημα του εκφοβισμού ονομάζεται «mobbing» και στη Σουηδία και Φιλανδία ονομάζεται «mobbning» (Olweus, 2009). Στην Ιαπωνία αναφέρονται στο πρόβλημα του εκφοβισμού με τον όρο «ijime», ενώ στη Κορέα με τον όρο «wang-ta» (Marita et al., 1999, Kanetsuna & Smith, 2002: στο Smith, 2004). Οι παραπάνω όροι ανταποκρίνονται αρκετά καλά στον αγγλικό όρο «bullying» που χρησιμοποιείται για να περιγράψουμε το φαινόμενο αυτό. Ο όρος «bullying» αποτελεί αναμφισβήτητα ένα δυσμετάφραστο όρο. Στην ελληνική γλώσσα για να αποδώσουμε το νόημα του όρου αυτού, χρησιμοποιούμε τα ουσιαστικά «επιθετικότητα» ή «βία» και τα χαρακτηριστικά «νταής», «τσαμπουκάς» ή «μάγκας».

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στο πλαίσιο της παιδαγωγικής επιστήμης και της ψυχολογίας χρησιμοποιούνται οι όροι «εκφοβισμός» ή «επιθετικότητα» για να περιγράψουν αυτό το φαινόμενο (Olweus, 2009). Για τους όρους «bully» και «victim» στην ελληνική γλώσσα, χρησιμοποιούνται οι όροι «θύτης» ή «δράστης» και «θύμα».

Ο Olweus ορίζει τον εκφοβισμό με τον ακόλουθο τρόπο: «ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές» (Olweus, 1986 και 1991: στο Olweus, 2009, σ.29). Επίσης, ο Olweus (1993: στο Κωνσταντίνου, 2010), προκειμένου να περιγράψει λεπτομερέστερα τον εκφοβισμό δηλώνει ότι ο εκφοβισμός (1) είναι μία σκόπιμη επιθετική συμπεριφορά που (2) επαναλαμβάνεται σταθερά στο χρόνο, στο πλαίσιο μιας σχέσης, η οποία (3) χαρακτηρίζεται από ανισότητα δύναμης μεταξύ δράστη και θύματος. Επίσης, ο Olweus (1999: στο Rigby, 2008, σ.37, 38) δίνει κάποια παραδείγματα αρνητικών πράξεων και εξηγεί:

Λέμε ότι ένας μαθητής θυματοποιείται όταν ένας άλλος μαθητής ή μία ομάδα μαθητών:

- Του/ της λένε άσχημα και δυσάρεστα λόγια και τον/ την κοροϊδεύουν ή τον/ την αποκαλούν με κακόβουλα ονόματα που τον/ την πληγώνουν
- Τον/ την αγνοούν παντελώς ή τον/ την αποκλείουν από την ομάδα των φίλων και επίτηδες τον/ την αποκλείουν από τα δρώμενα
- Τον/ την χτυπούν, κλοτσούν, παραμερίζουν ή τον/ την απειλούν
- Λένε ψέματα ή διαδίδουν ψευδείς φήμες γι' αυτόν/ αυτήν ή του/ της στέλνουν κακόβουλα σημειώματα και προσπαθούν να κάνουν τους υπόλοιπους μαθητές να τον/ την αντιπαθήσουν
- Και άλλα παρόμοια

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Ακόμα, οι Tatum και Tatum (1992: στο Rigby, 2008, σ.35) διατύπωσαν τον ορισμό του σχολικού εκφοβισμού και συγκεκριμένα είπαν ότι «ο σχολικός εκφοβισμός είναι η σκόπιμη και συνειδητή επιθυμία να βλάψουμε τον άλλον και να τον υποβάλουμε σε κατάσταση πίεσης».

Ενώ σύμφωνα με τον Rigby (2008, σ.67), «ο εκφοβισμός συμπεριλαμβάνει βασικά την επιθυμία κάποιου να πληγώσει κάποιον άλλο και την ασυμμετρία δύναμης των εμπλεκόμενων και (συνήθως) την επανάληψη και την άδικη χρήση της δύναμης και την προφανή ευχαρίστηση του επιτιθέμενου και γενικά μια αίσθηση καταπίεσης από την πλευρά του θύματος». Τέλος, ο εκφοβισμός ορίζεται ως μία συστηματική κατάχρηση δύναμης (Rigby, 2002: στο Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007).

1.2 Μορφές εκφοβισμού

1.2.1 Δικαιολογημένη και αδικαιολόγητη επιθετικότητα

Ένα θέμα για το οποίο δεν έχουν γίνει πολλές έρευνες είναι η δικαιολογημένη επιθετικότητα, η οποία ασκείται από ένα άτομο με μεγάλη δύναμη και η οποία δεν θεωρείται εκφοβισμός, και η αδικαιολόγητη επιθετικότητα, η οποία δεν έχει καμία δικαιολογία και για το λόγο αυτό θεωρείται εκφοβισμός. Το γεγονός ότι ένα άτομο με μεγαλύτερη σωματική δύναμη ασκεί βία σε μία δεδομένη κατάσταση δεν σημαίνει ότι αυτομάτως εμπλέκεται σε εκφοβισμό. Υπάρχει περίπτωση αυτή να είναι μία πράξη εκφοβισμού, αλλά υπάρχει και περίπτωση να μην είναι. Οι περισσότεροι ορισμοί του εκφοβισμού συμφωνούν στο ότι οι πράξεις που καταπιέζουν τους άλλους δεν είναι τίποτα άλλο παρά μόνο «εκφοβισμός» και ότι αυτός που καταπιέζει χαρακτηρίζεται ως «δράστης».

Αυτό όμως δεν ισχύει πάντα και για όλες τις καταστάσεις καταπίεσης, όπως για παράδειγμα, μία μητέρα που σέρνει από το χέρι το παιδί μακριά από τον επικίνδυνο δρόμο που έτρεχε ή ένας δάσκαλος που στέλνει το παιδί έξω από την τάξη επειδή συνεχώς διακόπτει το μάθημα, δεν είναι σωστό να χαρακτηριστούν, η μητέρα και ο δάσκαλος, ως «δράστες». Σε τέτοιες καταστάσεις πριν διατυπωθεί η άποψη ότι πρόκειται για εκφοβισμό, θα πρέπει να ερευνηθούν οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει η συγκεκριμένη πράξη. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα αποφευχθούν τυχόν σφάλματα της υπόθεσης (Rigby, 2008).

1.2.2 Μορφές-Τύποι εκφοβισμού

Ο εκφοβισμός μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλους τρόπους. Ο άμεσος εκφοβισμός εκδηλώνεται κυρίως σωματικά και λεκτικά. (1) **Ο σωματικός εκφοβισμός** (physical) εκδηλώνεται με χτυπήματα, κλωτσιές, σπρωξίματα αλλά και με καταστροφή προσωπικών αντικειμένων. (2) **Στο λεκτικό εκφοβισμό** (verbal/cognitive), ο δράστης χρησιμοποιεί διάφορες λέξεις με σκοπό να αναστατώσει το θύμα και να το κάνει να αισθανθεί άσχημα, όπως για παράδειγμα κάνοντας ενοχλητικά σχόλια και βωμολοχίες κ.α. (Κασάπη, 2007). Επίσης, ο Olweus (2009) υποστηρίζει ότι ο εκφοβισμός μπορεί να μην είναι ούτε σωματικός αλλά ούτε λεκτικός. Αυτός ο εκφοβισμός έχει σκοπό τον αποκλεισμό ενός ατόμου από την ομάδα των φίλων του και εκδηλώνεται με γκριμάτσες ή άσεμνες χειρονομίες.

Ακόμα, υπάρχει και (3) **ο έμμεσος εκφοβισμός** (indirect ή relational ή social), ο οποίος εκδηλώνεται με προμελετημένες πράξεις που έχουν αρνητικές επιπτώσεις. Τέτοιες πράξεις είναι η διάδοση φημών, ο αποκλεισμός κάποιων ατόμων από την παρέα, η ξαφνική αντιπάθεια κάποιων ανθρώπων προς κάποιους άλλους. Η έμμεση επιθετικότητα έχει θεωρηθεί από κάποιους επιστήμονες ως μία ξεχωριστή μορφή εκφοβισμού (Rigby, 2008).

Επιπλέον, μία νέα μορφή εκφοβισμού είναι (4) **ο ηλεκτρονικός ή τεχνολογικός εκφοβισμός** (cyberbullying), ο οποίος εκδηλώνεται διαδίδοντας φήμες και κάνοντας κακόβουλα σχόλια για κάποιον μέσω κινητού τηλεφώνου, μέσω γραπτών μηνυμάτων, e-mail και σε ιστοσελίδες κοινωνικής πρόσβασης (Ontario Ministry of Education, 2011). Τέλος ο Rigby (2008) πιστεύει ότι υπάρχουν κάποια θύματα που προκαλούν την αρνητική μεταχείριση των άλλων. Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό, παραθέτει κάποια επιπλέον είδη εκφοβισμού όπως (5) **ο ρατσιστικός εκφοβισμός**, (6) **ο εκφοβισμός που οφείλεται σε σωματική αναπηρία** και (7) **ο σεξουαλικός εκφοβισμός**.

1.3 Παράγοντες που σχετίζονται με τον εκφοβισμό και τη θυματοποίηση

1.3.1. Εκφοβισμός και Φύλο

Τα αγόρια χαρακτηρίζονται ως πιο επιθετικά σε σύγκριση με τα κορίτσια. Συγκεκριμένα, τα αγόρια σπρώχνουν, βρίζουν, χτυπούν και απειλούν ότι θα δείρουν κάποια άλλα παιδιά. Αυτοί οι τρόποι εκδήλωσης της επιθετικότητας εμφανίζονται κατά τη διάρκεια του δεύτερου και τρίτου έτους της ζωής τους (Cole & Cole, 2001).

Επίσης, παρατηρήθηκε ότι και τα κορίτσια είναι επιθετικά, όμως οι μορφές εκδήλωσης της επιθετικότητάς τους διαφέρουν σημαντικά από τις μορφές εκδήλωσης των αγοριών. Τα κορίτσια εμφανίζουν μία μορφή επιθετικότητας που ονομάζεται «επιθετικότητα σχέσεων». Αυτό σημαίνει ότι τα κορίτσια είναι πιο πιθανό να αποκλείσουν κάποιο παιδί από την ομάδα ή να μην θέλουν να γίνουν φίλοι με κάποιο άλλο παιδί.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Αυτά εκφράζονται με φράσεις, όπως "Δεν θέλουμε να παίζουμε μαζί σου" ή "Δε θα είμαι φίλη σου αν παίζεις μαζί της" ή "Η Έμιλι λέει ότι δεν σ' αγαπάει πια" (Cole & Cole, 2001).

Σύμφωνα με μία έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε από τον Olweus (2009), τα αγόρια στο γυμνάσιο εκτίθενται περισσότερο στον εκφοβισμό σε σύγκριση με τα κορίτσια. Όμως αυτά τα στοιχεία αναφέρονταν στον άμεσο εκφοβισμό, δηλαδή στον εκφοβισμό με ανοιχτές επιθέσεις από το δράστη προς το θύμα. Όταν στο ερωτηματολόγιο τέθηκε η ερώτηση «Πόσο συχνά συμβαίνει να μη θέλουν οι άλλοι μαθητές να κάνετε παρέα στο διάλειμμα και τελικά κάθεσαι μόνη σου;», οι απαντήσεις έδειξαν ότι τα κορίτσια δεν εκφοβίζονται με τη χρήση του άμεσου εκφοβισμού, δηλαδή με ανοιχτές επιθέσεις, αλλά με πιο διακριτικές μορφές εκφοβισμού (έμμεσος εκφοβισμός). Βέβαια, παρατηρήθηκε ότι και τα αγόρια αλλά και τα κορίτσια έπεφταν θύματα αυτού του έμμεσου εκφοβισμού.

Παρά το γεγονός ότι ο έμμεσος εκφοβισμός και η έμμεση επιθετικότητα είναι χαρακτηριστικό των κοριτσιών, έρευνες έχουν δείξει ότι τα αγόρια στην εφηβεία δεν χρησιμοποιούν μορφές άμεσου εκφοβισμού αλλά μορφές έμμεσου. Με αυτό τον τρόπο μειώνονται οι διαφορές των δύο φύλων όσον αφορά τις μορφές εκφοβισμού (Garandeanu & Cillessen, in press: στο Κασάπη, 2007). Σε μία πρόσφατη μελέτη των Jolliffe & Farington (2006: στο Κασάπη, 2007), διαπιστώθηκε ότι παρόλο που τα αγόρια εκφοβίζουν περισσότερο τους συνομηλίκους τους με μορφές άμεσης επιθετικότητας, δηλαδή με σωματικές επιθέσεις, απειλές και αρπαγή προσωπικών αντικειμένων, τα ποσοστά εκδήλωσης έμμεσων μορφών εκφοβισμού, ήταν τα ίδια και για τα αγόρια.

1.3.2 Εκφοβισμός και Ηλικία

Σύμφωνα με τους Kochenderfer & Ladd (1996: στο Κωνσταντίνου, 2010), πολλές έρευνες, έχουν δείξει ότι τα περιστατικά εκφοβισμού που λαμβάνουν χώρα στο νηπιαγωγείο, είναι περισσότερα με ποσοστά έως και 22,6% καθώς και στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Μετά τα 16 χρόνια, οι αυτό-αναφορές παιδιών που έπεσαν θύματα του εκφοβισμού, αρχίζουν να μειώνονται αισθητά, άρα καταλήγουμε στο ότι τα θύματα είναι περισσότερα στο δημοτικό και στο γυμνάσιο μέχρι τις πρώτες τάξεις του λυκείου. Μετά, αυτός ο αριθμός μειώνεται (Smith & Brain, 2000: στο Κωνσταντίνου, 2010). Οι Carney & Merrell (2001: στο Κωνσταντίνου, 2010), θεωρούν ότι η κορύφωση του εκφοβισμού τοποθετείται μεταξύ των εννέα και δεκατεσσάρων ετών. Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι σε αυτές τις ηλικίες τα μεγαλύτερα παιδιά εκφοβίζουν τα μικρότερα και τα μεγαλύτερα θύματα εκφοβίζονται από συνομηλίκους τους εξαιτίας της φυσικής τους αδυναμίας και της καθυστέρησης στην ανάπτυξη συγκριτικά με τα υπόλοιπα παιδιά της ηλικίας τους (Κωνσταντίνου, 2010). Επιπλέον, τα παιδιά που εκφοβίζουν άλλα μικρότερα παιδιά χρησιμοποιούν συνήθως το λεκτικό και το σωματικό εκφοβισμό, ενώ τα παιδιά που εκφοβίζονται δεν ήταν ποτέ φίλοι τους (Smith, 2004).

Σύμφωνα με τον Olweus (2009), το ποσοστό των μαθητών που υφίστανται εκφοβισμό από τη Β' τάξη δημοτικού έως την ΣΤ', φαίνεται να είναι περίπου το διπλάσιο, από το αντίστοιχο ποσοστό των τριών τάξεων του γυμνασίου. Σε μία ειδική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στο Μπέργκεν, διαπιστώθηκε ότι πολλές φορές ο εκφοβισμός γινόταν από μαθητές μεγαλύτερης ηλικίας. Με βάση τα παραπάνω, ο Olweus (2009) κατέληξε στο ότι η μείωση των ποσοστών στη πρώτη τάξη του γυμνασίου σχετίζεται με το γεγονός ότι οι μαθητές σε αυτή τη τάξη είναι οι μικρότεροι στο γυμνάσιο και έτσι δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση σε μικρότερες τάξεις ώστε να εκφοβίζουν τους μικρότερους μαθητές. Παρόλα αυτά, ο Smith (2004) υποστηρίζει ότι ο εκφοβισμός διαφέρει από χώρα σε χώρα.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Για παράδειγμα, στην Ιαπωνία ο εκφοβισμός ανάμεσα σε παιδιά της ίδιας ηλικίας και της ίδιας τάξης είναι ένα συχνό φαινόμενο και συνήθως αποτελεί μία μορφή συστηματικής κοινωνικής απομόνωσης μεταξύ συμμαθητών αλλά και μεταξύ στενών φίλων.

Οι Smith, Madsen & Moody (1999: στο Κωνσταντίνου, 2010), υποστήριξαν ότι ο εκφοβισμός ελαττώνεται καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, διότι αποκτούν περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες και έτσι είναι σε θέση να αναζητήσουν εναλλακτικούς τρόπους επίλυσης των συγκρούσεών μεταξύ τους. Τέλος, οι Smith & Brain (2000: στο Κωνσταντίνου, 2010) παρατήρησαν ότι, καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά, προτιμούν τους έμμεσους τρόπους επιθετικότητας αντί για τη σωματική θυματοποίηση, ενώ όταν είναι σε μικρότερη ηλικία συμβαίνει το αντίθετο.

1.3.3 Εκφοβισμός και Σωματική δύναμη

Η σωματική δύναμη ή η αδυναμία παίζει καθοριστικό ρόλο στον εκφοβισμό, ιδιαίτερα για τα αγόρια. Είναι γνωστό, ότι τα θύματα έχουν λιγότερη σωματική δύναμη από το μέσο όρο. Αντίθετα, οι νταήδες έχουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη όχι μόνο από το μέσο όρο των αγοριών αλλά και από τα θύματά τους (Olweus, 1973a και 1978: στο Olweus, 2009). Για το λόγο αυτό, τα θύματα δεν είναι ικανά να υπερασπιστούν μόνα τους τον εαυτό τους και έτσι ζητούν βοήθεια από τους ενηλίκους (Sawyer, Mishna, Pepler & Wiener, 2011). Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι όποιος έχει μεγάλη σωματική δύναμη θα γίνει και νταής. Ο νταής θα πρέπει να έχει το συνδυασμό ενός «πρότυπου επιθετικής αντίδρασης και σωματικής δύναμης», ενώ αντίθετα το θύμα θα πρέπει να έχει το συνδυασμό ενός «προτύπου αγχώδους αντίδρασης και σωματικής αδυναμίας» (Olweus, 2009, σ.56).

Επίσης, ο Olweus διαπίστωσε πως η σωματική δύναμη σχετίζεται άμεσα με τη δημοτικότητα μεταξύ των συνομηλίκων και αντίστοιχα η σωματική αδυναμία με τη χαμηλή δημοτικότητα (Olweus, ανέκδοτο c: στο Olweus, 2009).

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Συγκεκριμένα, η σωματική δύναμη στα αγόρια μπορεί να τα προστατεύσει ώστε να μην πέσουν θύματα εκφοβισμού. Αυτό συμβαίνει διότι το αγόρι που έχει σωματική δύναμη μπορεί να προστατευθεί και να αμυνθεί όταν κάποιος άλλος προσπαθήσει να του επιτεθεί και όταν ένα παιδί είναι δημοφιλές, τότε μειώνεται η πιθανότητά του να πέσει θύμα εκφοβισμού. Στα κορίτσια όμως ισχύει το αντίθετο, δηλαδή η σωματική δύναμη δεν παίζει τον ίδιο ρόλο (Olweus, 2009).

Παρόλα αυτά είναι πολύ δύσκολο να αναγνωρίσουμε την ασυμμετρία δύναμης και αυτό διότι μπορεί κάποιος να διαθέτουν αναγνωρίσιμη σωματική και λεκτική "δύναμη", ενώ άλλοι χωρίς να έχουν αυτά τα προσόντα, μπορούν εύκολα να επηρεάσουν τους γύρω τους και να κερδίσουν την υποστήριξή τους. Αυτό σημαίνει, ότι η χρήση της σωματικής βίας μπορεί να είναι χρήσιμη σε κάποιες καταστάσεις αλλά όχι σε άλλες (Rigby, 2008).

1.4 Αιτίες εκφοβισμού

Πολλές φορές όμως, εκτός από τους παραπάνω παράγοντες, υπάρχουν και κάποιες αιτίες που συμβάλλουν στην εμφάνιση του εκφοβισμού μεταξύ των παιδιών. Αυτές οι αιτίες, μπορεί να προέρχονται είτε από το χώρο της οικογένειας, είτε από το χώρο του σχολείου. Βέβαια, πιο σπάνια οι αιτίες και οι αφορμές για την εμφάνιση περιστατικών εκφοβισμού, προέρχονται από τις παρέες των συνομηλίκων. Επίσης στις μέρες μας, όλο και περισσότεροι νέοι αλλά και παιδιά μικρής ηλικίας επηρεάζονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και πράττουν ό,τι βλέπουν στη τηλεόραση για παράδειγμα.

1.4.1 Οικογένεια

Σύμφωνα με τον Smith (2004), η οικογένεια φέρει μερίδιο ευθύνης όσον αφορά τον εκφοβισμό. Υποστηρίζει, πως τα θύματα προέρχονται από υπερπροστατευτικές οικογένειες. Επίσης, έγιναν αρκετές μελέτες, οι οποίες ασχολήθηκαν με τον εκφοβισμό μεταξύ αδελφών. Ο Duncan (1999: στο Smith, 2004) ανακάλυψε ότι ο εκφοβισμός μεταξύ των αδελφών μιας οικογένειας συνδέεται με τον εκφοβισμό που λαμβάνει χώρα στο σχολικό περιβάλλον και μάλιστα αυτή η σύνδεση παίζει καθοριστικό ρόλο για το θύμα.

Ο Olweus (2009) διαπίστωσε, μέσα από έρευνες που έγιναν κυρίως σε αγόρια, ότι υπάρχουν τέσσερις παράγοντες, οι οποίοι παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανατροφή των επιθετικών παιδιών. Ο πρώτος παράγοντας είναι η *συναισθηματική συμπεριφορά της μητέρας* κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της ζωής του παιδιού. Αν η μητέρα δεν δείχνει τρυφερότητα και στοργή στο παιδί αυτά τα πρώτα κρίσιμα χρόνια, τότε το παιδί θα έχει περισσότερες πιθανότητες να γίνει επιθετικό προς τους άλλους όταν μεγαλώνει. Ο δεύτερος παράγοντας έχει να κάνει με τα *όρια που βάζει ο γονέας στο παιδί του*. Αυτό σημαίνει ότι αν ο γονέας δεν θέσει όρια στην επιθετική συμπεριφορά του παιδιού προς τους συνομηλίκους του, τα αδέλφια του και τους υπόλοιπους ενήλικους, τότε το παιδί θα νιώθει "ελεύθερο" και θα εκφοβίζει τους γύρω του ανεξέλεγκτα. Ο τρίτος παράγοντας έχει να κάνει με την *επιθετική συμπεριφορά των γονέων προς το παιδί*. Αυτό σημαίνει ότι αν οι γονείς χρησιμοποιούν βίαιους τρόπους διαπαιδαγώγησης όπως είναι η «σωματική τιμωρία» και τα «βίαια συναισθηματικά ξεσπάσματα», τότε τα παιδιά θα μάθουν να είναι βίαια. Ο Sears και συν. (1953: στο Rigby, 2008) ανακάλυψαν ότι όσο πιο αυστηρές είναι οι τιμωρίες που βάζουν οι μητέρες στα αγόρια τους (ηλικίας 3-5 ετών), τόσο πιο επιθετικά είναι στο χώρο του νηπιαγωγείου. Επίσης, ο Pettit και συν. (1991: Rigby, 2008) ανέφεραν ότι όσο πιο καταναγκαστικές και κυρίαρχες ήταν οι μητέρες προς τα παιδιά τους (ηλικίας 3-5 ετών), τόσο πιο επιθετικά με τους συνομηλίκους τους ήταν αυτά. Οι γονείς μπορούν να βάζουν κανόνες συμπεριφοράς στα παιδιά τους, αλλά δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούν τη σωματική τιμωρία.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Ο τέταρτος παράγοντας έχει να κάνει με την *ιδιοσυγκρασία του παιδιού*. Συγκεκριμένα, αν ένα παιδί είναι οξύθυμο και έχει έντονη ιδιοσυγκρασία, τότε είναι πολύ πιθανό να γίνει επιθετικό καθώς μεγαλώνει (Olweus, 2009).

Άλλα αίτια που σχετίζονται με την οικογένεια, είναι το *μέγεθος της οικογένειας* και οι σχέσεις μεταξύ των μελών της. Αυτό συμβαίνει διότι σε μία ολιγομελή οικογένεια, οι γονείς μπορούν να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο σε κάθε παιδί και με αυτό τον τρόπο κατανοούν ευκολότερα τα προβλήματα των παιδιών τους, ενώ γίνονται λιγότερο αυταρχικοί, επιθετικοί και απότομοι. Έτσι, οι σχέσεις των μελών της οικογένειας είναι καλές και επικρατεί μία ηρεμία στο χώρο του σπιτιού. Άλλη αιτία είναι ο *στενός οικογενειακός χώρος κατοικίας*. Αυτό είναι ένα σοβαρό πρόβλημα, διότι αν τα μέλη της οικογένειας δεν έχουν το χώρο που χρειάζονται για να ζήσουν, τότε είναι λογικό να αυξάνονται οι συγκρούσεις και οι επιθετικές εκδηλώσεις μεταξύ των μελών. Επίσης, η *προσπάθεια του παιδιού να διεκδικήσει τη θέση που νομίζει πως του αξίζει μεταξύ των αδελφών του μέσα στην οικογένεια*, πολλές φορές έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχει ένταση στην οικογένεια. Ακόμα, τα *ατομικά προβλήματα* των μελών μιας οικογένειας όπως η μη επαγγελματική ικανοποίηση των γονέων, διάφορες ψυχικές ασθένειες ή η συμπεριφορά του γονιού προς τα ανεπιθύμητο παιδί του, μπορούν να προκαλέσουν επιθετικότητα στο παιδί, το οποίο αντιλαμβάνεται τα προβλήματα των γονιών του (Βουϊδάσκης, 1987).

Ακόμα, άλλες αιτίες εκφοβισμού που βρίσκονται στην οικογένεια είναι οι εξής:

- Όταν οι γονείς δεν γνωρίζουν πού βρίσκεται και τι κάνει το παιδί τους ή όταν οι ίδιοι απουσιάζουν είναι πολύ πιθανό το παιδί να εμπλακεί σε καταστάσεις εκφοβισμού ή σε αντικοινωνικές και παραβατικές πράξεις.
- Όταν οι γονείς προσπαθούν να λύσουν τις διαφορές τους μπροστά στο παιδί, τότε το παιδί επηρεάζεται αρνητικά και η συμπεριφορά του στο μέλλον μπορεί να επηρεαστεί από αυτό το γεγονός.

(Olweus, 2009)

Όσον αφορά τα μη-επιθετικά παιδιά, από μελέτες που έγιναν διαπιστώθηκε ότι αυτά τα παιδιά είχαν υψηλά επίπεδα διαπροσωπικών δεξιοτήτων και γενικά ήταν δημοφιλή στους συνομηλίκους τους. Οι Hart, Ladd & Burleston (1990: στο Rigby, 2008) ανακάλυψαν ότι τα πιο δημοφιλή παιδιά είχαν μητέρες, οι οποίες δεν ήταν αυταρχικές προς τα παιδιά τους. Επιπλέον, οι Henggeler και συν. (1992: στο Rigby, 2008) ανέφεραν ότι τα οκτάχρονα παιδιά που ήταν πιο δημοφιλή από τους συνομηλίκους τους, είχαν πατέρες που άκουγαν τις απόψεις των παιδιών τους και πολλές φορές υιοθετούσαν τις λύσεις των προβλημάτων που τα ίδια τα παιδιά είχαν προτείνει (Rigby, 2008).

1.4.2 Σχολείο

Το σχολικό περιβάλλον είναι ο χώρος που τα παιδιά περνάνε τη μισή τους μέρα και δυστυχώς και ο χώρος όπου συμβαίνουν τα περισσότερα περιστατικά εκφοβισμού. Όμως, το κάθε σχολείο διαφέρει από τα άλλα ως προς τη συχνότητα και την ένταση των εκφοβιστικών επεισοδίων. Οι παράγοντες που αφορούν το σχολείο είναι πολύ σημαντικοί και αξίζει να αναφερθούν. Ένας σημαντικός παράγοντας είναι *οι ηθικές αξίες που πρεσβεύει το σχολείο*. Αυτές είναι, η ηθική υποχρέωση για φροντίδα και ο σεβασμός μεταξύ προσωπικού- παιδιών- γονέων. Τα σχολεία, όμως, διαφέρουν και ως προς το βαθμό στον οποίο το προσωπικό ενδιαφέρεται για τα θυματοποιημένα από τους συνομηλίκους τους παιδιά. Άλλος παράγοντας είναι *το κλίμα της τάξης*. Ο Marjoribanks (1994: στο Rigby, 2008) υποστήριξε ότι τα παιδιά που παρακολουθούν μαθήματα σε τάξεις που η διδακτέα ύλη είναι καλά οργανωμένη, καλλιεργούν τη φαντασία τους, οι παιδαγωγοί ενδιαφέρονται πραγματικά για τα συναισθήματα των παιδιών και δεν τα καταπιέζουν, δεν θυμώνουν και δεν αγανακτούν, αφού χαίρονται να πηγαίνουν στο σχολείο. Επίσης, είναι πολύ σημαντική *η συμπεριφορά των παρισταμένων*. Αν οι παρισταμένοι δεν κάνουν τίποτα για να σταματήσουν τον εκφοβισμό ή αν ενθαρρύνουν τους δράστες, τότε είναι λογικό να αυξηθούν τα περιστατικά εκφοβισμού.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Θα πρέπει λοιπόν οι παριστάμενοι να αποθαρρύνουν τους δράστες ώστε να εγκαταλείψουν αυτό τον τρόπο συμπεριφοράς. Τέλος, ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες είναι *η ανάληψη δράσης για να σταματήσει ο εκφοβισμός*. Για να σταματήσει ο εκφοβισμός στο σχολείο θα πρέπει πρώτα από όλα το προσωπικό να αποδεχθεί το πρόβλημα και να κάνει βήματα ώστε να το αντιμετωπίσει (Rigby, 2008).

Για την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς του μαθητή πολλές φορές ευθύνεται ο ίδιος ο δάσκαλος διότι, με τη στάση του μπορεί πολύ εύκολα να οδηγήσει το παιδί σε αυτή τη συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, πολλοί δάσκαλοι *επιμένουν να αλλάξουν τη συμπεριφορά ενός επιθετικού παιδιού και δεν διστάζουν να το λένε στο παιδί συνέχεια*. Όταν ο μαθητής βλέπει αυτή την αντίδραση του δασκάλου, νιώθει απογοητευμένος από τον εαυτό του και γίνεται πιο επιθετικός. Επίσης, *ο υπερβολικός φόρτος εργασίας του δασκάλου και οι δυσκολίες εκπλήρωσης του διδακτικού προγράμματος*, τον οδηγούν σε επιθετική συμπεριφορά. Αυτό μπορεί να επηρεάσει τους μαθητές, οι οποίοι βλέπουν τον δάσκαλο σαν "πρότυπο συμπεριφοράς" (Βουϊδάσκη, 1987).

Ο Olweus (1984: στο Κωνσταντίνου, 2010) παρουσίασε τρεις ομάδες παραγόντων που αφορούν το σχολικό πλαίσιο και οι οποίοι θα μπορούσαν στο μέλλον να οδηγήσουν στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού και της σχολικής βίας.

Οι παράγοντες αυτοί είναι οι εξής:

- Όσον αφορά τη λειτουργία του σχολείου, αναφέρει ότι το σχολείο μεταδίδει αξίες και κανόνες διαφορετικούς από αυτούς που ήδη γνωρίζουν τα παιδιά από την οικογένειά τους, ότι μεταδίδει «στερεότυπες γνώσεις» που δεν έχουν καμία σχέση με την πραγματικότητα και ότι το σχολείο ενδιαφέρεται και ασχολείται μόνο με τον εκπαιδευτικό του ρόλου και όχι με τον παιδαγωγικό του.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

- Όσον αφορά τη γενική οργάνωση και το πρόγραμμα του σχολείου, αναφέρει ότι τα σχολικά εγχειρίδια δεν έχουν καμία σχέση με το πραγματικό περιβάλλον των μαθητών και κάνει λόγο για το στερεότυπο χαρακτήρα των προγραμμάτων και των προτύπων που αναπαράγει το σχολείο.
- Όσον αφορά το εκπαιδευτικό προσωπικό, αναφέρεται στην ελλιπή παιδαγωγική τους κατάρτιση, στις στάσεις και στις απόψεις των παιδαγωγών σχετικά με την πειθαρχία και την τιμωρία αλλά και στις προσδοκίες που έχουν οι παιδαγωγοί σχετικά με τη συμπεριφορά και την επίδοση των μαθητών τους.

1.4.3 Παρέες συνομηλίκων

Ο Olweus (2009) παραθέτει ορισμένους μηχανισμούς που τίθενται σε λειτουργία όταν πολλά άτομα μαζί συμμετέχουν σε μία πράξη εκφοβισμού. Ένας τέτοιος μηχανισμός είναι *το πρότυπο*, το οποίο έχει επιθετική συμπεριφορά. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά μιμούνται ένα άλλο παιδί της ομάδας, το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να είναι και ο νταής.

Άλλος μηχανισμός είναι η *εξασθένηση του ελέγχου ή των αναστολών έναντι των επιθετικών τάσεων*. Αυτό σημαίνει ότι η «ανταμοιβή» που δέχεται το πρότυπο για την επιθετική συμπεριφορά που επέδειξε, τείνει να μειώνει κάθε είδους «αναστολή» ακόμα και του παρατηρητή και να τον ωθεί και αυτόν στην επιθετική συμπεριφορά. Ένας ακόμη μηχανισμός είναι *το μειωμένο αίσθημα ατομικής ευθύνης*. Αυτό συμβαίνει όταν ορισμένοι μαθητές, ενώ δεν είναι επιθετικοί, μερικές φορές συμμετέχουν σε πράξεις εκφοβισμού. Τα άτομα αυτά δεν νιώθουν ενοχή μετά το περιστατικό, διότι δεν ήταν μόνοι τους σε αυτή την πράξη αλλά συμμετείχαν και άλλα παιδιά. Τέλος, με το πέρασμα του χρόνου έχουμε *αλλαγές στη γνώμη των συμμαθητών για το θύμα*.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Αυτό σημαίνει όταν εξαιτίας των επαναλαμβανόμενων επιθέσεων, το θύμα αρχίζει να πιστεύει ότι αξίζει να του συμπεριφέρονται έτσι. Τέτοιες αλλαγές στην αντίληψη, κάνουν το νταή να μην νιώθει ενοχή (Olweus, 2009).

1.4.4 Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Εκτός από αυτούς τους παράγοντες ο Olweus (2009) έκανε λόγο για το πώς μπορούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης να επηρεάσουν το παιδί σε θέματα βίας. Τόνισε ότι παρακολουθώντας εκπομπές με πολύ βία είτε στη τηλεόραση είτε στο κινηματογράφο, τα παιδιά γίνονται πιο επιθετικά και χάνουν την ενσυναίσθηση για τα θύματα βίας (Pearl et al., 1982, Eron & Huesmann, 1986: στο Olweus, 2009).

1.5 Μύθοι για τον εκφοβισμό

Ο εκφοβισμός είναι χαρακτηριστικό των μεγάλων πόλεων;

Μία γνωστή άποψη είναι ότι το φαινόμενο του εκφοβισμού είναι πιο έντονο στα σχολεία των μεγάλων αστικών κέντρων. Όμως η άποψη αυτή φαίνεται ότι δεν ισχύει, όπως αποδεικνύεται από έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στη Νορβηγία. Οι έρευνες έγιναν στο Όσλο, στο Μπέργκεν και στο Τροντχάιμ, πόλεις που έχουν πληθυσμό από 45.000 έως 150.000 κατοίκους. Οι έρευνες αυτές απέδειξαν ότι το ποσοστό των νταήδων και των θυματοποιημένων παιδιών ήταν το ίδιο ή λίγο χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό ερευνών που έγιναν στην υπόλοιπη χώρα. Μάλιστα, αποδείχθηκε ακόμη, ότι οι κάτοικοι σε αυτές τις τρεις πόλεις, είχαν περισσότερες γνώσεις σχετικά με τον εκφοβισμό σε αντίθεση με τους ανθρώπους που κατοικούσαν στην υπόλοιπη χώρα. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί των μεγάλων πόλεων συζητούσαν συχνά με τα παιδιά για το φαινόμενο του εκφοβισμού, ιδιαίτερα αν τα παιδιά εμπλέκονταν σε αυτό. Οπότε καταλαβαίνουμε ότι η άποψη αυτή αποτελεί έναν μύθο (Olweus, 2009).

Ο εκφοβισμός είναι συνέπεια του ανταγωνισμού στο σχολείο;

Πολλοί υποστηρίζουν ότι ο εκφοβισμός συνδέεται άμεσα με τον ανταγωνισμό που υπάρχει μεταξύ των μαθητών στο σχολείο και ο οποίος έχει να κάνει με τις σχολικές τους επιδόσεις. Αυτό σημαίνει ότι οι νταήδες συμπεριφέρονται επιθετικά στους συνομηλίκους τους επειδή οι ίδιοι δεν τα καταφέρνουν στα μαθήματα. Η συγκεκριμένη άποψη μπορεί να βασίζεται σε μία λογική εξήγηση, όμως σύμφωνα με έρευνες που έγιναν πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, αποδείχθηκε ότι αυτό δεν ισχύει στη πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, το 1978 ο Olweus παρουσίασε μία σειρά στοιχείων που αποδεικνύουν ότι αυτό δεν συμβαίνει, ενώ τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώθηκαν από νέες, λεπτομερέστερες αναλύσεις. Η έρευνα έλαβε χώρα στην ευρύτερη περιοχή της Στοκχόλμης και συμμετείχαν 444 αγόρια που φοιτούσαν στην ΣΤ' τάξη του δημοτικού έως τη Γ' γυμνασίου. Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, δεν υπήρξε κανένα στοιχείο που να υποδείκνυε ότι τα αγόρια ήταν επιθετικά επειδή δεν μπορούσαν να τα καταφέρουν στα μαθήματα του σχολείου (Olweus, 2009).

Βέβαια, είναι γεγονός ότι οι βαθμοί των νταήδων και των θυμάτων στις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού είναι κοντά στο μέσο όρο, όμως στο γυμνάσιο οι βαθμοί πέφτουν πολύ κάτω από το μέσο όρο ιδιαίτερα στους νταήδες (Olweus, ανέκδοτο α: στο Olweus, 2009). Παρόλα αυτά, θα ήταν αυθαίρετο αν υποστηρίζαμε ότι η χαμηλή βαθμολογία είναι η αιτία της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών, οπότε η άποψη αυτή αποτελεί έναν ακόμη μύθο για τον εκφοβισμό (Olweus, 2009).

Στον εκφοβισμό παίζουν ρόλο τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των παιδιών;

Όταν ρωτάμε τους μαθητές να μας πουν για ποιο λόγο πιστεύουν ότι τα παιδιά πέφτουν θύματα εκφοβισμού, εκείνα αναφέρονται σε αρνητικά εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η παχυσαρκία, τα κόκκινα μαλλιά ή τα γυαλιά μυωπίας. Ωστόσο, σύμφωνα με μία έρευνα που διεξήχθη από τον Olweus, διαπιστώθηκε ότι αυτό δεν ισχύει (Olweus, 1973a και 1978: στο Olweus, 2009).

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Η μόνη "εξωτερική απόκλιση" φάνηκε ότι είναι η σωματική δύναμη, αν και αυτό δεν ήταν το ζητούμενο της παρούσας έρευνας. Βέβαια, σε ένα επεισόδιο εκφοβισμού, ο νταής μπορεί να προσέξει τις εξωτερικές αποκλίσεις του θύματος και να τις χρησιμοποιήσει στον εκφοβισμό, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι αυτές είναι οι αιτίες του επεισοδίου εκφοβισμού. Απ' την άλλη πλευρά, αυτό δεν σημαίνει ότι οι εξωτερικές αποκλίσεις δεν είναι ποτέ η αιτία του εκφοβισμού. Σε κάποιες περιπτώσεις είναι η αιτία, όμως αυτές οι περιπτώσεις είναι μεμονωμένες (Olweus, 2009).

Άλλοι μύθοι όπως αυτοί παρουσιάζονται στο Kentucky Center for School Safety (2011) είναι οι εξής:

- «Η τάση του να εκφοβίζει κάποιος, δεν μπορεί να αλλάξει».

Η πρόταση αυτή αποτελεί μύθο, διότι τα παιδιά μπορούν να αλλάξουν την συμπεριφορά τους αυτή αν τα επιβραβεύουμε κάθε φορά που εκδηλώνουν καλές συμπεριφορές.

- «Οι δράστες προέρχονται από φτωχές οικογένειες και έχουν χαμηλή αυτό-εκτίμηση».

Η πρόταση αυτή αποτελεί μύθο, διότι σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει οι δράστες έχουν τις ίδιες πιθανότητες να προέρχονται από οποιοδήποτε κοινωνικοοικονομικό στρώμα και συνήθως παρουσιάζουν υψηλή αυτό-εκτίμηση.

- «Όλοι οι δράστες είναι αγόρια και είναι εύσωμοι».

Η πρόταση αυτή αποτελεί μύθο, διότι σύμφωνα με έρευνες έχει αποδειχθεί ότι ένα στα πέντε παιδιά είναι δράστες ή έχει εμπλακεί σε περιπτώσεις εκφοβισμού. Εκτός από αυτά, είναι ευρέως γνωστό και έχει αποδειχθεί σε έρευνες ότι τα αγόρια εκδηλώνουν σωματική επιθετικότητα, ενώ αντίθετα τα κορίτσια εκφοβίζουν με πιο έμμεσους τρόπους, όπως απορρίπτοντας κάποιον από τη παρέα ή πειράζοντας με άσχημο τρόπο τους άλλους.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

- «Οι δράστες είναι συνήθως κακοί μαθητές».

Η πρόταση αυτή αποτελεί μύθο, διότι οι δράστες δεν είναι πάντα "κακοί" μαθητές αλλά και "καλοί" μαθητές. Ακόμα, δεν ισχύει η άποψη ότι οι δράστες βάζουν σαν στόχους τους "καλούς" μαθητές.

- «Οι περισσότερες πράξεις εκφοβισμού συμβαίνουν στο δρόμο προς και από το σχολείο».

Η πρόταση αυτή αποτελεί μύθο, διότι σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει πάνω σε αυτή την άποψη, έχει αποδειχθεί ότι το 43% των περιστατικών εκφοβισμού συμβαίνουν στις τουαλέτες του σχολείου.

- «Με το να ορθώνεις το ανάστημά σου στο δράστη, ο δράστης θα σταματήσει να εκφοβίζει».

Η άποψη αυτή αποτελεί μύθο, διότι μερικές φορές το να ορθώνεις το ανάστημά σου στο δράστη ή να του κάνεις ό,τι σου έχει κάνει και αυτός δεν είναι σοφό, γιατί έτσι τον προκαλείς.

- «Το να αναφέρεις ένα επεισόδιο εκφοβισμού σε έναν ενήλικα, θα κάνει τη κατάσταση μόνο χειρότερη».

Η άποψη αυτή αποτελεί μύθο, διότι οι ενήλικες είναι οι μόνοι που μπορούν να κάνουν χρήση του νόμου. Και αυτός είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να σταματήσει ο εκφοβισμός.

1.6 Η ταυτότητα των δραστών και των θυμάτων

1.6.1 Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του δράστη/ θύτη

Σύμφωνα με τον Olweus (2009), οι νταήδες έχουν μία πιο θετική στάση προς τη βία αλλά και τη χρήση βίαιων μέσων απ' ότι οι υπόλοιποι μαθητές. Για το λόγο αυτό πολλές φορές δεν είναι βίαιοι μόνο προς τους συνομηλίκους τους αλλά και προς τους ενήλικους, εκπαιδευτικούς και γονείς. Γενικά, δεν έχουν μεγάλη ενσυναίσθηση προς τα θύματα του εκφοβισμού, είναι παρορμητικοί και προσπαθούν να αποκτήσουν δύναμη με κάθε τρόπο. Επίσης, έχουν την ανάγκη να κυριαρχούν επί των άλλων και να τους υποτάσσουν. Όταν το πετύχουν αυτό νιώθουν να το απολαμβάνουν. Επιπλέον, είναι οξύθυμοι, θυμώνουν εύκολα, δεν μπορούν εύκολα να συμμορφωθούν στους κανόνες, είναι αντιδραστικοί, ανυπάκουοι, προσπαθούν με κάθε τρόπο να "βγάλουν την ουρά τους" έξω όταν έχουν να αντιμετωπίσουν μία δύσκολη κατάσταση και έχουν γενικότερα μία θετική άποψη για τον εαυτό τους. Ακόμα, η δημοτικότητά τους μπορεί να είναι μέτρια ή κάτω του μετρίου, παρόλα αυτά έχουν πάντα μία ομάδα συνομηλίκων ακόμα και μικρή που τους ακολουθεί. Σωματικά είναι πιο δυνατοί από τους συμμαθητές τους και ιδιαίτερα από τα θύματά τους. Γενικότερα, εξαιτίας της σωματικής τους διάπλασης είναι καλοί στις αθλητικές δραστηριότητες και μπορούν εύκολα να εμπλακούν σε καυγάδες. Εκτός από αυτά, εξαιτίας του τρόπου ανατροφής τους έχουν αναπτύξει μία εχθρότητα προς το υπόλοιπο περιβάλλον, πράγμα το οποίο τους ωθεί στο να αισθάνονται ικανοποίηση όταν πληγώνουν τους άλλους. Επιπλέον, πολλές φορές η συμπεριφορά τους παρακινείται από το παράγοντα «όφελος». Αυτό σημαίνει ότι πολλές φορές οι νταήδες εξαναγκάζουν με τον τρόπο τους τα θύματα για να τους δώσουν υλικά πράγματα, όπως χρήματα και άλλα πολύτιμα αγαθά. Εκτός από αυτά, ο Olweus (2009), μετά από έρευνες, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι νταήδες εμφανίζουν ασυνήθιστα περιορισμένο άγχος και ανασφάλεια ή βρίσκονται κάπου στο μέσο όρο των μετρήσεων και δεν παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση όπως υποστηρίζουν πολλοί.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι απίθανο να συναντήσουμε μεμονωμένους νταήδες, οι οποίοι παρουσιάζουν επιθετική και αγχώδη συμπεριφορά. Ο Rigby αναφέρει τις περιγραφές του Field (1999: στο Rigby, 2008) για τη συναισθηματική κατάσταση του δράστη. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι ο δράστης είναι συναισθηματικά ανώριμος, είναι ανίκανος να αναπτύξει οικειότητα ή να διατηρήσει σχέσεις οικειότητας, δεν ενδιαφέρεται για τους άλλους, είναι συχνά κακόκεφος και ασυνεπής με τη συμπεριφορά του, θυμώνει εύκολα και είναι παρορμητικός, δεν νιώθει τύψεις και δεν μετανιώνει.

Ακόμα, ο Olweus (2009) διακρίνει τους νταήδες από τους "παθητικούς νταήδες, οπαδούς ή πρωτοπαλίκαρα" όπως τους ονομάζει. Οι τελευταίοι είναι μαθητές που συμμετέχουν μεν σε πράξεις εκφοβισμού όμως δεν ξεκινούν οι ίδιοι το περιστατικό. Σίγουρα μία ομάδα παθητικών νταήδων δεν συμμετέχουν στα περιστατικά και ορισμένα μέλη της υπάρχει πιθανότητα να εμφανίσουν ανασφάλεια και άγχος.

Επιπλέον, ο Rigby (2008) παραθέτει τις περιγραφές του Tim Field (1999: στο Rigby, 2008) σχετικά με τις διαδικασίες της σκέψης του δράστη, οι οποίες είναι κατά πολλούς τρόπους καλύτερες των υπολοίπων.

Συγκεκριμένα, ο δράστης:

- Έχει έλλειψη κατανόησης αυτού που ειπώθηκε
- Έχει περιορισμένη κρίση δεν μπορεί να σκεφτεί με προοπτική
- Έχει επιλεκτική μνήμη, ίσως επιλέξει να θυμάται επιλεκτικά
- Είναι παρανοϊκός
- Του λείπει το διορατικό πνεύμα
- Είναι άτομο με βαθιά προκατάληψη
- Φαίνεται ότι είναι έξυπνος αλλά η απόδοσή του είναι χαμηλή
- Είναι μνησικάκος απέναντι σε υποτιθέμενες περιφρονήσεις

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

- Δεν είναι δημιουργικός
- Έχει μία ψυχαναγκαστική τάση να ελέγχει τους άλλους
- Έχει μανία με την καθαριότητα
- Οι κανόνες τον καθηλώνουν
- Δεν έχει τη δυνατότητα να μαθαίνει από την εμπειρία

Τέλος, παρατίθενται κάποια θετικά χαρακτηριστικά που βλέπει ο Field (1999: στο Rigby, 2008) στους στόχους των δραστηριοτήτων:

- Είναι δημοφιλείς με τους ανθρώπους
- Είναι έντιμοι και έχουν ηθικούς κανόνες
- Είναι ακέραιοι και αξιοπρεπείς
- Είναι δοτικοί και μη εγωκεντρικοί
- Είναι ευφάνταστοι, δημιουργικοί, καινοτόμοι
- Είναι επιτυχημένοι, ανθεκτικοί, αποφασιστικοί, θαρραλέοι
- Υπερασπίζονται τους συναδέλφους τους όταν υφίστανται εκφοβισμό
- Είναι ευαίσθητοι
- Έχουν δυνατό χαρακτήρα, και είναι μεγάθυμοι, συγχωρώντας τους άλλους

1.6.2 Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του θύματος

Ο Olweus (2009) υλοποίησε έρευνες με σκοπό να καθορίσει το προφίλ των τυπικών θυμάτων. Έτσι λοιπόν, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα τυπικά θύματα έχουν περισσότερο άγχος και ανασφάλεια από το μέσο όρο των μαθητών. Είναι επιφυλακτικά, ευαίσθητα και ήσυχα παιδιά. Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και γενικότερα αρνητική άποψη για τον εαυτό τους και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι αισθάνονται αποτυχημένοι, ανόητοι, άχαροι και συνήθως ντροπαλοί. Ο Rigby (2008), αναφέρει ότι σύμφωνα με την έρευνα των Egan & Perry (1998: στο Rigby, 2008) που πραγματοποιήθηκε σε παιδιά έντεκα ετών, τα παιδιά που έχουν χαμηλή αυτοεικόνα ήταν πιο πιθανό να υποστούν εκφοβισμό από τα υπόλοιπα. Οι ίδιοι (Egan & Perry, 1998: στο Rigby, 2008) σε άλλη έρευνά τους απέδειξαν ότι τα παιδιά που θυματοποιούνταν πιο συχνά από τα υπόλοιπα, είχαν μία σημαντική πτώση της αυτό-εικόνας τους σε σύγκριση με αυτή που είχαν πέντε μήνες νωρίτερα. Οπότε κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αυτό-εικόνα σχετίζεται με τη θυματοποίηση από τους συνομηλίκους και ως αιτία αλλά και ως αποτέλεσμα. Ακόμα, οι Egan και Perry (1998: στο Rigby, 2008) υποστήριξαν ότι τα θυματοποιημένα παιδιά νιώθουν πως δεν αξίζουν την υπεράσπιση και ότι ίσως τους αξίζει ο εκφοβισμός, για το λόγο αυτό αδυνατούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους (Rigby, 2008). Επιπλέον, ο Tim Field (1999: στο Rigby, 2008) παραθέτει κάποια χαρακτηριστικά που υπέδειξαν οι ερευνητές- ψυχολόγοι για τα θύματα. Αναφέρει ότι τα θύματα έχουν χαμηλή επιβολή, έχουν τάση για αυτό- αποδοκιμασία, αναποφασιστικότητα και αναζήτηση αποδοχής, έχουν την ανάγκη να νιώθουν ότι οι άλλοι θεωρούν πως αξίζουν, δεν είναι ικανοί να εκτιμήσουν την αξία τους οι ίδιοι και χαρακτηρίζονται από ένα υψηλότερο του μέσου όρου επιπέδου εξάρτησης (Rigby, 2008).

Επίσης, ο Olweus (2009) υποστήριξε πως εκτός από τα τυπικά θύματα υπάρχουν και άλλες δύο ομάδες θυμάτων, τα παθητικά ή υποτακτικά θύματα και τα προκλητικά. Τα παθητικά ή υποτακτικά θύματα είναι τα θύματα που είναι απομονωμένα, εγκαταλειμμένα και δεν έχουν ούτε έναν φίλο στην τάξη τους.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Τα παιδιά αυτά έχουν αρνητική στάση προς τη βία και τη χρήση βίαιων μέσων οπότε δεν μπορούμε να αποδώσουμε τον εκφοβισμό στη δική τους επιθετική και προκλητική στάση απέναντι στους συμμαθητές τους. Αν τα θύματα αυτά είναι αγόρια, τότε μάλλον είναι πιο αδύναμα από το μέσο όρο.

Απ' την άλλη τα προκλητικά θύματα¹, είναι παιδιά που εμφανίζουν ένα συνδυασμό αγχώδους και επιθετικής συμπεριφοράς. Τα προκλητικά θύματα συχνά παρουσιάζουν προβλήματα συγκέντρωσης και μπορούν να χαρακτηριστούν ως υπερκινητικά είναι οξύθυμα, έχουν διάθεση για τσακωμό όταν δέχονται επίθεση ή προσβολή αντιδρούν και εκείνα με επιθετική συμπεριφορά, όμως τις περισσότερες φορές αυτό δεν έχει αποτέλεσμα. Ακόμα, έχουν τη τάση να εκνευρίζουν τους γύρω τους συμπεριλαμβανομένου και του εκπαιδευτικού εκτός από τους υπόλοιπους ενηλίκους, είναι αδέξια, ανώριμα και υπάρχει περίπτωση να προσπαθήσουν να ασκήσουν εκφοβισμό σε άλλους πιο αδύναμους μαθητές. Πολλές φορές, αυτά τα άτομα προκαλούν τους συμμαθητές τους και αυτό οδηγεί σε αρνητικές αντιδράσεις από ένα μεγάλο μέρος της τάξης (Olweus, 2009). Επιπλέον, εμφανίζουν φτωχή ακαδημαϊκή ικανότητα, χαμηλά επίπεδα προ-κοινωνικής συμπεριφοράς, αυτό-ελέγχου και αυτό-εκτίμησης (Κασάπη, 2007). Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε ότι τα προβλήματα που δημιουργούνται σε μία τάξη με προκλητικά θύματα, διαφέρουν από τα προβλήματα που δημιουργούνται σε μία τάξη με παθητικά θύματα (Olweus, 2009).

1.6.3 Τα υπέρ και τα κατά της τυποποίησης

Και μόνο το γεγονός ότι μερικοί χρησιμοποιούν τους όρους "δράστες" (bullies) και "θύματα" (victims) ή "στόχους", δείχνει μία μεροληψία στη προσπάθεια τυποποίησης. Δεν πρέπει να βάζουν ετικέτες στους ανθρώπους με αυτό τον τρόπο, διότι πολλές φορές ο άνθρωπος καθώς μεγαλώνει φέρει πάνω του την ετικέτα που του είχαν δώσει στο παρελθόν.

¹ Πολλοί υποστηρίζουν ότι αυτή η ομάδα θυμάτων μπορεί να ενταχθεί και στη κατηγορία του θύτη αλλά και στη κατηγορία του θύματος. Για το λόγο αυτό πολλοί ερευνητές υιοθετούν τον όρο θύτες-θύματα για αυτή την ομάδα.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Αυτό είναι ακόμα χειρότερο όταν συμβαίνει σε ένα παιδί προσχολικής ηλικίας. Οι άνθρωποι που βάζουν ετικέτες σε ένα τέτοιο παιδί, θα πρέπει να σκεφτούν ότι το παιδί αυτό θα κουβαλάει σε όλο το δημοτικό και το γυμνάσιο- λύκειο το στίγμα του "δράστη" ή του "θύματος" (Rigby, 2008).

Το να κάνουμε χρήση των όρων "δράστης" και "θύμα" όταν αναφερόμαστε σε ένα άτομο, δεν είναι σωστό, καθώς οι όροι αυτοί αποτελούν ένα σχετικά ανθεκτικό στο χρόνο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, καθώς και ένα σχετικά ανθεκτικό στο χρόνο τρόπο σκέψης (Rigby, 2008). Οι Konchenderfer & Ladd (1996: στο Rigby, 2008) υποστήριξαν ότι αν ένας μικρός μαθητής εκφοβίσει έναν φίλο του και για μία φορά, δεν σημαίνει ότι θα εκφοβίζει άλλους ανθρώπους συνέχεια για όλη την υπόλοιπη ζωή του. Αυτό συμβαίνει, διότι μία συμπεριφορά μπορεί να αλλάξει αφού, καθώς μεγαλώνει το παιδί συνειδητοποιεί ότι αυτός ο τρόπος συμπεριφοράς δεν είναι κοινωνικά αποδεκτός και έτσι βρίσκει άλλους τρόπους να διασκεδάσει με τους φίλους του. Οπότε η χρήση των όρων "δράστης" και "θύμα" θα πρέπει να αποφεύγονται (Rigby, 2008).

Πολλοί άνθρωποι δέχονται την άποψη ότι το θύμα είναι μόνο θύμα και ότι ο δράστης είναι μόνο δράστης και τίποτα άλλο. Ακριβώς εδώ εμφανίζεται ο κίνδυνος του αυστηρού στερεοτύπου (Rigby, 2008). Η συγκεκριμένη άποψη δεν έχει αποδειχθεί μέχρι στιγμής, αντίθετα έχει αποδειχθεί όπως είπαμε παραπάνω ότι κάποια άτομα άλλες φορές εκφοβίζουν και άλλες φορές θυματοποιούνται. Τέτοια άτομα ανήκουν στη κατηγορία των θυτών- θυμάτων (Κασάπη, 2007). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συμπεριφορά των παιδιών αλλάζει ανάλογα με τον τρόπο και τη στιγμή, δηλαδή ένα παιδί μπορεί να εκφοβίζει έναν πιο δυνατό συμμαθητή του μέσα στη τάξη αλλά να μην το κάνει όταν βρίσκονται στη παιδική χαρά. Αυτό συμβαίνει διότι οι ρόλοι αλλάζουν ανάλογα με το πού βρισκόμαστε (Rigby, 2008).

1.7 Ο εκφοβισμός από την οπτική γωνία του παιδιού

Είναι πολύ σημαντικό να ασχοληθούμε με το πώς αντιλαμβάνονται τα ίδια τα παιδιά τον όρο "εκφοβισμός". Με αυτό τον τρόπο θα είναι πιο εύκολο να καθορίσουμε τον εκφοβισμό στα σχολεία. Συγκεκριμένα, κάποια παιδιά αλλά και πολλοί ενήλικες θεωρούν ότι ο απλός διαπληκτισμός είναι ένα είδος εκφοβισμού. Σύμφωνα με μία έρευνα των Smith και Levan (1995: στο Rigby, 2008), το 87% των Άγγλων μαθητών ηλικίας έξι με επτά χρονών, υποστήριξε ότι εκφοβισμός είναι το να καβγαδίζεις με κάποιον (Rigby, 2008).

Παρόλα αυτά είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι τα παιδιά βιώνουν καθημερινά καταστάσεις εκφοβισμού.

... από την οπτική γωνία του δράστη.

Ο εκφοβισμός ξεκινά όταν ένα παιδί θεωρηθεί αδύναμο και δώσει την εντύπωση στους συνομηλίκους του ότι εύκολα μπορούν να του επιβληθούν. Τότε ένα παιδί ή μία ομάδα παιδιών αποφασίζει να πλησιάσει τα πιθανά θύματα και να αρχίσει να τα πειράζει. Συνήθως όμως τα πράγμα δεν σταματάει εκεί, αλλά ο δράστης προσπαθεί να προσελκύσει και άλλα παιδιά και να τα πάρει με το μέρος του. Μερικές φορές όταν ο δράστης βλέπει ότι τα βασανιστήριά του έχουν ελάχιστη ή και καμία επίδραση στο θύμα, εγκαταλείπει τις προσπάθειες του. Άλλες φορές πάλι ο δράστης αναζητά άλλον στόχο ή συνεχίζει να πειράζει το θύμα περισσότερο με σκοπό να το εκνευρίσει. Αντίθετα αν το θύμα ενοχληθεί ή αναστατωθεί, τότε ο δράστης διακατέχεται από μία αίσθηση κυριαρχίας. Οι περισσότεροι δράστες αντλούν ευχαρίστηση από όλο αυτό και αναφέρουν πως "έχει πλάκα" (Rigby, 2008).

Εκτός από αυτά, ο Field (1999: στο Rigby, 2008) υποστηρίζει ότι οι δράστες βλέπουν τον εαυτό τους ως υπέροχο, ευγενικό, περιποιητικό και συμπονετικό ακόμα και ως «άτρωτο».

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Σε αντίθεση κάποιοι άλλοι χαρακτηρίζουν τον δράστη ως ανασφαλή και με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι οι δράστες δεν έχουν επίγνωση. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει διότι οι δράστες φαίνεται να είναι φυσιολογικοί άνθρωποι και έτσι είναι πολύ πιθανό να εκφράσουν απόψεις όπως «νιώθω ότι δεν έχω πολλά που να με κάνουν υπερήφανο» και «κατά καιρούς νομίζω ότι δεν είμαι καθόλου καλός σε ό,τι κάνω» ή να πουν «μπορώ να κάνω τα πράγματα το ίδιο καλά με τους περισσότερους ανθρώπους» και «συνολικά είναι ικανοποιημένος με τον εαυτό μου» (Rigby, 1997b: στο Rigby, 2008). Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ότι ο τρόπος σκέψης των δραστών δεν διαφέρει από τον τρόπο σκέψης των μη-δραστών.

... από την οπτική γωνία του θύματος.

Τα θύματα και ιδιαίτερα τα παθητικά, όταν αντιλαμβάνονται ότι απειλούνται, κυριεύονται από φόβο. Κάποιες φορές τα θύματα αναζητούν τρόπους να ξεφύγουν όπως για παράδειγμα παραμένοντας κοντά στους καθηγητές. Άλλες φορές τα θύματα προβάλλουν αντίσταση και αντιδρούν, αν όμως η ασυμμετρία δύναμης είναι πολύ μεγάλη τότε οι προσπάθειές τους αποτυγχάνουν. Επίσης, άλλα παιδιά αναζητούν τη βοήθεια τρίτων. Πολλές φορές τα θύματα διαφεύγουν της προσοχής των πιθανών δραστών, άλλες φορές πάλι αυτό δείχνει να είναι αδύνατο. Για το λόγο αυτό, τα παιδιά βρίσκουν τρόπους να αποδράσουν όπως για παράδειγμα αλλάζοντας δρόμο ή αποφεύγοντας να πάνε στο σχολείο. Σύμφωνα με μία έρευνα που έγινε στην Αυστραλία, περίπου το 6% των αγοριών και το 9% των κοριτσιών μένουν στο σπίτι τους επειδή φοβούνται μήπως πέσουν θύματα εκφοβισμού (Rigby, 2008).

Το παρακάτω απόσπασμα αποτελεί αυτολεξεί μαρτυρία μιας μητέρας, η οποία περιγράφει τις αντιδράσεις που είχε το παιδί της όταν βίωσε τον εκφοβισμό.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

«Το παιδί μου έκλαιγε κάθε βράδυ επειδή δεν ήθελε να πηγαίνει στο σχολείο... Δύο με τρεις φορές την εβδομάδα ερχόταν στο σπίτι την ώρα του φαγητού επειδή ήταν άρρωστος. Μετά από λίγο καιρό, άρχισε να μην θέλει να πηγαίνει στο σχολείο τα πρωινά. Όταν του έκανα περισσότερες ερωτήσεις σχετικά με το σχολείο, παρατήρησα ότι όντως δεν ήθελε να πηγαίνει. Μετά προσποιούνταν τον άρρωστο όλη την ώρα, όταν ξαφνικά μία μέρα άρχισε να κλαίει και να μιλάει για κάποιον που τον είχε εκφοβίσει. Ήταν η πρώτη φορά που άκουγα για τον εκφοβισμό» (Sawyer, Mishna, Pepler & Wiener, 2011, σ.1798).

Ακόμα, πολύ σημαντικές είναι οι έρευνες που έχουν γίνει σχετικά με τις στάσεις που κρατούν τα υπόλοιπα παιδιά προς τα θύματα του σχολικού εκφοβισμού, καθώς με αυτό τον τρόπο μπορούμε να κατανοήσουμε αν ο εκφοβισμός είναι κάτι που είναι αποδεκτό στις παρέες των παιδιών ή όχι. Οι Rigby & Slee (1993a, 1993b: στο Rigby, 2008) πραγματοποίησαν μία έρευνα σχετικά με τις στάσεις των παιδιών απέναντι στα θύματα του σχολικού εκφοβισμού. Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε σε σχολεία της Αυστρίας και έλαβαν μέρος 314 αγόρια και 353 κορίτσια ηλικίας οκτώ με δεκαπέντε ετών. Οι μαθητές έπρεπε να απαντήσουν σε είκοσι ερωτήσεις που σχετίζονταν με τον εκφοβισμό. Το γενικό συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι τα αγόρια είναι πιο αρνητικά έναντι των θυματοποιημένων παιδιών σε σύγκριση με τα κορίτσια. Όμως, και τα αγόρια και τα κορίτσια συμφώνησαν στο ότι δεν θα ήταν φίλοι με παιδιά που επιτρέπουν στους άλλους να τους συμπεριφέρονται άσχημα (Rigby, 2008). Σε μία άλλη έρευνα του Rigby & Slee (1993a, 1993b: στο Rigby, 2008) που είχε σαν στόχο την εξέταση των αντιδράσεων των παιδιών απέναντι στα θύματα, συμμετείχαν παιδιά ηλικίας δώδεκα με δεκαπέντε ετών από γυμνάσια της Αυστραλίας. Και πάλι τα κορίτσια ήταν κατά μικρό ποσοστό πιο υποστηρικτικά προς τα θύματα. Συγκεκριμένα, τα μισά περίπου παιδιά του δείγματος θα υποστήριζαν τους μαθητές που παραπονιούνταν για τη θυματοποίησή τους. Όμως όλα δεν ήταν σίγουρα σχετικά με το εάν θα έπρεπε να βοηθήσουν τα θύματα και υποστήριζαν πως τα θύματα θα έπρεπε να βρουν μία λύση στο πρόβλημά τους αντί να παραπονιούνται.

Επίσης φάνηκε πως τα συναισθήματα του δείγματος ήταν ανάμεικτα διότι άλλοτε συνέπασχαν με το θύμα και άλλοτε ήταν αδιάφοροι και μιλούσαν με άσχημα λόγια για αυτό (Rigby, 2008).

1.8 Επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού

1.8.1. Επιπτώσεις στα θύματα

Οι συνέπειες του εκφοβισμού στα θύματα είναι πολλές και ποικίλουν από άτομο σε άτομο. Τα παιδιά που δέχονται εκφοβισμό έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτό επιδρά αρνητικά στη κοινωνικοποίησή τους και ιδιαίτερα στις σχέσεις οικειότητας που αναπτύσσουν με τους άλλους. Επίσης, παρουσιάζουν δυσκολίες συγκέντρωσης και αυτό παρεμποδίζει τη διαδικασία της μάθησης (Smith & Sharp, 1994 στο: Κωνσταντίνου, 2010). Ακόμα, εμφανίζουν κατάθλιψη, έχουν αυτοκτονικές τάσεις και πολλοί γονείς αναφέρουν πως εμφανίζουν διάφορα σωματικά συμπτώματα όπως είναι οι δυσκολίες ύπνου (Griffen & Gross, 2004: στο Κωνσταντίνου, 2010). Σύμφωνα με μία μελέτη των Hawker και Boulton (2000: στο Smith, 2004), τα θυματοποιημένα παιδιά εμφανίζουν κατάθλιψη, μοναξιά, γενικευμένο και κοινωνικό άγχος και χαμηλή γενική και κοινωνική αυτοεκτίμηση. Επιπλέον, ο Card (2003: στο Κωνσταντίνου, 2010) αναφέρει ότι άλλες επιπτώσεις της θυματοποίησης είναι η σχολική αποφυγή, η σχολική αποτυχία και η έλλειψη ικανοποίησης από το σχολείο (Sharp & Thompson, 1992: στο Κωνσταντίνου, 2010). Στην ίδια έρευνα ο Card (2003: στο Smith, 2004) ανακάλυψε ότι τα θυματοποιημένα παιδιά δεν μπορούν να κάνουν εύκολα φίλους, δεν τους αποδέχονται τα άλλα παιδιά, βιώνουν συχνά την απόρριψη των άλλων και γενικότερα έχουν πολύ λίγους φίλους (Smith, 2004). Επίσης σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησαν οι Sugden, Arseneault, Harrington, Moffitt, Williams, & Caspi (2010), βρέθηκε ότι η θυματοποίηση οδηγεί στην ανάπτυξη συναισθηματικών προβλημάτων.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι όλα τα θυματοποιημένα παιδιά εμφανίζουν συναισθηματικά προβλήματα. Αυτή η έρευνα ανέδειξε άλλες αιτίες ανάπτυξης συναισθηματικών προβλημάτων, όπως η γενετική μετάλλαξη και η "δύναμη" της γενετικής μετάλλαξης σε συνδυασμό με τη θυματοποίηση.

Τέλος ο Schuster (1999: στο Smith, 2004) σε μία έρευνα σε γερμανικά σχολεία ανακάλυψε ότι σχεδόν κάθε τμήμα έχει ένα με δύο θύματα. Πολύ λίγα τμήματα δεν έχουν κανένα θύμα και πολύ λίγα έχουν πάνω από δύο. Ο Schuster ισχυριζόταν ότι κάθε τμήμα "χρειάζεται" ένα θύμα (Mahdavi & Smith, 2003: στο Smith, 2004).

1.8.2. Επιπτώσεις στους δράστες/ θύτες

Η εμπειρία του σχολικού εκφοβισμού εκτός από τα θύματα έχει αρνητικές συνέπειες και για τους θύτες. Το American Psychological Association (1994: στο Κωνσταντίνου, 2010), υποστηρίζει ότι οι θύτες που είτε εμπλέκονται με τη θέλησή τους σε καταστάσεις εκφοβισμού είτε εμπλέκονται σε τέτοιες καταστάσεις επειδή δέχονται πίεση από τους συνομηλίκους τους, έχουν μεγάλες πιθανότητες να εμφανίσουν διαταραχές συμπεριφοράς, εναντιωματική προκλητική διαταραχή και αντικοινωνική διαταραχή. Συγκεκριμένα, οι Batsche & Knoff (1994: στο Κωνσταντίνου, 2010) και Rigby (1996: στο Κωνσταντίνου, 2010), υποστηρίζουν ότι τα παιδιά που εμπλέκονται στο σχολικό εκφοβισμό ως θύτες είναι πολύ πιθανό να εμπλακούν και σε παράνομες και εγκληματικές πράξεις αργότερα στην ενήλικη ζωή τους (Κωνσταντίνου, 2010). Ο Olweus (1993: στο Κωνσταντίνου, 2010) διαπίστωσε ότι το 60% των παιδιών που είχαν χαρακτηριστεί θύτες όταν ήταν έντεκα έως δεκατεσσάρων χρονών, είχαν τουλάχιστον μία δικαστική απόφαση που ήταν εναντίον τους μέχρι την ηλικία των εικοσιτεσσάρων (Κωνσταντίνου, 2010). Επίσης, τα επιθετικά παιδιά φαίνεται ότι βιώνουν πιο συχνά την απόρριψη από τους συνομηλίκους τους.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Αυτό συμβαίνει διότι γενικά τα παιδιά δεν θέλουν να βρίσκονται μαζί με παιδιά που τους φέρονται δυσάρεστα και τους τρομοκρατούν. Εξάλλου, αυτό είναι κάτι πολύ φυσιολογικό. Ακόμα, όταν ένα παιδί είναι επιθετικό και συγχρόνως εμφανίζει και χαμηλό επίπεδο κοινωνικής και γνωστικής ικανότητας, τότε είναι πιο πιθανό να τον απορρίψουν οι συνομήλικοί του (Cole & Cole, 2001).

Οι θύτες μπορεί να έχουν λιγότερες επιπτώσεις από τον σχολικό εκφοβισμό σε σύγκριση με τα θύματα, όμως και αυτοί πολλές φορές υποφέρουν εξαιτίας των πράξεών τους.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

2.1 Ο εκφοβισμός στους χώρους προσχολικής αγωγής

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι ασχολούνται με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (Κωνσταντίνου, 2010). Δεν θα πρέπει όμως να θεωρούμε ότι τόσο ο εκφοβισμός όσο και οι επιπτώσεις του είναι μία νέα ανακάλυψη. Όπως φαίνεται από διάφορα στοιχεία του παρελθόντος, ο σχολικός εκφοβισμός είχε εμφανιστεί πολλά χρόνια πριν και αυτό αποδεικνύεται από τη γνωστή ιστορία του Thomas Hughes (1857-1968: στο Rigby, 2008), η οποία είχε σαν θέμα τη "περιγραφή της ζωής του Rugby Public School" στην Αγγλία. Η ιστορία αυτή δημοσιεύθηκε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και, αν και ήταν φανταστική βρήκε μεγάλη ανταπόκριση από τους αναγνώστες, οι οποίοι ανακάλυψαν ότι σε πολλές περιπτώσεις θα μπορούσαν και οι ίδιοι να μπουνε στη θέση του θύματος και να το συμπονέσουν (Rigby, 2008).

Ερευνώντας το φαινόμενο του εκφοβισμού και την εξέλιξή του στο χρόνο, διατυπώθηκε η άποψη ότι η "πρωτογενής ομάδα κοινωνικοποίησης", όπως είναι οι ομάδες παιδιών που δημιουργούνται στο παιδικό σταθμό, αποτελούνται από άτομα που είναι μοναδικά και άρα διαφορετικά μεταξύ τους. Για το λόγο αυτό, δεν θα πρέπει να πιστεύουμε ότι αυτές οι ομάδες παιδιών χαρακτηρίζονται μόνο από φιλική διάθεση. Αντίθετα, πολλές φορές εξαιτίας της διαφορετικότητας των ατόμων δημιουργούνται ζηλοτυπίες ή εγωισμοί μεταξύ τους που οδηγούν σε συγκρούσεις (Βουϊδάσκη, 1987). Οι αιτίες της εμφάνισης του εκφοβισμού όμως, είναι πολλές και ποικίλουν. Ο εκφοβισμός για παράδειγμα μπορεί να έχει σαν αιτία τη διεκδίκηση ενός παιχνιδιού που θεωρείται πολύτιμο για κάποιο παιδί ή το ποιο παιδί θα προσελκύσει το ενδιαφέρον και τη προσοχή του γονέα. Αυτές οι αιτίες μπορεί να έχουν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία πράξεων επιθετικότητας. Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι πάντα σε αυτές τις περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με εκφοβισμό (Rigby, 2008).

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στους χώρους προσχολικής αγωγής μπορούμε να συναντήσουμε και πράξεις άμεσου εκφοβισμού αλλά και πράξεις έμμεσου. Ο σωματικός εκφοβισμός στους χώρους προσχολικής αγωγής εκφράζεται με διάφορους τρόπους όπως είναι οι αρπαγές ή το πέταγμα παιχνιδιών. Αυτά τα περιστατικά συμβαίνουν συνήθως σε μέρη όπως είναι η γωνιά με την άμμο ή η γωνιά με το νερό αλλά και η γωνιά του ελεύθερου παιχνιδιού. Αυτού του είδους ο εκφοβισμός είναι πιο σπάνιος. Αντίθετα, τον έμμεσο εκφοβισμό τον συναντάμε πιο συχνά στους χώρους προσχολικής αγωγής (Scrimgeour, 2007).

Ένα παράδειγμα έμμεσου εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής είναι το εξής:

«Ένα κορίτσι κοιτάζει επίμονα ένα άλλο κορίτσι, με το οποίο συνήθιζε να κάνει παρέα το τελευταίο καιρό, μετά γυρίζει τη πλάτη της, απομακρύνεται και δεν της μιλάει στην προσπάθειά της να της δείξει ότι την αγνοεί»

(Scrimgeour, 2007, σ.24).

Άλλο παράδειγμα εκφοβισμού στην προσχολική ηλικία είναι το εξής:

«Ο Τζιμ (ένα αγόρι προσχολικής ηλικίας) πηγαίνει στη γωνιά που η Σαλ παίζει μαζί με άλλα κορίτσια με ένα σωρό από μαξιλάρια. Τους γυρνάει απειλητικά, πλησιάζοντας το πρόσωπό του πολύ κοντά τους και κάνοντας γκριμάτσες. Εκείνα ουρλιάζουν και αρπάζουν τα μαξιλάρια προστατευτικά γύρω τους. Ο Τζιμ τους λέει να μοιραστούν τα μαξιλάρια. Έπειτα ξαπλώνει επάνω στα μαξιλάρια και τα κορίτσια απομακρύνονται, γυρνώντας πίσω μόνο για να πάρουν τα παπούτσια τους. Ο Τζιμ έπειτα φεύγει από τα μαξιλάρια και παίρνει ένα κομμάτι σπάγκο. Αρπάζει τη Σύμπι και τυλίγει το σπάγκο γύρω από το λαιμό της. Η Σύμπι κλαίει. Ένα μέλος του προσωπικού πηγαίνει κοντά τους και του λέει να αφήσει τη Σύμπι και να παίξει με τον Ίαν. Αυτός γυρνάει στη Σύμπι και της λέει, «κλαψιάρα». Ο Τζιμ μετά πηγαίνει στη Μέλανι και, χαμογελώντας, της τραβάει τα μαλλιά».

(Rigby, 2008, σ.70, 71)

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Οι Nucci & Turiel (1978: στο Ingram & Bering, 2010) ανακάλυψαν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας παραπονιούνται τις περισσότερες φορές που δέχονται εκφοβισμό και γενικά δεν συμβιβάζονται με τη βία μέσα στη σχολική αίθουσα. Σε πολλές έρευνες έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι αν θέλουμε να ερευνήσουμε τον εκφοβισμό μεταξύ των παιδιών, θα πρέπει να τα παρατηρήσουμε στο φυσικό περιβάλλον της τάξης τους (Scrimgeour, 2007).

Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι θα πρέπει να δίνουμε ιδιαίτερη σημασία σε περιπτώσεις εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής, διότι οι εμπειρίες που αποκτά το παιδί στο νηπιαγωγείο παίζουν καθοριστικό ρόλο για τη κοινωνικοποίησή του, μετά βέβαια τα βιώματα στα πλαίσια της οικογένειας (Ζάχαρης, 2003). Όπως υποστηρίζει ο Walgrave (1982: στο Μπεζέ, 1998, σ.74, 75), «οι δεσμοί μεταξύ της σχολικής αποτυχίας (τόσο όσον αφορά τα σχολικά αποτελέσματα όσο και τη διαγωγή και την ένταξη) και της παραβατικότητας δεν ανάγονται σε κάποιο βαθύ επίπεδο, αλλά στο κοινωνικά ευάλωτο ορισμένων μαθητών... ένα σοβαρό κενό που παρουσιάζει η σχολική εγκληματολογία συνίσταται στην ολοκληρωτική απουσία ερευνών γύρω από τις σχολικές καριέρες στη στοιχειώδη εκπαίδευση... είναι αδιαμφισβήτητο ότι οι δυσκολίες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση πηγάζουν συχνά από τις εμπειρίες στην πρωτοβάθμια».

Οι έρευνες που έχουν γίνει στην Ελλάδα και είχαν σαν στόχο να εξετάσουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής, είναι περιορισμένες. Μία τέτοια έρευνα είναι η έρευνα της Κασάπη (2007) που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος «Ταυτότητες φύλου, εθνικές ταυτότητες και σχολική βία: Η διερεύνηση της βίας και της θυματοποίησης στο σχολικό πλαίσιο», με στόχο να διερευνήσει τόσο τη συχνότητα και τις μορφές εκδήλωσης του εκφοβισμού και της θυματοποίησης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, όσο και την εξέταση των χαρακτηριστικών των παιδιών που συμμετέχουν στον εκφοβισμό. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δέκα νηπιαγωγεία και παιδικούς σταθμούς της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης τη σχολική περίοδο 2005-2006 και το δείγμα αποτέλεσαν 135 παιδιά προσχολικής ηλικίας τεσσάρων με έξι ετών.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στην έρευνα αυτή αποδείχθηκε ότι η πλειοψηφία των παιδιών είχαν βρεθεί παρόν σε επεισόδια εκφοβισμού στο χώρο του σχολείου τους και μάλιστα μπορούσαν να αναφέρουν και τα ονόματα των δραστών και των θυμάτων. Επίσης, οι δράστες ανέφεραν ότι επιλέγουν πάντα τα ίδια θύματα κάθε φορά ενώ τα θύματα από τη πλευρά τους ανέφεραν ότι έχουν δεχθεί εκφοβισμό από ένα μικρό αριθμό παιδιών. Ακόμα, η πλειοψηφία των θυμάτων δήλωσαν ότι είχαν αναφέρει τις εμπειρίες θυματοποίησής τους κυρίως στους δασκάλους τους. Τέλος, τα αγόρια φαίνεται ότι είναι πιο συχνά δράστες σωματικού εκφοβισμού σε σύγκριση με τα κορίτσια. Αντίθετα, τα κορίτσια φαίνεται να είναι πιο συχνά θύματα κάνοντας χρήση του εκφοβισμού με τη μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού.

Όσον αφορά τις έρευνες σε διεθνή επίπεδο, μία σημαντική μελέτη πραγματοποιήθηκε από τον Monks και τους συνεργάτες του (2002: στο Κασάπη, 2007) και έλαβαν μέρος παιδιά ηλικίας τεσσάρων με έξι χρονών. Στόχος της έρευνας ήταν η μελέτη της λεκτικής και σωματικής θυματοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και της διάδοσης φημών στους χώρους προσχολικής αγωγής. Προκειμένου να αναγνωρίσουν τόσο τα θύματα όσο και τους δράστες των επεισοδίων θυματοποίησης βασίστηκαν σε αναφορές συνομηλίκων, παιδαγωγών αλλά και αυτό-αναφορές παιδιών. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις αναφορές των συνομηλίκων, μαρτυρούν πως οι μορφές επιθετικότητας που συναντάμε πιο συχνά είναι η σωματική επιθετικότητα που συγκέντρωσε το ποσοστό των 34,4% των συμμετεχόντων στην έρευνα και η λεκτική θυματοποίηση, που συγκέντρωσε το ποσοστό των 27,7% των συμμετεχόντων. Αμέσως μετά έρχεται ο κοινωνικός αποκλεισμός με ποσοστό 31,7% ενώ διαπιστώθηκε ότι η διάδοση φημών έχει τη μικρότερη συχνότητα σε σύγκριση με τις υπόλοιπες μορφές θυματοποίησης. Όσον αφορά την έρευνα που έχει να κάνει με τους άμεσα εμπλεκόμενους στον εκφοβισμό όπως αυτό προκύπτει από τις αναφορές των ίδιων των παιδιών, διαπιστώθηκε ότι το 25% των συμμετεχόντων στην έρευνα ήταν θύτες, το 22,1% ήταν θύματα ενώ το 1,9% ήταν θύτες και θύματα άλλων παιδιών. Οι ερευνητές της μελέτης αυτής προκειμένου να εξετάσουν αν τα αποτελέσματα της έρευνας είναι σταθερά και δεν έχουν αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου, επανέλαβαν τις συνεντεύξεις μετά από τέσσερις μήνες.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Τη δεύτερη φορά λοιπόν, διαπίστωσαν ότι τα περισσότερα θύματα βίωναν τον εκφοβισμό περιστασιακά και όχι σε καθημερινή βάση. Ακόμα, τα παιδιά που στη πρώτη έρευνα είχαν χαρακτηριστεί ως "θύτες", εξακολουθούσαν να χαρακτηρίζονται έτσι και στη δεύτερη έρευνα.

Μία έρευνα πραγματοποιήθηκε από τους Alsaker & Valkanover το 2001 στη Βέρνη της Ελβετίας. Συμμετείχαν 190 αγόρια και 154 κορίτσια ηλικίας πέντε με οκτώ χρονών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προήλθαν από αναφορές τόσο των συνομηλίκων όσο και των δασκάλων, το 6,1% των παιδιών θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως θύματα κατ' επανάληψη, το 10,2% ως δράστες αλλά κάποιες φορές θα μπορούσαν να είναι και θύματα και το 10,8% ως δράστες. Αυτό σημαίνει ότι ένα στα τέσσερα παιδιά εμπλέκονται σε καταστάσεις εκφοβισμού. Βέβαια, όπως έδειξε η μελέτη αυτή, τις περισσότερες φορές τα αγόρια φαίνεται να είναι οι δράστες σε επεισόδια εκφοβισμού (Rigby, 2008).

2.2 Απόψεις και στάσεις των εκπαιδευτικών για το φαινόμενο του εκφοβισμού

Οι απόψεις και οι στάσεις των παιδαγωγών για το φαινόμενο του εκφοβισμού έχουν πολύ μεγάλη σημασία, διότι οι παιδαγωγοί είναι αυτοί που μπορούν να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία και να το περιορίσουν αισθητά. Οπότε, γίνεται κατανοητό ότι η δική τους συμβολή είναι απαραίτητη. Αν όμως οι ίδιοι είναι αρνητικοί και δεν θέλουν να πάρουν θέση, τότε δεν θα υπάρξει κανένα απολύτως αποτέλεσμα και ο εκφοβισμός μεταξύ των παιδιών θα είναι ένα καθημερινό φαινόμενο στα σχολεία (Rigby, 2008).

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι ο εκφοβισμός είναι ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσουν στο χώρο του σχολείου και υποστηρίζουν ότι πολλές φορές έχουν άγχος μήπως συμβεί κάποιο επεισόδιο εκφοβισμού στο σχολείο τους. Επίσης, αναφέρουν ότι ο εκφοβισμός που έχει σαν θύτες αγόρια διαφέρει από τον εκφοβισμό που έχει σαν θύτες κορίτσια. Αυτό είναι πολύ πιθανό να οφείλεται στις διαφορετικές μορφές εκφοβισμού που χρησιμοποιούν τα αγόρια και τα κορίτσια (Borg & Falzon, 1989: στο Κασάπη, 2007).

Ο Boulton (1997: στο Κασάπη, 2007) υποστήριξε ότι έχει πολύ μεγάλη σημασία το τι θεωρούν εκφοβισμό οι ίδιοι οι παιδαγωγοί. Σύμφωνα με την έρευνα του, η πλειοψηφία δήλωσε ότι εκφοβισμός είναι οι σωματικές επιθέσεις, οι λεκτικές απειλές και ο εξαναγκασμός των μαθητών να κάνουν πράγματα που δεν θέλουν. Παρόλα αυτά, το 25% του δείγματος υποστήριξε ότι η διάδοση φημών, η χρήση ενοχλητικών σχολίων, οι άσχημες εκφράσεις του προσώπου, η αρπαγή προσωπικών αντικειμένων καθώς και ο κοινωνικός αποκλεισμός των μαθητών, δεν αποτελούν μορφές εκφοβισμού. Είναι φανερό, ότι οι παιδαγωγοί μπορούν να κατανοήσουν και να αναγνωρίσουν μορφές άμεσου εκφοβισμού αλλά δεν μπορούν να αναγνωρίσουν μορφές έμμεσου εκφοβισμού (Κασάπη, 2007). Επίσης, πολλές έρευνες επικεντρώνονται στις στάσεις των παιδαγωγών προς τα άτομα που οι ίδιοι θεωρούν ότι εμπλέκονται στον εκφοβισμό. Σε μία έρευνα που έγινε στην Αυστραλία, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών ένιωθε συμπόνια για τα θύματα, υποστήριξε ότι το σχολείο τους θα πρέπει να λάβει μέτρα κατά του εκφοβισμού και ότι η αντιμετώπιση καταστάσεων εκφοβισμού είναι μέρος της δουλειάς τους, οπότε πρέπει να παρεμβαίνουν κάθε φορά που ένα περιστατικό εκφοβισμού λαμβάνει χώρο στο σχολείο τους (Rigby, 2008).

Ακόμα, ο Olweus (2009) πραγματοποίησε μία μελέτη προκειμένου να εξετάσει τη συχνότητα με την οποία παρεμβαίνουν οι δάσκαλοι, όταν ένας μαθητής πέφτει θύμα εκφοβισμού. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι δάσκαλοι πολύ σπάνια προσπαθούσαν να σταματήσουν τέτοια φαινόμενα και ποτέ δεν συζητούσαν με τους μαθητές τους για αυτό το θέμα.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Σύμφωνα με άλλες έρευνες που έγιναν πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, διαπιστώθηκε ότι οι δάσκαλοι είναι πιο πιθανό να αναλάβουν δράση όταν οι μαθητές τους, τους αναφέρουν κάποιο περιστατικό εκφοβισμού παρά όταν βλέπουν ένα τέτοιο περιστατικό να συμβαίνει μπροστά τους. Ο Craig (2000: στο Rigby, 2008) υποστηρίζει ότι οι παιδαγωγοί που έχουν σχετικά χαμηλή ενσυναίσθηση δεν πιστεύουν ότι οι "αρνητικές αλληλεπιδράσεις" μεταξύ των παιδιών, είναι ένα είδος εκφοβισμού. Αυτό συμβαίνει διότι οι άνθρωποι αυτοί δυσκολεύονται να δουν τα πράγματα από την οπτική γωνία του παιδιού.

Η Τανούρκα (2010), πραγματοποίησε μία έρευνα στα πλαίσια της πτυχιακής της εργασίας, η οποία είχε σαν στόχο την διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών προσχολικής ηλικίας σχετικά με το φαινόμενο του εκφοβισμού και της σχολικής βίας στους χώρους προσχολικής αγωγής. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 101 εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας και το δείγμα προέρχονταν από την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι πιο συχνά είχαν παρατηρήσει να γίνεται χρήση του σωματικού και λεκτικού εκφοβισμού, ενώ πιο σπάνια ήταν η χρήση της ψυχολογικής βίας. Επίσης, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών εξέφρασαν την άποψη ότι σε περίπτωση εκφοβισμού θα προσπαθούσαν να μιλήσουν με το δράστη και να συζητήσουν μαζί του για το περιστατικό ώστε να διαπιστώσουν την αιτία που τον οδήγησε να διαπράξει αυτή τη πράξη. Άλλοι υποστήριζαν ότι θα συζητούσαν και με το θύμα ώστε να δουν τα πράγματα από την δική του οπτική γωνία και να κατανοήσουν έτσι καλύτερα την ψυχολογική του κατάσταση. Ακόμα, οι εκπαιδευτικοί αξιολόγησαν τον σωματικό εκφοβισμό ως αρκετά σοβαρό, ενώ όσον αφορά το λεκτικό εκφοβισμό τον χαρακτήρισαν ως αρκετά σοβαρό στη μία περίπτωση που τους δινόταν στο ερωτηματολόγιο και ως σοβαρό στην άλλη. Επιπλέον, αποδείχθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν πως τις περισσότερες φορές οι δράστες είναι αγόρια και κάνουν χρήση του σωματικού εκφοβισμού, στο λεκτικό εκφοβισμό πιστεύεται ότι συμμετέχουν τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια ενώ στον έμμεσο εκφοβισμό ανέφεραν ότι τα κορίτσια εμφανίζονται πιο συχνά ως δράστες.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Όσον αφορά το φύλο του θύματος υποστήριξαν ότι έχουν τις ίδιες πιθανότητες να πέσουν θύματα τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια. Τέλος, η έρευνα απέδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί υιοθετούν μια ουδέτερη στάση προς τους εμπλεκόμενους σε περιστατικά εκφοβισμού, ενώ σημείωσαν ότι αν έβλεπαν ένα περιστατικό εκφοβισμού να συμβαίνει στη τάξη τους, θα προσπαθούσαν να παρέμβουν με κάθε τρόπο.

Συνοψίζοντας, οι παιδαγωγοί φαίνεται να διατηρούν αρνητική στάση προς τον εκφοβισμό μεταξύ συνομηλίκων και πιστεύουν πως οι ίδιοι θα πρέπει να κάνουν κάτι ώστε να αντιμετωπίσουν και να περιορίσουν το φαινόμενο του εκφοβισμού στο χώρο του σχολείου (Κασάπη, 2007).

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ

3.1 Οι στάσεις των γονέων απέναντι στο φαινόμενο του εκφοβισμού

Οι γονείς και τα παιδιά έχουν μία ξεχωριστή σχέση. Οι γονείς είναι αυτοί που τα παιδιά εμπιστεύονται ό,τι τους βασανίζει, που είναι δίπλα τους ό,τι και αν συμβεί, που περνάνε μαζί τις περισσότερες ώρες τις ημέρας και αυτοί που τα φροντίζουν καθημερινά. Είναι πολύ σημαντικό λοιπόν, να διερευνήσουμε τις απόψεις των γονέων για το φαινόμενο του εκφοβισμού, ένα φαινόμενο που μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την προσωπικότητα ενός παιδιού.

Όταν ζητήθηκε από τους γονείς να δώσουν τον ορισμό του εκφοβισμού σε μία έρευνα του Olweus (1989: στο Sawyer, Mishna, Pepler & Wiener, 2011, σ.1797), οι περισσότεροι δήλωσαν:

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

«Λέμε ότι ένας μαθητής εκφοβίζεται από κάποιον άλλο μαθητή ή μία ομάδα μαθητών όταν του λένε άσχημα πράγματα ή τον κοροϊδεύουν. Επίσης, ο εκφοβισμός συμβαίνει όταν ένας μαθητής χτυπάει, κλοτσάει, απειλεί ή κλειδώνει κάποιον άλλον μέσα σε ένα δωμάτιο και διάφορες πράξεις σαν κι αυτές. Τέτοια περιστατικά συμβαίνουν συχνά και είναι πολύ δύσκολο για το παιδί που εκφοβίζεται να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Αλλά δεν μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για εκφοβισμό όταν δύο μαθητές έχουν την ίδια δύναμη φιλονικίας ή πάλης». *(Το παραπάνω απόσπασμα μεταφράστηκε από τη συγγραφέα της πτυχιακής εργασίας).* Πολλοί γονείς στους ορισμούς τους συμπεριέλαβαν και τον έμμεσο εκφοβισμό και περιέγραψαν κάποιους τρόπους εκδήλωσής του, ενώ δήλωσαν ότι η σοβαρότερη μορφή εκφοβισμού, είναι ο σωματικός εκφοβισμός. Οι περισσότεροι γονείς θυμόντουσαν περιστατικά εκφοβισμού που είχαν συμβεί στους ίδιους όταν πήγαιναν στο σχολείο. Κάποιοι μάλιστα ανέφεραν ότι τα περιστατικά αυτά σταμάτησαν όταν οι γονείς τους αποφάσισαν να τους αλλάξουν σχολείο (Sawyer, Mishna, Pepler & Wiener, 2011). Επίσης, κάποιοι πιστεύουν ότι οι γονείς πολλές φορές υποστηρίζουν το παιδί τους όταν εκείνο εκφοβίζει κάποιο άλλο παιδί. Σε μία έρευνα των Eslea και Smith (2000: στο Rigby, 2008), επιβεβαιώθηκε η παραπάνω άποψη. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι πολλοί γονείς θέλουν τα παιδιά τους να είναι "ανθεκτικά" και "σκληρά" και άλλοι προσπάθησαν να δικαιολογήσουν τον εκφοβισμό, λέγοντας ότι με αυτό τον τρόπο το παιδί δημιουργεί ένα πιο δυνατό και σταθερό χαρακτήρα και ότι θα πρέπει να μάθουν να μην καταφεύγουν στους γονείς τους όταν εμπλέκονται σε καταστάσεις εκφοβισμού αλλά να το αντιμετωπίσουν μόνο τους με αποφασιστικότητα. Στην ίδια έρευνα, το 50% των γονιών υποστήριξε ότι πάντα θα υπάρχει εκφοβισμός στα σχολεία διότι αυτό είναι ένα έμφυτο χαρακτηριστικό του ανθρώπου, πράγμα με το οποίο συμφώνησαν και τα παιδιά τους (Rigby, 2008). Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι υπάρχουν γονείς που προτιμούν το παιδί τους να είναι δράστης παρά θύμα του σχολικού εκφοβισμού.

Παρόλα αυτά, η πλειοψηφία των γονιών αποθαρρύνει τα παιδιά στο να εκφοβίζουν άλλους (Rigby, 2008). Προσπαθούν να τους μάθουν να είναι ο εαυτός τους και να τους τονώσουν την αυτοπεποίθηση ώστε να έχουν την δύναμη να αντιμετωπίσουν πιο εύκολα τον εκφοβισμό. Επίσης, τους μαθαίνουν να αποδέχονται τον εαυτό τους με τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα τους (Sawyer, Mishna, Pepler & Wiener, 2011). Σε μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε, με βάση το Peer Relations Assessment Questionnaire, στην Αυστραλία, οι γονείς δήλωσαν ότι:

«Θα πρέπει να γίνει ό,τι είναι δυνατόν για να εξαλειφθεί ο εκφοβισμός και να εκπαιδευτούν όσοι εκφοβίζονται ώστε να καταφέρουν να αντιμετωπίσουν το σχολικό εκφοβισμό. Οποιοδήποτε είδος εκφοβισμού θα πρέπει να σταματήσει άμεσα. Ο εκφοβισμός χρειάζεται να είναι στην ημερήσια διάταξη σε κάθε σχολείο διότι τα παιδιά υποφέρουν χωρίς λόγο. Αυτό είναι ένα σοβαρό θέμα για το οποίο πρέπει να επιληφθεί σε σημαντικό βαθμό το κάθε σχολείο» (Rigby, 2008, σ.284).

3.2 Γιατί μας ενδιαφέρει η διερεύνηση του φαινομένου από την οπτική γωνία των γονέων

Ο αριθμός των ερευνών που αφορούν τη διερεύνηση του φαινομένου του εκφοβισμού από την οπτική γωνία των γονέων, είναι περιορισμένος τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Θα έπρεπε όμως οι ερευνητές να δώσουν περισσότερη σημασία στις απόψεις των γονέων, διότι όπως είναι ευρέως γνωστό, οι γονείς παίζουν το πιο σημαντικό ρόλο στη ζωή ενός παιδιού. Συγκεκριμένα, οι γονείς αποτελούν πρότυπο συμπεριφοράς για τα παιδιά.

Η συμπεριφορά των γονιών, επηρεάζει άμεσα τη συμπεριφορά των παιδιών. Για το λόγο αυτό, η επιθετικότητα των γονιών είναι πιθανό να συμβάλλει στο να γίνουν τα ίδια τα παιδιά επιθετικά. Συγκεκριμένα, η επιθετικότητα των γονιών μπορεί να εξωτερικευτεί εις βάρος των παιδιών με διάφορους τρόπους όπως η αντιπάθεια, η αποστροφή, η έλλειψη αγάπης και πολλές φορές η υπερβολική προστασία (Βουϊδάσκη, 1987).

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Επίσης, οι παραπάνω μορφές επιθετικότητας μπορούν να εκδηλωθούν με διάφορες πράξεις όπως είναι οι αγενείς τρόποι ομιλίας, οι βρισιές, οι ειρωνείες, οι βασανισμοί και οι σωματικές κακώσεις, τις οποίες χρησιμοποιούν πολλοί γονείς ως μέσο οικογενειακής διαπαιδαγώγησης. Τα παιδιά των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων, πέφτουν πιο συχνά θύματα της επιθετικής συμπεριφοράς των γονέων. Τα παιδιά αυτά βλέπουν και ζουν μέσα στην οικογένειά τους την επιθετική συμπεριφορά και όχι μόνο τη μεταφέρουν στο σχολικό περιβάλλον αλλά προσπαθούν να επηρεάσουν και τα άλλα παιδιά (Βουϊδάσκης, 1987). Ακόμα, ο Patterson (1982: στο Ζάχαρης, 2003) μετά από έρευνες που έκανε κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν τέσσερις μεταβλητές της οικογένειας που ευθύνονται για την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών. Οι μεταβλητές αυτές είναι: η καθιέρωση κανόνων, το ενδιαφέρον των γονιών, οι ποινές και οι αμοιβές και η υπερνίκηση κινήσεων. Επίσης, ο Patterson (1982: στο Ζάχαρης, 2003), υποστηρίζει ότι η εκδήλωση των μεταβλητών αυτών σχετίζεται άμεσα με διάφορες καταστάσεις που αφορούν την οικογενειακή ζωή, όπως είναι η ανεργία ή η φτώχεια των γονιών, το διαζύγιο, οι συγκρούσεις μεταξύ των γονιών, το μέγεθος της οικογένειας, η κοινωνική απομόνωση της οικογένειας, η κατανάλωση οινοπνεύματος ή ναρκωτικών ουσιών, το άγχος των γονιών όπως επίσης και οι σωματικές και ψυχικές αρρώστιες που εμφανίζουν είτε οι γονείς είτε τα παιδιά (Ζάχαρης, 2003).

Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό να διερευνήσουμε τις απόψεις των ίδιων των γονιών, διότι εκείνοι μπορούν να εξηγήσουν καλύτερα από τον καθένα τους λόγους εκδήλωσης του εκφοβισμού του παιδιού τους. Ακόμα, αν συνειδητοποιήσουν τη σοβαρότητα του φαινομένου θα είναι πιο εύκολο να παρέμβουν και να πάρουν μέτρα που θα έχουν ως σκοπό την εξάλειψη του φαινομένου και ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που οι αιτίες εκδήλωσης του φαινομένου βρίσκονται στην ίδια την οικογένεια.

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ

Έχουν γίνει ποικίλες έρευνες σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Παρόλα αυτά, τα ερευνητικά δεδομένα που αφορούν την προσχολική ηλικία είναι ελλιπή και στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, ενώ έχουν γίνει κάποιες έρευνες που είχαν σαν στόχο τη διερεύνηση των απόψεων των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, απουσιάζουν εντελώς τα ερευνητικά δεδομένα που βασίζονται στις αναφορές των γονέων. Σύμφωνα με τον OIweus (1993: στο Νακοπούλου & Γαλάνη, υπό έκδοση), αν θέλουμε να δημιουργήσουμε προγράμματα παρέμβασης ώστε να περιορίσουμε το σχολικό εκφοβισμό, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τις αντιλήψεις όλων όσων εμπλέκονται στο σχολικό πλαίσιο. Από την άποψη αυτή καταλαβαίνουμε πόσο σημαντικές είναι οι αντιλήψεις των γονέων για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.

Αναγνωρίζοντας την έλλειψη ερευνών που αφορούν το συγκεκριμένο φαινόμενο αλλά και το σημαντικό ρόλο που παίζουν οι γονείς για τα παιδιά σε αυτή τη πρώιμη παιδική ηλικία όπως ακόμα και τις τρομακτικές διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού τα τελευταία χρόνια παγκοσμίως, η παρούσα έρευνα έχει σαν κύριο στόχο την καταγραφή και τη μελέτη των απόψεων των γονέων, των οποίων τα παιδιά φοιτούν σε χώρους προσχολικής εκπαίδευσης, σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού καθώς και τους τρόπους αντιμετώπισής του. Επίσης, η παρούσα μελέτη γίνεται στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας από το τμήμα Βρεφονηπιοκομίας του Αλεξάνδρειου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Θεσσαλονίκης, με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κυρία Αναστασία Ψάλτη.

4.1 Στόχοι και υποθέσεις της έρευνας

Πρώτος στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί αν οι γονείς γνωρίζουν τι είναι ο εκφοβισμός και αν μπορούν να διατυπώσουν ένα παράδειγμα εκφοβισμού. Σύμφωνα με την έρευνα των Νακοπούλου & Γαλάνη (υπό έκδοση), οι γονείς μπορούν να αναγνωρίσουν τις διάφορες μορφές εκφοβισμού καθώς επίσης και να εκφράσουν έναν αρκετά ευρύ ορισμό για το συγκεκριμένο φαινόμενο, οπότε, εκφράστηκε η υπόθεση ότι οι γονείς θα συμπεριλάβουν και άμεσες αλλά και έμμεσες μορφές εκφοβισμού τόσο στον ορισμό του εκφοβισμού όσο και στο παράδειγμα που τους ζητήθηκε (**Υπόθεση 1**).

Δεύτερος στόχος της έρευνας ήταν να διαπιστωθεί το είδος του εκφοβισμού που δηλώνουν πιο συχνά οι γονείς ανάλογα με την ηλικία των παιδιών τους. Στο ερωτηματολόγιο αναφέρονταν διάφορα περιστατικά-ιστορίες σωματικού, λεκτικού και έμμεσου εκφοβισμού. Από την έρευνα της Κασάπη (2007), προκύπτει ότι η πιο συχνή μορφή θυματοποίησης ήταν η σωματική (43,7%), ακολούθησε η λεκτική (26,7%), ο κοινωνικός αποκλεισμός (21,5%) και τέλος η θυματοποίηση μέσω της διάδοσης φημών (7,4%). Η Main (1999: στο Rigby, 2008) σε μία έρευνά της ανακάλυψε ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας εκφοβίζουν με σπρωξίματα, δαγκώματα και χτυπήματα. Επίσης οι Crick, Casas και Mosher (1997: στο Rigby, 2008), σε μία έρευνά τους παρατήρησαν ότι όταν τα παιδιά είναι μικρά δηλαδή μικρότερα από τριών ετών χρησιμοποιούν περισσότερο μορφές σωματικού εκφοβισμού, ενώ καθώς μεγαλώνουν και συγκεκριμένα στην ηλικία των τριών με πέντε ετών, εξασκούνται στη χρήση έμμεσων μορφών εκφοβισμού όπως είναι ο αποκλεισμός των άλλων παιδιών από την παρέα ή η χειραγώγηση διάφορων καταστάσεων. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, διατυπώθηκε η υπόθεση ότι οι γονείς θα θεωρούν πως τα παιδιά που είναι κάτω των τεσσάρων ετών, θα εκφοβίζουν περισσότερο σωματικά, ενώ τα παιδιά που βρίσκονται στην ηλικία των τεσσάρων και πάνω, θα χρησιμοποιούν περισσότερο έμμεσες μορφές θυματοποίησης αλλά και τον λεκτικό εκφοβισμό (**Υπόθεση 2**).

Τρίτος στόχος της έρευνας ήταν να αξιολογηθούν οι προτεινόμενοι από τους γονείς τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού στους χώρους προσχολικής αγωγής. Προκειμένου το φαινόμενο του εκφοβισμού να περιοριστεί αισθητά, θα πρέπει να λάβουν μία σειρά από μέτρα και οι παιδικοί σταθμοί ή τα νηπιαγωγεία αλλά και οι ίδιοι οι γονείς. Συγκεκριμένα, οι γονείς θα πρέπει πρώτα απ' όλα να συνειδητοποιήσουν τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτό το φαινόμενο και να ενδιαφερθούν για τη συμπεριφορά των παιδιών τους (Ζάχαρης, 2003), ενώ το κάθε σχολείο θα πρέπει να δημιουργήσει προγράμματα πρόληψης του εκφοβισμού, στα οποία θα εμπλέκονται οι παιδαγωγοί, οι μαθητές και οι γονείς (Κωνσταντίνου, 2010). Έτσι υποθέσαμε ότι οι γονείς θα υποστήριζαν ότι προκειμένου να αντιμετωπίσουμε τα περιστατικά εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής θα πρέπει σχολείο και γονείς να λάβουν μέτρα μαζί αλλά και ξεχωριστά ο καθένας (**Υπόθεση 3**).

Τέταρτος στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί αν υπάρχουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για τους δράστες και για τα θύματα. Πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι οι δράστες είναι σωματικά πιο δυνατοί από τους συμμαθητές τους και ιδιαίτερα από τα θύματά τους, είναι στην ίδια ηλικία με το θύμα ή και μεγαλύτεροι, έχουν την τάση να εμπλέκονται πιο συχνά σε καυγάδες, πολύ συχνά ενοχλούν με άσχημο τρόπο τα υπόλοιπα παιδιά και είναι δημοφιλείς στους άλλους. Αντίθετα, για τα θύματα πιστεύεται ότι είναι παιδιά με χαμηλή αυτοπεποίθηση, είναι γενικά ήσυχα και ανασφαλή άτομα, σωματικά αδύναμα και έχουν περισσότερο άγχος (Oliveus, 2009). Έτσι, εκφράστηκε η υπόθεση ότι οι γονείς θα αναγνωρίσουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για τους δράστες, όπως ότι είναι σωματικά πιο δυνατοί από το μέσο όρο των παιδιών, ότι πηγαίνουν στην ίδια τάξη με το θύμα ή σε μεγαλύτερη, ότι είναι δημοφιλείς στους συμμαθητές τους και ότι συνήθως ενοχλούν με άσχημο τρόπο τα υπόλοιπα παιδιά και εμπλέκονται συχνά σε καυγάδες. Όσον αφορά τα θύματα, οι γονείς θα αναγνωρίσουν ότι γενικά έχουν χαμηλή αυτοπεποίθηση, ότι είναι σωματικά αδύναμα άτομα, είναι ανασφαλή και ήσυχα άτομα και ότι έχουν περισσότερο άγχος σε σύγκριση με τους συμμαθητές τους. (**Υπόθεση 4**).

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Επίσης, ο **πέμπτος στόχος** ήταν να εξεταστεί αν οι γονείς θεωρούν ότι τα αγόρια εκφοβίζουν τους συνομηλίκους τους πιο συχνά σε σύγκριση με τα κορίτσια. Στη πλειοψηφία τους τα αγόρια ασχολούνται με βίαια και ανταγωνιστικά παιχνίδια, κάτι που δεν συνηθίζουν να κάνουν τόσο πολύ τα κορίτσια. Επίσης, τα αγόρια συνηθίζουν να κάνουν παρέα με αγόρια διάφορων ηλικιών και με πολλά άτομα (Cole & Cole, 2001). Συνεπώς, διατυπώνεται η υπόθεση ότι και οι γονείς θα υποστηρίξουν ότι τα αγόρια εκφοβίζουν πιο συχνά τους συνομηλίκους τους από ότι τα κορίτσια (**Υπόθεση 5**). Ακόμα, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα αγόρια είναι πιο συχνά θύτες του σωματικού εκφοβισμού με τη μορφή ανοιχτών επιθέσεων. Αντίθετα, τα κορίτσια είναι πιο συχνά θύτες έμμεσων μορφών εκφοβισμού (**Υπόθεση 6**).

Επιπλέον, ο **έκτος στόχος** ήταν να ερευνηθεί αν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας γνωστοποιούν τα διάφορα επεισόδια εκφοβισμού σε κάποιο δικό τους άνθρωπο. Διάφορες έρευνες έχουν αποδείξει ότι τα μικρότερα παιδιά ζητούν πιο συχνά τη βοήθεια των παιδαγωγών όταν τους εκφοβίζει κάποιο άλλο παιδί στο σχολικό περιβάλλον (Κωνσταντίνου, 2010). Οπότε, οι γονείς είναι πιο σύνηθες να ενημερώνονται από τον ίδιο το παιδαγωγό ή από τη διεύθυνση του παιδικού σταθμού ότι το παιδί τους είτε είναι θύμα είτε είναι δράστης σε κάποιο περιστατικό εκφοβισμού (**Υπόθεση 7**).

4.2 Μεθοδολογία έρευνας

4.2.1 Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν εξήντα γονείς που τα παιδιά τους φοιτούσαν σε χώρους προσχολικής αγωγής. Στην εισαγωγή του ερωτηματολογίου διευκρινίστηκε ότι οι γονείς θα πρέπει να απαντήσουν το ερωτηματολόγιο με βάση μόνο το παιδί που φοιτά στο παιδικό σταθμό ή νηπιαγωγείο.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Οι συμμετέχοντες είχαν κοινό τόπο καταγωγής, την Ελλάδα (το ποσοστό ανέρχεται στους 100%) και προέρχονταν από την ευρύτερη περιοχή της Θήβας. Συγκεκριμένα, το 91,67% προέρχονταν από το κέντρο της Θήβας ενώ το 8,33% από τα χωριά της. Επίσης, το 40% του δείγματος ήταν άντρες ενώ το 60% ήταν γυναίκες ενώ, τα επαγγέλματα που ασκούσε το δείγμα είναι τα εξής:

Πίνακας 1

Κατανομή του δείγματος ανά επάγγελμα

Επάγγελμα δείγματος	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
Ελεύθεροι Επαγγελματίες	20	33,33
Ιδιωτικοί υπάλληλοι	12	20,00
Δημόσιοι υπάλληλοι	15	25,00
Αγρότες	5	8,33
Οικιακά	8	13,33

Όσον αφορά την ηλικία των συμμετεχόντων τα αποτελέσματα παρουσιάζονται παρακάτω.

Πίνακας 2

Κατανομή του δείγματος ανά ηλικιακή ομάδα

Ηλικιακή ομάδα	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
Μέχρι 30 ετών	9	15
31-40 ετών	34	56,67
41-50 ετών	17	28,33

Όπως φαίνεται στο πίνακα 2, η πλειοψηφία των γονέων ήταν ηλικίας 31-40 ετών και η αμέσως επόμενη ηλικία είναι τα 41-50 έτη, ενώ το μικρότερο ποσοστό συγκεντρώνει η ηλικία των 30 ετών και κάτω.

Πίνακας 3

Κατανομή του δείγματος ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Επίπεδο εκπαίδευσης	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
Πτυχίο Α.Ε.Ι.	19	31,67
Πτυχίο Τ.Ε.Ι.	7	11,67
ΠΑΤΕΣ/ΣΕΛΕΤΕ	5	8,33
Απολυτήριο Λυκείου	18	30,00
Άλλο	11	18,33

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 3, το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος κατέχει πτυχίο Α.Ε.Ι. ενώ το αμέσως επόμενο μεγαλύτερο ποσοστό έχει απολυτήριο Λυκείου. Επίσης, αξίζει να σημειώσουμε ότι στην τελευταία επιλογή δηλαδή στην επιλογή “Άλλο”, το 18,33% που την επέλεξαν απάντησαν ότι κατέχουν πτυχίο Ι.Ε.Κ.

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το φύλο και την ηλικία του πρώτου παιδιού. Το 55% απάντησε ότι το παιδί του ήταν αγόρι και το 45% ότι ήταν κορίτσι, ενώ οι ηλικίες των παιδιών αυτών φαίνονται στο παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 4

Κατανομή του δείγματος ανά ηλικία

Ηλικία πρώτου παιδιού	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
0-2 ετών	17	28
2-4 ετών	18	30
4-6 ετών	25	41,67

Η επόμενη ερώτηση σχετιζόταν με το αν υπάρχει δεύτερο παιδί που πηγαίνει στον ίδιο παιδικό σταθμό με το πρώτο. Σε αυτή την ερώτηση απάντησαν εννέα άτομα (το ποσοστό ανέρχεται στο 15%) από το σύνολο των ερωτηθέντων.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Συγκεκριμένα, το 5% δήλωσε ότι έχει και δεύτερο παιδί που πηγαίνει στο παιδικό σταθμό και ότι είναι αγόρι ενώ το 10% ότι έχει κορίτσι που πηγαίνει στο παιδικό σταθμό. Οι ηλικίες αυτών αναγράφονται στο παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 5

Κατανομή του δεύτερου παιδιού ανά ηλικία

Ηλικία δεύτερου παιδιού	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
0-2 ετών	1	1,67
2-4 ετών	6	10
4-6 ετών	2	3,33

4.2.2 Εργαλείο

Το ερωτηματολόγιο αυτό προέκυψε μετά από τροποποίηση του ήδη υπάρχοντος ερωτηματολογίου που κατασκευάστηκε από τις κ. Ευαγγελία Νακοπούλου & Παναγούλα Γαλάνη για γονείς μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με σκοπό τη διερεύνηση των αντιλήψεων των γονέων σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ». Η τροποποίηση έγινε από την συγγραφέα της παρούσας πτυχιακής εργασίας.

Το ερωτηματολόγιο των γονέων περιλαμβάνει τριανταμία ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου. Οι ερωτήσεις χωρίζονται σε τέσσερις θεματικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα έχει τίτλο «I. Προσωπικές πληροφορίες» και περιλαμβάνει οκτώ διχοτομικές ερωτήσεις και ερωτήσεις απλής επιλογής σχετικά με το φύλο του δείγματος, την ηλικία, τις σπουδές τους, τον τόπο κατοικίας, το επάγγελμα, τη χώρα καταγωγής του, το φύλο και την ηλικία του πρώτου παιδιού που πηγαίνει στο παιδικό σταθμό καθώς και το φύλο και την ηλικία του δεύτερου παιδιού που πηγαίνει στο παιδικό σταθμό αν φυσικά υπάρχει δεύτερο παιδί.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Η δεύτερη ενότητα έχει τίτλο «II. Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στο παιδικό σταθμό» και αποτελείται από δύο ερωτήσεις. Η πρώτη ερώτηση είναι ερώτηση ανοιχτού τύπου και οι γονείς περιγράφουν με δικά τους λόγια το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, δηλαδή τι πιστεύουν οι ίδιοι ότι είναι ο σχολικός εκφοβισμός καθώς επίσης δίνουν και ένα παράδειγμα του σχολικού εκφοβισμού. Η δεύτερη ερώτηση είναι διχοτομική ερώτηση διότι δίνονται οκτώ σενάρια που λαμβάνουν χώρο στο σχολικό περιβάλλον και οι γονείς καλούνται να τα αξιολογήσουν και να δηλώσουν αν αποτελούν περιστατικά εκφοβισμού ή όχι.

Η τρίτη ενότητα με τίτλο «III. Δυσάρεστα περιστατικά που έχουν συμβεί στο παιδικό σταθμό», αποτελείται από δεκαεννέα ερωτήσεις πολλαπλής και απλής επιλογής. Μέσα από αυτές τις ερωτήσεις οι γονείς προσδιορίζουν περιστατικά εκφοβισμού που έχουν συμβεί στο παιδικό σταθμό των παιδιών τους, περιγράφουν τη προσωπικότητα του δράστη αλλά και του θύματος, το πόσο συχνά το παιδί τους εμπλέκεται σε τέτοια γεγονότα είτε ως θύμα είτε ως θύτης, τη διάρκεια των περιστατικών, τις πιθανές αιτίες του φαινομένου, την καταγωγή των παιδιών που εμπλέκονται σε τέτοιες καταστάσεις και το χώρο του παιδικού στον οποίο συμβαίνουν τέτοια περιστατικά, τη δομή της ομάδας των δραστών ή το πόσο συχνά προσπαθούν οι παιδαγωγοί ή άλλα παιδιά να σταματήσουν τέτοια γεγονότα.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα έχει τίτλο «I.V. Στάσεις» και περιλαμβάνει δύο ερωτήσεις. Η πρώτη ερώτηση ακολουθεί τη κλίμακα Likert και σε αυτή αναφέρονται δεκαπέντε απόψεις που έχουν διατυπωθεί για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού ενώ οι γονείς καλούνται να σημειώσουν σε πιο βαθμό συμφωνούν ή διαφωνούν με αυτές τις απόψεις. Τέλος, η δεύτερη ερώτηση είναι ανοιχτού τύπου και οι γονείς αναφέρουν τους τρόπους αντιμετώπισης και τα μέτρα που πρέπει να παρθούν κατά τη γνώμη τους από το παιδικό σταθμό ώστε να περιοριστεί το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.

4.2.3 Διαδικασία

Αρχικά πραγματοποιήθηκε μία πιλοτική έρευνα σε έξι γονείς παιδιών προσχολικής ηλικίας που πήγαιναν στο παιδικό σταθμό κατά τη διάρκεια 1-10 Απριλίου του 2012. Σκοπός της πιλοτικής έρευνας ήταν να διαπιστωθεί αν υπάρχουν τυχόν προβλήματα κατανόησης ή λόγου στο ερωτηματολόγιο. Δεν διαπιστώθηκε τίποτα από τα παραπάνω οπότε περάσαμε στο δεύτερο μέρος που ήταν η διεξαγωγή της έρευνας.

Για την έρευνα, έπρεπε να συμπληρωθούν συνολικά 60 ερωτηματολόγια. Όμως, επειδή συνήθως δεν επιστρέφεται όλο το πλήθος των ερωτηματολογίων, μοιράστηκαν 80 ερωτηματολόγια από τα οποία επιστράφηκαν τα 60. Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν στις 16 Απριλίου του 2012 και παρόλο που ως χρονική προθεσμία συμπλήρωσης και επιστροφής είχε οριστεί η χρονική διάρκεια της μίας εβδομάδας, το τελευταίο ερωτηματολόγιο επιστράφηκε στις 15 Ιουνίου. Το δείγμα επιλέχθηκε με τυχαία επιλογή. Συγκεκριμένα, δόθηκαν 60 ερωτηματολόγια σε γονείς του παιδικού σταθμού της Θήβας, όπου η συγγραφέας της πτυχιακής εργασίας πραγματοποίησε τη πρακτική της άσκηση και 20 δόθηκαν σε γνώριμα άτομα που διαμένουν στην ευρύτερη περιοχή της Θήβας καθώς επίσης και στα χωριά.

Ακόμα, καθώς μοιράζονταν τα ερωτηματολόγια στους γονείς, διευκρινιζόταν το θέμα, ο σκοπός της έρευνας και τι περιλαμβάνει το ερωτηματολόγιο. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονταν και στην εισαγωγή του ερωτηματολογίου αλλά ήταν προτιμότερο να αναφερθούν και προφορικά πριν έρθουν οι γονείς σε επαφή με το ερωτηματολόγιο. Εκτός από αυτά, διευκρινιζόταν ότι η συμμετοχή στην έρευνα με την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ήταν προαιρετική, ότι τα ερωτηματολόγια θα συμπληρωθούν ανώνυμα και ότι τα δεδομένα που θα προκύψουν από την αξιολόγηση των ερωτηματολογίων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους στόχους της πτυχιακής εργασίας. Τέλος, αναφέρθηκε ότι το ερωτηματολόγιο πρέπει να έχει συμπληρωθεί και να έχει επιστραφεί εντός μίας εβδομάδας.

4.3 Αποτελέσματα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το ερωτηματολόγιο χωρίζεται σε τέσσερις θεματικές ενότητες. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα γίνει ανά θεματική ενότητα. Υπολογίστηκαν οι συχνότητες και τα ποσοστά για τις απαντήσεις των γονιών σε κάθε ερώτηση.

4.3.1 Η έννοια του σχολικού εκφοβισμού από την οπτική γωνία των γονέων

Αρχικά ζητήθηκε από τους γονείς να περιγράψουν τι σημαίνει για αυτούς ο όρος "εκφοβισμός", καθώς επίσης και να δώσουν ένα σύντομο παράδειγμα εκφοβισμού. Στην ερώτηση αυτή, σαράντα οκτώ άτομα από τα εξήντα που ήταν συνολικά, εξήγησαν τι σημαίνει ο εκφοβισμός αλλά και έδωσαν ένα παράδειγμα εκφοβισμού, τρία άτομα εξήγησαν την έννοια αλλά δεν έδωσαν παράδειγμα, δύο άτομα έδωσαν παράδειγμα αλλά δεν εξήγησαν τι είναι ο εκφοβισμός ενώ οκτώ άτομα άφησαν την ερώτηση αναπάντητη.

Οι γονείς φαίνεται να κατανοούν τον όρο "εκφοβισμός" καθώς η πλειοψηφία περιέγραψε τον εκφοβισμό ως μία πράξη ψυχικής βίας που στόχο έχει να ενοχλήσει, να πληγώσει και να δημιουργήσει φόβο στο θύμα ώστε να αποσπάσει τη συγκατάθεση του θύματος για κάτι. Άλλοι ανέφεραν ότι ο εκφοβισμός αποτελεί ένα είδος ψυχικής τρομοκρατίας. Επιπλέον, οι περισσότεροι δήλωσαν ότι υπάρχουν τρία είδη εκφοβισμού. Ο *σωματικός* που εκδηλώνεται με κλοτσιές, χτυπήματα, σπρωξίματα και κάποιες φορές με καταστροφή προσωπικών αντικειμένων. Ο *λεκτικός* που εκδηλώνεται με ενοχλητικά λεκτικά σχόλια όπως είναι οι βρισιές ή οι απειλές και ο *έμμεσος εκφοβισμός* που εκδηλώνεται με πράξεις όπως είναι ο αποκλεισμός κάποιων παιδιών από την παρέα ή η διάδοση ψεύτικων φημών. Στα παραδείγματα που έδωσαν οι γονείς περιγράφουν γεγονότα που έχουν να κάνουν με αυτά τα τρία είδη εκφοβισμού.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στη συνέχεια παρουσιάζονται κάποια παραδείγματα εκφοβισμού όπως τα ανέφεραν οι γονείς:

- Δύο παιδιά διεκδικούν το ίδιο παιχνίδι. Το παιδί Α κλοτσάει το παιδί Β μέχρι να αφήσει το παιχνίδι. Στο τέλος το παιδί Β δεν αντέχει τα χτυπήματα και αφήνει το παιχνίδι (**σωματικός εκφοβισμός**).

(ο γονέας που ανέφερε αυτό το παράδειγμα ήταν γυναίκα και ηλικίας 41-50 ετών).

- Δύο παιδιά μαλώνουν επειδή θέλουν τις ίδιες μπογιές. Το παιδί Α λέει στο Β: «Αν δεν μου δώσεις τις μπογιές θα πω στον μπαμπά μου που είναι αστυνομικός να έρθει να σε πάρει και να σε βάλει φυλακή» (**λεκτικός εκφοβισμός**).

(ο γονέας που ανέφερε αυτό το παράδειγμα ήταν γυναίκα και ηλικίας 31-40 ετών).

- «Αν κάνεις παρέα με τη Μαρία, εγώ δεν θα σου ξαναμιλήσω» (**έμμεσος εκφοβισμός**).

(ο γονέας που ανέφερε αυτό το παράδειγμα ήταν γυναίκα και ηλικίας 31-40 ετών).

- Το παιδί Α λέει ότι το παιδί Β μιλάει με άσχημα λόγια για όλα τα παιδιά της τάξης (αυτό είναι ψέμα). Τα παιδιά της τάξης απομακρύνονται από το παιδί Β και σιγά σιγά το παιδί Β μένει μόνο του χωρίς παρέα (**έμμεσος εκφοβισμός**).

(ο γονέας που ανέφερε αυτό το παράδειγμα ήταν άντρας και ηλικίας μέχρι 30 ετών).

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στη συνέχεια δίνονται οκτώ σενάρια και οι γονείς καλούνται να επιλέξουν αν το καθένα από τα σενάρια αυτά αποτελεί περιστατικό εκφοβισμού ή δεν αποτελεί.

Πίνακας 1

Σενάρια	Αποτελέσματα (%)	
	ΝΑΙ	ΟΧΙ
1. Το παιδί Α σπρώχνει το Β με τόση δύναμη ώστε να το ρίξει στο πάτωμα. Το σπρώξιμο ήταν σίγουρα εσκεμμένο και δεν το προκάλεσε το παιδί Β. Το παιδί Β φωνάζει «Σταμάτα να με σπρώχνεις! Πάντα αυτό κάνεις, φύγε».	83,33	16,67
2. Το παιδί Γ λέει στο παιδί Δ «Όχι, όχι και πάλι όχι. Δεν μπορείς να παίζεις μαζί μας». Το παιδί Δ απομονώνεται και παίζει μόνο του για το υπόλοιπο της ώρας με δάκρυα στα μάτια. Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που το παιδί Γ έχει αποκλείσει το παιδί Δ από το παιχνίδι.	81,67	18,33
3. Το παιδί Ε φέρνει στο σχολείο μία σβήστρα-δεινόσαυρο και λέει ότι τη πήρε ως δώρο από τα Goodys. Το παιδί Ζ πάει και το χτυπά στο κεφάλι ζητώντας του να του δώσει τη σβήστρα. Το παιδί Ε αρχικά αρνείται, στη συνέχεια υποχωρεί.	88,33	11,67

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

<p>4. Τα παιδιά έχουν καθίσει γύρω από τα τραπεζάκια τους για το μεσημεριανό φαγητό. Το παιδί Η λέει στο παιδί Θ, «Ει, δώσε μου το χυμό σου αλλιώς θα σε δείρω». Το παιδί Θ συμμορφώνεται αμέσως. Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που συμβαίνει κάτι τέτοιο.</p>	95	5
<p>5. Όταν τα παιδιά ζωγραφίζουν σε ομάδες, το παιδί Ι λέει στο παιδί Κ, «Αν δε μου δώσεις το μοβ μαρκαδόρο, δε θα σε καλέσω στα γενέθλιά μου». Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που το παιδί Ι λέει κάτι τέτοιο.</p>	73,33	26,67
<p>6. Το παιδί Π λέει στο παιδί Μ, «Φύγε από εδώ! Βρωμάς». Το παιδί Μ προσπαθεί να το αγνοήσει, αλλά κατσουφιάζει. Το ίδιο συνέβη και τις προάλλες.</p>	58,33	41,67
<p>7. Το παιδί Ν παίρνει από το παιδί Ξ τις κάρτες που έχει και χωρίς να το θέλει σκίζει μία από αυτές. Το παιδί Ξ στεναχωριέται πολύ.</p>	20	80
<p>8. Το παιδί Ο κοροϊδεύει το παιδί Π για το νέο του κούρεμα και μετά και τα δύο αρχίζουν τα σπρωξίματα και βάζουν τα γέλια.</p>	30	70

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Παρατηρώντας τα παραπάνω στοιχεία, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η πλειοψηφία των γονέων, αναγνώρισε τις μορφές του άμεσου εκφοβισμού όπως αυτές περιγράφονται στα σενάρια 1,3,4 και 6 αλλά και τις μορφές του έμμεσου εκφοβισμού όπως αυτές περιγράφονται στα σενάρια 2 και 5. Όσον αφορά το 7^ο σενάριο, η πλειοψηφία (80%) των γονέων δήλωσε ότι δεν πρόκειται για περιστατικό εκφοβισμού. Βέβαια, σε αυτή τη περίπτωση αξίζει να σημειωθεί ότι αν το παιδί έσκισε την κάρτα κατά λάθος, δεν αποτελεί εκφοβισμό, αν όμως είχε σκοπό να τη σκίσει, τότε αποτελεί. Επιπλέον, η πλειοψηφία των γονέων (70%) υποστήριξε ότι στο 8^ο σενάριο δεν περιγράφεται περιστατικό εκφοβισμού. Αυτό είναι αλήθεια, διότι στο 8^ο σενάριο περιγράφεται ένα "σκληρό παιχνίδι" μεταξύ των παιδιών, κάτι που παρατηρείται συχνά, ιδιαίτερα μεταξύ των αγοριών.

4.3.2 Δυσάρεστα περιστατικά που έχουν συμβεί στο παιδικό σταθμό

Στην ερώτηση που ακολουθεί, περιγράφονται κάποια γεγονότα που μπορεί να συνέβησαν τους τελευταίους δύο με τρεις μήνες στο παιδικό σταθμό που στέλνουν οι γονείς τα παιδιά τους. Στην ερώτηση αυτή, οι γονείς έπρεπε να επιλέξουν τη συχνότητα με την οποία συνέβησαν τα γεγονότα και είχαν τις εξής επιλογές:

"Ποτέ", "1-2 φορές", "2-3 φορές", "1φορά την εβδομάδα", "Αρκετές φορές". Τα περιστατικά αλλά και τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται παρακάτω.

Πίνακας 2

Περιστατικά	Αποτελέσματα (%)				
	Ποτέ	1-2 φορές	2-3 φορές	1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές
1. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) είπε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά).	13,3	38,3	31,6	6,67	10
2. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) χτύπησε ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά) επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησε.	21,6	48,3	16,6	6,67	6,67
3. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) είπε άσχημα λόγια και ψέματα για ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά) στη δασκάλα.	53,3	25	18,3	1,67	1,67
4. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) ανάγκασε ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά) να κάνει πράγματα που δεν ήθελε.	55	28,3	8,33	3,33	5

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

<p>5. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) πείραξε τα προσωπικά αντικείμενα ενός άλλου παιδιού (ή κάποιων άλλων παιδιών).</p>	20	33,3	16,6	11,6	18,3
<p>6. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) δεν ήθελε να κάνει παρέα με ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά).</p>	11,6	18,3	10	35	25
<p>7. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) φοβέρισε με κάποιον τρόπο ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά). Γράψε τι έκανε.....</p>	0	0	0	8,33	0

Από τα παραπάνω αποτελέσματα, γίνεται φανερό ότι στο παιδικό σταθμό που φοιτούν τα παιδιά του δείγματος και στο χρονικό διάστημα των τελευταίων δύο μετριών μηνών, οι γονείς (38,3%) παρατήρησαν ότι κάποιο παιδί είτε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο κάποιο άλλο παιδί, μία με δύο φορές. Επίσης, το δείγμα δήλωσε ότι κάποιο παιδί χτύπησε ένα άλλο παιδί επειδή το άλλο παιδί δεν έκανε αυτό που του ζήτησε (48,3%), μία με δύο φορές και ότι κάποιο παιδί πείραξε τα προσωπικά αντικείμενα ενός άλλου παιδιού (33,3%), μία με δύο φορές. Όσον αφορά το γεγονός ότι κάποιο παιδί δεν ήθελε να κάνει παρέα με ένα άλλο παιδί, οι γονείς (35%) ανέφεραν ότι αυτό συμβαίνει μία φορά την εβδομάδα. Στην 7^η περίπτωση, ζητήθηκε από τους γονείς να γράψουν κάποιον άλλο τρόπο εκφοβισμού που παρατήρησαν ότι συνέβη στο παιδικό σταθμό των παιδιών τους. Στην ερώτηση αυτή απάντησαν πέντε άτομα (8,33%) από τα εξήντα που ήταν συνολικά.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Συγκεκριμένα, ένας γονέας ανέφερε ότι ένα παιδί σπρώχνει ένα άλλο παιδί κατά τη διάρκεια μιας δραστηριότητας μία φορά την εβδομάδα. Επίσης, τέσσερις γονείς ανέφεραν ότι μία φορά την εβδομάδα, ένα παιδί απειλεί με διάφορους τρόπους ένα άλλο παιδί κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στη τάξη και ανέφεραν τις εξής απειλές:

- «Δώσε μου το παιχνίδι αλλιώς δεν θα σε έχω φίλη»,
- «Θα μαρτυρήσω στα άλλα παιδιά ότι έβρεξες το παντελόني σου»,
- «Θα φωνάξω το μπαμπούλα να σε φάει»,
- «Αν δεν μου δώσεις το παιχνίδι που κρατάς, δεν θα βγείς στην αυλή και θα μείνεις μόνος σου στην τάξη».

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται κάποια χαρακτηριστικά που οι γονείς πιστεύουν ότι συγκεντρώνουν τα παιδιά που προκαλούν επεισόδια σαν αυτά που διαβάσαμε παραπάνω.

Πίνακας 3

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Είναι κυρίως αγόρια	41	68,33
2. Είναι κυρίως κορίτσια	7	11,67
3. Είναι δημοφιλής στα υπόλοιπα παιδιά	14	23,33
4. Είναι παιδιά από άλλη χώρα	8	13,33
5. Έχουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά	23	38,33

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

6. Φέρονται άσχημα στα υπόλοιπα παιδιά της τάξης	22	36,67
7. Κάνουν διαρκώς φασαρία στη τάξη	29	48,33
8. Δεν αφήνουν τη δασκάλα να ολοκληρώσει το μάθημα	21	35
9. Φέρονται καλά στα παιδιά της τάξης και είναι αρκετά συμπαθείς	1	1,67
10. Δεν ενδιαφέρονται για τους άλλους και δεν νιώθουν τύψεις	25	41,67

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 3, οι γονείς πιστεύουν ότι οι δράστες συγκεντρώνουν κάποια χαρακτηριστικά που τους κάνουν να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα παιδιά. Η πλειοψηφία των γονέων ανέφερε ότι τα παιδιά-δράστες είναι κυρίως αγόρια (68,33%), έχουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης (38,33%), συνήθως φέρονται άσχημα στα υπόλοιπα παιδιά (36,67%), κάνουν διαρκώς φασαρία (48,33%), δεν αφήνουν τη δασκάλα να ολοκληρώσει το μάθημα (35%) όπως επίσης, δεν ενδιαφέρονται γενικότερα για τους άλλους και δεν νιώθουν τύψεις όταν πληγώνουν ένα άλλο παιδί (41,67%).

Στον πίνακα 4, καταγράφονται κάποιες αιτίες που συμβάλουν στο να γίνει ένα παιδί, θύμα σύμφωνα με τις απόψεις των γονέων.

Πίνακας 4

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Γιατί είναι αγόρια	4	6,67
2. Γιατί είναι κορίτσια	15	25

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

3. Γιατί είναι από άλλη χώρα	7	11,67
4. Γιατί είναι συνεσταλμένα παιδιά	33	55
5. Γιατί είναι παιδιά που δεν μπορούν να επιβληθούν εύκολα σε άλλα παιδιά	39	65
6. Γιατί μιλάνε διαφορετική γλώσσα	8	13,33
7. Γιατί είναι παιδιά που δεν έχουν αυτοπεποίθηση	38	63,33
8. Γιατί έχουν μικρότερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά	25	41,67
9. Γιατί είναι μοναχικά και απομονωμένα παιδιά	24	40
10. Γιατί είναι παιδιά που έχουν πολλές γνώσεις	1	1,67

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 4, οι γονείς πιστεύουν ότι υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες αιτίες που οδηγούν ένα παιδί στη θυματοποίηση. Η πλειοψηφία των γονέων δήλωσε ότι τέτοιες αιτίες είναι το ότι τα θύματα είναι συνήθως συνεσταλμένα παιδιά (55%), είναι παιδιά που δεν μπορούν να επιβληθούν εύκολα σε άλλα παιδιά (65%), δεν έχουν αυτοπεποίθηση (63,33%), έχουν μικρότερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά (41,67%) και πρόκειται για μοναχικά και απομονωμένα παιδιά (40%).

Η επόμενη ερώτηση, αφορούσε το πόσο συχνά φοβούνται οι γονείς μήπως συμβεί στο παιδί τους κάποιο περιστατικό από αυτά που περιγράψαμε παραπάνω. Τα αποτελέσματα φαίνονται στο πίνακα 5.

Πίνακας 5

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Αποτελέσματα (%)
Ποτέ-Σπάνια	12	20
Μερικές φορές-Αρκετά συχνά	42	70
Συχνά-Πολύ συχνά	6	10

Η πλειοψηφία των γονέων (70%) φαίνεται ότι ανησυχούν μερικές φορές ή αρκετά συχνά.

4.3.2.1 Το παιδί-θύμα στο χώρο του παιδικού σταθμού

Ζητήθηκε από τους γονείς να διαβάσουν επτά σενάρια και να επιλέξουν τι από αυτά συνέβη στο παιδί τους κατά τους δύο με τρεις τελευταίους μήνες.

Πίνακας 6

Περιστατικά	Αποτελέσματα (%)				
	Ποτέ	1-2 φορές	2-3 φορές	1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές
1. ...είπαν άσχημα λόγια στο παιδί μου, το κορόιδεψαν ή το πείραξαν με άσχημο τρόπο	45	38,34	8,33	3,33	5

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

2. ...χτύπησαν το παιδί μου επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησαν.	10	25,10	61,57	3,33	0
3. ...είπαν άσχημα λόγια και ψέματα για το παιδί μου στη δασκάλα.	65	28,33	5	1,67	0
4. ...ανάγκασαν το παιδί μου να κάνει πράγματα που δεν ήθελε.	76,66	21,67	1,67	0	0
5. ...πείραζαν τα προσωπικά αντικείμενα του παιδιού μου.	28,33	55	10	6,67	0
6. ...κάποια παιδιά δεν έκαναν παρέα με το παιδί μου.	5	23,33	50	5	16,67

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

7. ...το εκφόβιζαν με άλλο τρόπο (γράψτε τι του έκαναν):.....	0	3,33	0	0	0
---	---	------	---	---	---

1. Στο πρώτο περιστατικό, οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας 0-2 ετών και οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας 2-4 ετών, δήλωσαν ότι το περιστατικό αυτό δεν έχει συμβεί ποτέ στο παιδί τους. Αντίθετα, οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας 4-6 ετών δήλωσαν ότι έχει συμβεί μία με δύο φορές.
2. Στο δεύτερο περιστατικό, η πλειοψηφία των γονέων που είχαν παιδιά ηλικίας 0-2 ετών δήλωσαν ότι έχει συμβεί παρόμοιο περιστατικό στα παιδιά τους μία με δύο φορές ενώ οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας 2-4 και 4-6 ανέφεραν ότι έχει συμβεί τουλάχιστον δύο με τρεις φορές κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο με τριών μηνών.
3. Στο τρίτο περιστατικό, οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας 2-4 ετών και 4-6 δήλωσαν ότι το περιστατικό αυτό δεν έχει συμβεί ποτέ στα παιδιά τους ενώ οι γονείς των παιδιών ηλικίας 0-2, ανέφεραν ότι το περιστατικό αυτό έχει συμβεί μία με δύο φορές. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά που είναι 0-2 χρονών αναφέρουν πιο συχνά ψεύτικα γεγονότα και άσχημα λόγια στη παιδαγωγό σε σύγκριση με τα παιδιά μεγαλύτερων ηλικιών.
4. Στο τέταρτο περιστατικό, παρατηρούμε ότι πολύ σπάνια τα παιδιά κάνουν κάτι που δεν θέλουν ή τουλάχιστον όταν αυτό συμβαίνει, σπάνια γίνεται αντιληπτό από τους γονείς. Επίσης, οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας 0-2 και 2-4 δήλωσαν ότι ποτέ τα παιδιά τους δεν έχουν εμπλακεί σε τέτοιο περιστατικό εκφοβισμού ενώ η πλειοψηφία των γονέων που έχουν παιδιά ηλικίας 4-6 ανέφεραν ότι ανάγκασαν το παιδί τους να κάνει πράγματα που

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

δεν ήθελε να κάνει, μία με δύο φορές κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο με τριών μηνών.

5. Στο πέμπτο περιστατικό, η πλειοψηφία των γονέων που έχουν παιδιά ηλικίας 0-2 ετών δήλωσαν ότι δεν έχουν αντιληφθεί να συμβαίνει ποτέ ένα τέτοιο περιστατικό στο παιδί τους ενώ οι γονείς παιδιών ηλικίας 2-4 ετών και 4-6, δήλωσαν ότι έχουν παρατηρήσει να συμβαίνει μία με δύο φορές κάτι τέτοιο.
6. Στο έκτο περιστατικό, τα μισά άτομα του δείγματος, οι οποίοι ήταν γονείς παιδιών ηλικίας 2-4 και 4-6 χρονών δήλωσαν ότι το συγκεκριμένο περιστατικό έχει συμβεί δύο με τρεις φορές κατά τους τελευταίους δύο με τρεις μήνες, ενώ η πλειοψηφία των γονέων που είχαν παιδιά ηλικίας 0-2 ανέφεραν ότι έχει συμβεί μία με δύο φορές. Οι υπόλοιποι από αυτούς απάντησαν ότι είτε συμβαίνει αρκετές φορές είτε συμβαίνει μία φορά την εβδομάδα είτε δεν έχει συμβεί ποτέ.
7. Στην έβδομη επιλογή, όπου ζητούνταν από τους γονείς να γράψουν κάποιον άλλο τρόπο με τον οποίο εκφόβισαν το παιδί τους και ο οποίος δεν αναφερόταν παραπάνω, απάντησαν μόνο δύο γονείς (3,33%) από τους εξήντα που συμμετείχαν συνολικά στην ερώτηση αυτή και ανέφεραν πως κάποια παιδιά εκφόβισαν το παιδί τους μία με δύο φορές, χρησιμοποιώντας τα εξής λόγια:
 - «Θα φωνάξω το λύκο από το παραμύθι και θα έρθει να σε φάει». Οι γονείς δήλωσαν ότι αυτό συνέβη δύο με τρεις φορές.
 - «Θα πετάξω από το παράθυρο το αγαπημένο σου παιχνίδι αν δεν με ακούσεις». Οι γονείς δήλωσαν ότι αυτό συνέβη δύο με τρεις φορές.

Στην επόμενη ερώτηση, ζητήθηκε από τους γονείς, των οποίων τα παιδιά είχαν υποστεί κάποια μορφή εκφοβισμού, να επιλέξουν σε ποια τάξη πήγαινε το παιδί που έκανε στο παιδί τους κάτι από τα περιστατικά που περιγράφηκαν παραπάνω. Τα ποσοστά της κάθε απάντησης φαίνονται παραπάνω.

Πίνακας 7

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Στο ίδιο τμήμα με το παιδί μου	46	85,2
2. Σε μεγαλύτερη τάξη	6	11,1
3. Σε διαφορετικό τμήμα αλλά ίδια τάξη	2	3,7

Στην ερώτηση που ακολουθούσε, οι γονείς έπρεπε να επιλέξουν το φύλο του παιδιού που έκανε κάτι από τα περιστατικά που διαβάσαμε παραπάνω. Οι επιλογές που είχαν οι γονείς καθώς και τα ποσοστά της κάθε απάντησης αναγράφονται στο παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 8

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Κυρίως 1 αγόρι	28	51,85
2. Αρκετά αγόρια	3	5,56
3. Κυρίως 1 κορίτσι	8	14,81
4. Και αγόρια και κορίτσια	15	27,78

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η πλειοψηφία (51,85%), δήλωσε ότι το παιδί που προκάλεσε τα επεισόδια ήταν κυρίως ένα αγόρι, ενώ το 27,78% ανέφερε ότι ήταν και αγόρια αλλά και κορίτσια. Οι δύο αυτές επιλογές είναι οι επιλογές που συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο ποσοστό.

Η επόμενη ερώτηση αναφέρεται στην καταγωγή των παιδιών-δραστών. Οι επιλογές που είχαν οι γονείς όπως ακόμα και οι απαντήσεις που έδωσαν φαίνονται στο παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 9

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Κυρίως 1 «ξένο» άτομο	11	20,38
2. Αρκετά «ξένα» άτομα	7	12,96
3. Κυρίως 1 «ντόπιο» άτομο	16	29,63
4. Αρκετά «ντόπια» άτομα	7	12,96
5. Και «ντόπιοι» και «ξένοι»	13	24,07

Το μεγαλύτερο ποσοστό (29,63%), το συγκέντρωσε η επιλογή "Κυρίως ένα «ντόπιο» άτομο". Αμέσως μετά ακολουθεί η επιλογή "Και «ντόπιοι» και «ξένοι»" (24,07%) και η επιλογή "Κυρίως ένα «ξένο» άτομο" (20,37%).

Επίσης, αξίζει να διερευνηθεί αν οι δράστες δρουν ως μεμονωμένα άτομα ή σε ομάδες ατόμων. Για το λόγο αυτό η επόμενη ερώτηση, σχετίζεται με το θέμα αυτό. Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται τα αποτελέσματα.

Πίνακας 10

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Κυρίως 1 άτομο	43	79,63
2. Μία ομάδα 2-3 ατόμων	10	18,52
3. Μία ομάδα με περισσότερα από 9 άτομα	1	1,85

Η πλειοψηφία (79,63%) δήλωσε ότι ο δράστης είναι κυρίως ένα άτομο και όχι ομάδες ατόμων. Βέβαια, αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι δράστες μπορεί να δρουν και ως ομάδες ατόμων καθώς το 18,52% ανέφερε ότι στο παιδικό του παιδιού τους τα διάφορα επεισόδια εκφοβισμού γίνονται από ομάδες δραστών που αποτελούνται από δύο ή τρία άτομα. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που χρειάζεται να διερευνηθεί είναι η χρονική διάρκεια που κράτησε το περιστατικό.

Πίνακας 11

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Κράτησε 1-2 εβδομάδες	44	81,48
2. Κράτησε 1 μήνα	4	7,41
3. Κράτησε περίπου 6 μήνες	4	7,41
4. Κρατά εδώ και αρκετά χρόνια	2	3,70

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Η πλειοψηφία (81,48%), ανέφερε ότι τα επεισόδια εκφοβισμού κράτησαν μία με δύο εβδομάδες.

Η επόμενη ερώτηση, έχει σαν στόχο να εντοπίσει τα μέρη του παιδικού σταθμού που λαμβάνουν χώρα συνήθως τα επεισόδια εκφοβισμού. Η δομή της ερώτησης όπως και οι επιλογές που είχαν οι γονείς με τα ποσοστά των απαντήσεων, παρουσιάζονται παρακάτω.

Πίνακας 12

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Στην αυλή του παιδικού κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού	29	53,70
2. Στη τάξη κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων	11	20,37
3. Στη τάξη κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού	36	66,67
4. Στη τουαλέτα του παιδικού σταθμού	1	1,85
5. Στους διαδρόμους του παιδικού σταθμού	2	3,70
6. Μέσα στο σχολικό λεωφορείο	1	1,85

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 12, η πλειοψηφία των γονέων (66,67%), δήλωσε ότι τα περιστατικά εκφοβισμού συνέβησαν στη τάξη κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού, ενώ το 53,70% ανέφερε ότι συνέβησαν στην αυλή του παιδικού και κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού. Ένα μικρό ποσοστό (20,37%), ανέφερε ότι συνέβησαν στη τάξη κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Γενικότερα, οι γονείς υποστήριξαν ότι τα περιστατικά εκφοβισμού συμβαίνουν κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων είτε αυτές γίνονται στη τάξη είτε στην αυλή.

Οι γονείς ρωτήθηκαν σχετικά με το πόσο συχνά πιστεύουν ότι επεμβαίνουν οι παιδαγωγοί ή κάποιος άλλος ενήλικας προκειμένου να σταματήσουν περιστατικά εκφοβισμού. Τα αποτελέσματα αναγράφονται στον πίνακα 13.

Πίνακας 13

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Σχεδόν ποτέ	4	7,41
2. Μία φορά στις τόσες	5	9,26
3. Μερικές φορές	11	20,37
4. Συχνά	18	33,33
5. Σχεδόν πάντα	16	29,63

Η πλειοψηφία, δηλαδή το 33,33% δήλωσε ότι επεμβαίνουν συχνά.

Η ερώτηση που ακολουθεί αφορά το πόσο συχνά τα άλλα παιδιά της τάξης προσπαθούν να σταματήσουν τέτοια επεισόδια.

Πίνακας 14

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Σχεδόν ποτέ	9	16,67
2. Μία φορά στις τόσες	12	22,22
3. Μερικές φορές	22	40,74
4. Συχνά	7	12,96
5. Σχεδόν πάντα	4	7,41

Το μεγαλύτερο ποσοστό (40,74%), το συγκέντρωσε η επιλογή "Μερικές φορές". Η πλειοψηφία των γονέων πιστεύει ότι μερικές φορές επεμβαίνουν κάποια παιδιά με σκοπό να σταματήσουν τυχόν επεισόδια εκφοβισμού ενώ το 22,22% πιστεύει ότι επεμβαίνουν μία φορά στις τόσες δηλαδή πολύ λίγες φορές.

Επιπλέον, αξίζει να διερευνήσουμε τους λόγους που οι γονείς πιστεύουν πως οι δράστες διάλεξαν το παιδί τους, για να του κάνουν κάτι από αυτά που διαβάσαμε παραπάνω.

Πίνακας 15

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Γιατί είναι κορίτσι	11	20,37
2. Γιατί είναι αγόρι	2	3,70
3. Γιατί είναι δημοφιλής	16	29,63
4. Γιατί είναι συνεσταλμένο παιδί	21	38,89
5. Γιατί γνωρίζουν ότι δεν θα αναφέρει το γεγονός στη δασκάλα	4	7,41

Στον πίνακα 15, βλέπουμε ότι οι περισσότεροι γονείς (38,89%) υποστήριξαν ότι το παιδί τους έπεσε θύμα εκφοβισμού διότι είναι συνεσταλμένο παιδί ενώ το 29,63% δήλωσε ότι αιτία της θυματοποίησης του παιδιού τους είναι το γεγονός ότι είναι ένα δημοφιλές άτομο. Αυτές οι δύο επιλογές συγκέντρωσαν τα μεγαλύτερα ποσοστά.

Ένα άλλο ζήτημα που είναι πολύ σημαντικό είναι το άτομο από το οποίο ενημερώνεται ο γονέας ότι το παιδί του έπεσε θύμα εκφοβισμού. Τα αποτελέσματα, φαίνονται παρακάτω.

Πίνακας 16

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Από τη δασκάλα της τάξης	13	24,07
2. Από την/ τον διευθύντρια/ ντη του παιδικού σταθμού	10	18,52
3. Από κάποιον ενήλικα στο σχολείο	1	1,85
4. Από τους φίλους του/ της	10	18,52
5. Από τα αδέρφια του	2	3,70
6. Από το παιδί μου	2	3,70
7. Από τους γονείς των φίλων του παιδιού μου	2	3,70
8. Το είδα εγώ τυχαία όταν ήμουν στο παιδικό	3	5,56

Στην ερώτηση αυτή η πλειοψηφία (24,07%), δήλωσε ότι ενημερώθηκε για το περιστατικό από την/ τον δασκάλα/ δάσκαλο της τάξης ενώ το 18,52% των ερωτηθέντων ανέφερε ότι ενημερώθηκε από την/ τον διευθυντή/ διευθύντρια του παιδικού σταθμού και το άλλο 18,52% ότι ενημερώθηκε από τους φίλους/ φίλες του παιδιού του. Οι παραπάνω επιλογές ήταν και οι επιλογές που συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο ποσοστό.

Η επόμενη ερώτηση, εξετάζει το αν οι γονείς έχουν έρθει σε επικοινωνία με το παιδικό σταθμό προκειμένου να λάβουν μέτρα ώστε να σταματήσουν τον εκφοβισμό στους χώρους προσχολικής αγωγής.

Πίνακας 17

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Όχι, δεν έχω μιλήσει με το παιδικό σταθμό	8	14,81
2. Ναι, μίλησα με το παιδικό σταθμό μία φορά	20	37,04
3. Ναι, έχω μιλήσει με το παιδικό σταθμό αρκετές φορές	26	48,15

Η πλειοψηφία των γονέων (48,15%), ανέφερε ότι έχει μιλήσει με το παιδικό σταθμό αρκετές φορές ενώ άλλοι (37,04%) δήλωσαν πως μίλησαν με το παιδικό μία φορά. Αντίθετα, ένα μικρό ποσοστό (14,81%) υποστήριξαν ότι δεν έχουν μιλήσει καθόλου με τους υπεύθυνους του παιδικού σταθμού. Από τα αποτελέσματα, φαίνεται ότι οι περισσότεροι γονείς συζητάνε αυτά τα θέματα με τους ενηλίκους του παιδικού σταθμού.

4.3.2.2 Το παιδί-δράστης στο χώρο του παιδικού σταθμού

Ζητήθηκε από τους γονείς να διαβάσουν επτά σενάρια και να επιλέξουν τι από αυτά έκανε το παιδί τους κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο με τριών μηνών.

Πίνακας 18

Περιστατικά	Αποτελέσματα (%)				
	Ποτέ	1-2 φορές	2-3 φορές	1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές
1. ...είπε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά	68,33	26,67	3,33	1,67	0
2. ...χτύπησε κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησε	65	13,33	0	0	21,67
3. ...είπε άσχημα λόγια και ψέματα στη δασκάλα για κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά.	93,33	6,67	0	0	0

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

<p>4. ...ανάγκασε κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά να κάνει πράγματα που δεν ήθελε.</p>	76,67	23,33	0	0	0
<p>5. ...πείραξε τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου παιδιού ή κάποιων παιδιών.</p>	73,33	23,33	1,67	0	1,67
<p>6. ...δεν έκαναν παρέα με κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά.</p>	25	38,33	6,67	5	25
<p>7. ...εκφόβισε με άλλο τρόπο κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά (γράψτε τι τους έκανε):.....</p>	0	3,33	0	0	0

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

1. Στο πρώτο περιστατικό, η πλειοψηφία (68,33%), δήλωσε ότι το παιδί τους ποτέ δεν έχει κάνει κάτι από τα παραπάνω, ενώ το 26,67% ότι το έχει κάνει μία με δύο φορές. Από τα παραπάνω αποτελέσματα γίνεται σαφές, ότι η πλειοψηφία των γονέων υποστήριξαν ότι το παιδί τους δεν έχει κάνει ποτέ κάτι από τα παραπάνω. Στο συγκεκριμένο περιστατικό, το 68,33% ήταν και γονείς παιδιών ηλικίας 0-2 χρονών αλλά και γονείς ηλικίας 2-4 ενώ οι γονείς που είχαν παιδιά από 4-6 ετών, δήλωσαν ότι το παιδί τους διέπραξε κάτι από αυτά μία με δύο φορές.
2. Στο δεύτερο περιστατικό, η πλειοψηφία των γονέων (65%), ανέφεραν ότι ποτέ το παιδί τους δεν χτύπησε κάποιο άλλο παιδί επειδή το άλλο παιδί δεν έκανε αυτό που του ζήτησε το παιδί τους, ενώ το 21,67% ανέφερε ότι το παιδί τους χτύπησε κάποιο άλλο παιδί αρκετές φορές. Εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι το 21,67% που επέλεξε την επιλογή "Αρκετές φορές" ήταν γονείς παιδιών ηλικίας 2-4 χρονών ενώ οι γονείς που διάλεξαν την επιλογή "Ποτέ" και "1-2 φορές" ήταν γονείς παιδιών ηλικίας 0-2 και 4-6 χρονών.
3. Στο τρίτο περιστατικό, η διαφορά στα αποτελέσματα είναι εμφανής, καθώς οι περισσότεροι γονείς (93,33%), δήλωσαν ότι ποτέ το παιδί τους δεν είχε πει άσχημα λόγια και ψέματα στη δασκάλα του για κάποιο άλλο παιδί. Η πλειοψηφία των γονέων που είχαν παιδιά ηλικίας 4-6, δηλαδή τα μεγαλύτερα παιδιά που βρίσκονται σε έναν παιδικό σταθμό, υποστήριξαν ότι τα παιδιά τους είπαν άσχημα λόγια για κάποιο άλλο παιδί στη παιδαγωγό του τμήματός τους, μία με δύο φορές.
4. Στο τέταρτο περιστατικό, το 76,67% απάντησαν ότι ποτέ το παιδί τους δεν ανάγκασε κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά να κάνει πράγματα που δεν ήθελε να κάνει ενώ το 23,33% υποστήριξε ότι το παιδί τους έχει κάνει το παραπάνω μία με δύο φορές. Επιπλέον, αυτοί που επέλεξαν την επιλογή "1-2 φορές" ήταν κυρίως γονείς παιδιών ηλικίας 4-6 χρονών.
5. Στο πέμπτο περιστατικό, η πλειοψηφία των γονέων (73,33%), υποστήριξαν ότι τα παιδιά τους δεν πείραζαν ποτέ τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου άλλου παιδιού και ένα μικρό ποσοστό (23,33%), ανέφερε ότι το παραπάνω περιστατικό συνέβη μία με δύο φορές.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα η πλειοψηφία των γονέων που είχαν παιδιά ηλικίας 2-4 χρονών δήλωσαν ότι τα παιδιά τους πείραξαν τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου άλλου παιδιού μία με δύο φορές κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο με τριών μηνών, ενώ οι γονείς που είχαν παιδιά από 0-2 χρονών και από 4-6, υποστήριξαν ότι τα παιδιά τους δεν έκαναν ποτέ κάτι τέτοιο.

6. Στο έκτο περιστατικό, οι περισσότεροι γονείς (38,33%), δήλωσαν ότι το έκανε μία με δύο φορές, ενώ ένα μικρό ποσοστό (25%), ανέφερε ότι το παιδί του δεν έκανε ποτέ κάτι τέτοιο. Από τα αποτελέσματα, κατανοούμε ότι αυτό το σενάριο εμφανίζεται συχνότερα στους παιδικούς σταθμούς αφού η πλειοψηφία των γονέων που έχουν παιδιά 2-4 χρονών ανέφεραν ότι τέτοιου είδους περιστατικά έχουν συμβεί στο παιδικό σταθμό μία με δύο φορές, η πλειοψηφία των γονέων που έχουν παιδιά ηλικίας 4-6 δήλωσαν ότι συνέβη αρκετές φορές ενώ οι γονείς με παιδιά 0-2 χρονών ότι δεν συνέβη ποτέ.
7. Στο έβδομο περιστατικό, οι γονείς μπορούσαν να αναφέρουν κάποιον άλλο τρόπο εκφοβισμού που δεν αναφέρεται παραπάνω. Στην ερώτηση αυτή απάντησαν δύο γονείς (3,33%) και δήλωσαν πως το παιδί τους εκφόβισε κάποιο άλλο παιδί μία με δύο φορές κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο με τριών μηνών, με τους εξής τρόπους:
 - Χτύπησε ένα παιδί επειδή το άλλο παιδί δεν του έδωσε το παιχνίδι που ήθελε. Ο γονέας δήλωσε ότι το περιστατικό αυτό συνέβη μία με δύο φορές κατά τους τελευταίους δύο με τρεις μήνες.
 - Απειλήσε ένα άλλο παιδί λέγοντάς του ότι θα αναφέρει στη παιδαγωγό ότι δεν του δίνει τους μαρκαδόρους. Ο γονέας δήλωσε ότι το περιστατικό αυτό συνέβη αρκετές φορές.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Στην συνέχεια, οι γονείς, των οποίων τα παιδιά είχαν διαπράξει κάποια μορφή εκφοβισμού, ερωτήθηκαν σχετικά με την πηγή πληροφόρησης των παραπάνω περιστατικών.

Πίνακας 19

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Από τη δασκάλα της τάξης	16	35,56
2. Από την/ τον διευθύντρια/ ντη του παιδικού σταθμού	11	24,44
3. Από κάποιον ενήλικα στο σχολείο	1	2,22
4. Από τους φίλους του/ της	1	2,22
5. Από τα αδέρφια του	1	2,22
6. Από το παιδί μου	25	55,56
7. Από τους γονείς των φίλων του παιδιού μου	1	2,22
8. Το είδα εγώ τυχαία όταν ήμουν στο παιδικό	1	2,22

Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τον πίνακα 19, καταλαβαίνουμε ότι η πλειοψηφία των γονέων (55,56%) δήλωσαν πως έμαθαν ότι το παιδί τους έκανε κάτι από τα παραπάνω περιστατικά από το ίδιο το παιδί τους, ενώ το 35,56% ανέφερε ότι το έμαθαν από τη δασκάλα/ δάσκαλο του τμήματος όπου βρίσκεται το παιδί τους.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Ακόμα, οι γονείς ρωτήθηκαν αν τους έχει μιλήσει κάποιος παιδαγωγός για κάτι από αυτά που διάβασαν παραπάνω και το οποίο έκανε το παιδί τους σε κάποιο άλλο ή σε κάποια άλλα παιδιά. Τα αποτελέσματα φαίνονται στο πίνακα 20.

Πίνακας 20

Επιλογές	Συχνότητα (f)	Ποσοστό (%)
1. Όχι, δεν μου έχουν μιλήσει	22	48,89
2. Ναι, μου μίλησαν μία φορά	13	28,89
3. Ναι, μου έχουν μιλήσει αρκετές φορές	10	22,22

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (48,89%) δήλωσαν ότι οι παιδαγωγοί δεν τους έχουν μιλήσει για τέτοια ζητήματα.

4.3.3 Οι στάσεις των γονέων προς τις απόψεις που επικρατούν για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού

Στην επόμενη ερώτηση διατυπώθηκαν δεκαπέντε απόψεις που σχετίζονται με το φαινόμενο του εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής, ενώ οι γονείς καλούνταν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό συμφωνούν ή διαφωνούν με αυτές τις απόψεις. Στην ερώτηση αυτή συμμετείχαν 60 ερωτούμενοι, δηλαδή όσα ήταν τα ερωτηματολόγια της έρευνας συνολικά.

Πίνακας 21

Απόψεις	Αποτελέσματα (%)		
	Συμφωνώ απόλυτα- Συμφωνώ αρκετά	Δεν είμαι σίγουρος/ η	Διαφωνώ αρκετά- Διαφωνώ απόλυτα
1. Είναι αστείο να βλέπεις παιδιά να αναστατώνονται όταν κάποιος άλλο άτομο τα πειράζει στο σχολείο.	4,99	6,67	88,34
2. Τα παιδιά που τα εκφοβίζουν άλλα παιδιά στο σχολείο θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τον εκφοβισμό μόνο τους και να μην ζητούν βοήθεια.	25	21,67	53,33
3. Όταν τα παραπάνω γεγονότα συμβαίνουν σε μικρό βαθμό, είναι βοηθητικά για την ισχυροποίηση του χαρακτήρα των παιδιών.	56,67	26,66	16,67
4. Τα παιδιά που τα εκφοβίζουν άλλα παιδιά στο σχολείο δε θα πρέπει να ανταποδίδουν στους/ στις συμμαθητές/ συμμαθήτριες τους την πράξη εκφοβισμού που δέχθηκαν από αυτούς/ ες.	63,34	15	21,66

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

5. Το παιδί που εκφοβίζει άλλα νεαρά άτομα είναι στην πραγματικότητα δειλό.	68,33	15	16,67
6. Ο εκφοβισμός αποτελεί φυσιολογικό τμήμα της ανάπτυξης του παιδιού.	23,34	15	61,66
7. Είναι ευθύνη των παιδαγωγών να προλαμβάνουν επεισόδια εκφοβισμού ακόμη και αν αυτό συμβαίνει εις βάρος των μαθημάτων.	86,67	8,33	5
8. Παιδιά που εκφοβίζουν άλλα παιδιά, το κάνουν για κάποιο λόγο.	73,34	20	6,67
9. Τα αδύναμα παιδιά θα πρέπει να δέχονται περισσότερη βοήθεια στο σχολείο ώστε να μάθουν να αντιμετωπίζουν πιο εύκολα τα διάφορα περιστατικά εκφοβισμού.	91,67	3,33	5
10. Οι δράστες των περιστατικών εκφοβισμού απολαμβάνουν την αναστάτωση που προκαλούν στους άλλους.	35	8,33	56,67

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

11. Τα παιδιά που τα εκφοβίζουν άλλα παιδιά δε θα πρέπει να τρέχουν στους παιδαγωγούς κάθε φορά που κάποιος τα πειράζει.	35	8,33	56,67
12. Δεν με εκπλήσσει ότι τα παιδιά-θύματα δεν είναι δημοφιλή παιδιά.	53,34	23,33	23,33
13. Δεν συμφωνώ με τη χρήση βίας στο σχολείο, αλλά δε θεωρώ ότι είναι δική μου ευθύνη να αντιμετωπίσω περιστατικά εκφοβισμού.	6,67	8,33	85
14. Τα παιδιά που συχνά τα πειράζουν στο σχολείο συνήθως το προκαλούν.	6,67	8,33	85
15. Θαυμάζω τους ανθρώπους που κάνουν το δικό τους.	13,34	26,66	60

Οι γονείς (88,34%), διαφωνούν με την άποψη που λέει πως "είναι αστείο να βλέπεις παιδιά να αναστατώνονται όταν κάποιος άλλο άτομο τα πειράζει στο σχολείο", καθώς θεωρούν ότι δεν θα πρέπει οι άνθρωποι να σκέφτονται με αυτό τον τρόπο για τα παιδιά που θυματοποιούνται. Επίσης, υποστήριξαν (το 86,67%), πως συμφωνούν ότι είναι ευθύνη των παιδαγωγών να παρεμποδίζουν τα επεισόδια εκφοβισμού που συμβαίνουν στη τάξη τους, ακόμα και αν αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μένουν πίσω στη διδακτέα ύλη. Αυτό, σημαίνει ότι οι γονείς έχουν κατανοήσει τη σοβαρότητα του σχολικού εκφοβισμού και καταλαβαίνουν πως η επίλυση ζητημάτων που σχετίζονται με το φαινόμενο αυτό, είναι πιο σημαντική από τα μαθήματα.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Η πλειοψηφία των γονέων (73,34%), δήλωσαν ότι συμφωνούν με την άποψη ότι τα παιδιά που εκφοβίζουν κάποια άλλα παιδιά, το κάνουν για κάποιο λόγο και ότι ο εκφοβισμός δεν γίνεται χωρίς λόγο. Ακόμα, πιστεύουν (το 91,67%) ότι ένα χρέος που έχει το σχολείο είναι να παρέχει βοήθεια στα παιδιά που δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, ώστε να μάθουν να αντιμετωπίζουν ευκολότερα τα διάφορα περιστατικά εκφοβισμού που είναι πιθανό να τους συμβαίνουν ή που τους έχουν ήδη συμβεί. Οι γονείς (85%) δεν συμφωνούν με τη χρήση βίας στο χώρο του σχολείου και πιστεύουν ότι πρέπει να συμβάλλουν και οι ίδιοι στην αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού. Τέλος, το δείγμα (85%) δεν πιστεύει ότι τα παιδιά που συχνά τα πειράζουν στο σχολείο, το προκαλούν τα ίδια, καθώς πολλές είναι οι περιπτώσεις που τα παιδιά-θύματα δεν έχουν προκαλέσει ποτέ τους συνομηλικούς τους.

4.3.4 Τρόποι αντιμετώπισης περιστατικών εκφοβισμού

Σε αυτή την ερώτηση οι γονείς ήταν ελεύθεροι να γράψουν όλα όσα πρέπει να γίνουν ώστε να αντιμετωπιστούν περιστατικά σαν αυτά που διάβασαν παραπάνω στο παιδικό σταθμό. Προκειμένου να καταγραφούν οι τρόποι αντιμετώπισης που πρότειναν οι γονείς, έγινε καταγραφή όλων των απαντήσεων των γονιών και εντοπίστηκαν κοινά θέματα που αναδύονταν από τις απαντήσεις τους. Στην ερώτηση αυτή απάντησαν όλοι οι γονείς (100%) με τη διαφορά ότι άλλοι ανέφεραν έναν με δύο τρόπους αντιμετώπισης και άλλοι περισσότερους. Παρόλα αυτά, και οι 60 γονείς μίλησαν για το ρόλο του παιδαγωγού. Συγκεκριμένα, τόνισαν ότι οι κύριοι υπεύθυνοι για την εμφάνιση του εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής, είναι οι παιδαγωγοί. Δικαιολόγησαν την παραπάνω άποψη λέγοντας ότι πολλές φορές οι παιδαγωγοί αγνοούν τα διάφορα περιστατικά εκφοβισμού που λαμβάνουν χώρα στους παιδικούς σταθμούς, με αποτέλεσμα τα περιστατικά αυτά να αυξάνονται μέρα με την μέρα. Για το λόγο αυτό, οι παιδαγωγοί θα πρέπει να ενδιαφερθούν και να κατανοήσουν τη σοβαρότητα του φαινομένου αυτού πρώτα από όλα και ύστερα να λάβουν μέτρα πρόληψης κατά του εκφοβισμού.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Πρώτον, δήλωσαν ότι οι παιδαγωγοί θα πρέπει να επιχειρούν συζητήσεις με όλα τα παιδιά της τάξης και στις συζητήσεις αυτές να τους εξηγούν τι είναι εκφοβισμός και τους λόγους για τους οποίους δεν θα πρέπει να εκφοβίζουμε τους άλλους. Δεύτερον, θα πρέπει να επεμβαίνουν όταν αντιλαμβάνονται ότι ο εκφοβισμός συμβαίνει στο σχολείο τους και με συζητήσεις αλλά και με επιπλήξεις να κάνουν το δράστη να κατανοήσει ότι αυτό που έκανε δεν είναι σωστό αφού πρώτα του εξηγήσουν τους λόγους που δεν είναι σωστό. Επίσης, το 80% των γονέων ανέφερε ότι ο παιδαγωγός θα πρέπει να βοηθήσει και το θύμα να ξεπεράσει τον φόβο από τον εκφοβισμό που υπέστη και σημείωσαν ότι αυτό είναι πολύ δύσκολο καθώς χρειάζεται μεγάλη ενσυναίσθηση.

Ακόμα, το 96,66% τόνισαν και το ρόλο του γονέα. Συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι οι γονείς θα πρέπει να ενημερωθούν για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού καθώς επίσης και για τα "σημάδια" που δείχνουν ότι ένα παιδί εκφοβίζεται ώστε να βρίσκονται σε θέση να επέμβουν όποτε αντιληφθούν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει. Επίσης, μπορούν να μιλάνε στο παιδί τους από μικρή ηλικία για το φαινόμενο αυτό και με τον τρόπο τους, να κάνουν τα παιδιά τους να τους εμπιστεύονται τέτοιου είδους περιστατικά. Τόνισαν ότι οι γονείς θα πρέπει να ενδυναμώνουν την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση του παιδιού τους και να του δώσουν να καταλάβει ότι οι γονείς είναι μαζί του. Επιπλέον, σημείωσαν ότι αν δεν το κάνει ο παιδικός σταθμός, τότε οι ίδιοι οι γονείς θα πρέπει να μεριμνήσουν ώστε να έρχονται κάθε μήνα σε επαφή με τον παιδαγωγό και να συζητάνε για τέτοιου είδους θέματα ώστε να ενημερώνονται για το τι συμβαίνει στο σχολείο του παιδιού τους.

Τέλος, άλλοι γονείς (66,66%) υποστήριξαν ότι τα παιδιά πρέπει να μάθουν κάποιους ηθικούς κανόνες από μικρή ηλικία. Μάλιστα, ένας γονέας ανέφερε έναν τέτοιο κανόνα: "Δεν κάνουμε στον άλλον αυτό που δεν μας αρέσει να μας κάνουν".

4.4 Συζήτηση

4.4.1 Ορισμός της έννοιας του εκφοβισμού

Πρωταρχικός στόχος της έρευνας αυτής ήταν να διερευνηθεί αν οι γονείς γνωρίζουν τι είναι το φαινόμενο του "εκφοβισμού" και να αναφέρουν ένα παράδειγμα εκφοβισμού ώστε να διαπιστωθεί αν αντιλαμβάνονται το φαινόμενο αυτό στη πράξη. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι γονείς διαθέτουν έναν αρκετά ευρύ ορισμό του φαινομένου καθώς επίσης έχουν και την ικανότητα να ξεχωρίσουν τα διάφορα είδη εκφοβισμού που υπάρχουν. Αυτό αποδείχθηκε από το γεγονός ότι ανέφεραν παραδείγματα σωματικού, λεκτικού αλλά και έμμεσου εκφοβισμού. Επίσης, όταν τους δόθηκαν οκτώ περιστατικά-ιστορίες, τα οποία έπρεπε να αξιολογήσουν και να δηλώσουν αν πρόκειται για εκφοβισμό ή όχι, αναγνώρισαν όλες τις μορφές εκφοβισμού όπως ακόμα και τους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται αυτός. Τα παραπάνω συμπεράσματα επαληθεύουν την «Υπόθεση 1», σύμφωνα με την οποία οι γονείς θα συμπεριλάμβαναν και άμεσες αλλά και έμμεσες μορφές εκφοβισμού, και στην ερώτηση όπου έπρεπε να εκφράσουν τον ορισμό του εκφοβισμού αλλά και στο παράδειγμα που τους ζητήθηκε να αναφέρουν.

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τις Νακοπούλου & Γαλάνη (υπό έκδοση), προέκυψε ότι οι γονείς διέθεταν επίσης έναν αρκετά ευρύ ορισμό του φαινομένου. Συγκεκριμένα, όχι μόνο δήλωσαν πως ο εκφοβισμός μπορεί να είναι σωματικός, λεκτικός και κοινωνικός αλλά από την αξιολόγηση των περιστατικών-ιστοριών που δόθηκαν στους γονείς με σκοπό να ερευνηθεί αν αναγνωρίζουν τον εκφοβισμό στην πράξη, προέκυψε ότι η άσκηση σωματικής βίας και η σεξουαλική παρενόχληση αντιπροσωπεύουν καλύτερα την έννοια του εκφοβισμού. Από τα αποτελέσματα των δύο αυτών ερευνών, διαπιστώθηκε ότι οι γονείς έχουν την ικανότητα να αναγνωρίσουν τον εκφοβισμό αλλά και να περιγράψουν το φαινόμενο αυτό. Επίσης, αναγνωρίζουν όχι μόνο τον εκφοβισμό αλλά και τις διάφορες μορφές που μπορεί αυτός να πάρει.

4.4.2 Εκφοβισμός και Ηλικία

Στην ερώτηση που αναφερόταν στο πόσο συχνά εκφόβισε το παιδί τους κάποιο άλλο παιδί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο με τριών μηνών, οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας μηδέν έως δύο χρονών, απάντησαν ότι το παιδί τους ποτέ δεν ενεπλάκη σε επεισόδια έμμεσου ή άμεσου εκφοβισμού. Μόνο ένα μικρό ποσοστό ανέφερε ότι το παιδί τους χτύπησε κάποιο άλλο παιδί επειδή το άλλο παιδί δεν έκανε αυτό που του ζήτησε. Αυτό συνέβη μία με δύο φορές. Οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας δύο με τεσσάρων ετών, απάντησαν ότι το παιδί τους χτύπησε αρκετές φορές κάποιο άλλο παιδί επειδή το άλλο παιδί δεν έκανε αυτό που του ζήτησε να κάνει, ότι πείραζε τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου παιδιού μία με δύο φορές κατά τους τελευταίους δύο με τρεις μήνες και ότι δεν έκανε παρέα με κάποιο παιδί, μία με δύο φορές. Τα παραπάνω αποτελούν περιστατικά σωματικού εκφοβισμού. Αντίθετα, οι γονείς που είχαν παιδιά ηλικίας τεσσάρων με έξι ετών, δήλωσαν ότι τα παιδιά τους ενεπλάκησαν σε επεισόδια έμμεσου και λεκτικού εκφοβισμού περισσότερο, όπως ότι είπαν άσχημα λόγια και ψέματα στη δασκάλα για κάποιο παιδί, ότι ανάγκασαν κάποιο παιδί να κάνει πράγματα που δεν ήθελε να κάνει, δεν έκαναν παρέα με κάποιο παιδί και άλλες παρόμοιες πράξεις. Μόνο οι μισοί γονείς που είχαν παιδιά της ίδιας ηλικίας, ανέφεραν ότι τα παιδιά τους ενεπλάκησαν σε επεισόδια σωματικού εκφοβισμού και συγκεκριμένα ότι χτύπησαν κάποιο παιδί, αλλά αυτό συνέβη μία με δύο φορές. Έτσι, επαληθεύτηκε η «Υπόθεση 2» σύμφωνα με την οποία τα παιδιά που είναι κάτω από τεσσάρων ετών, εκφοβίζουν περισσότερο σωματικά, ενώ τα παιδιά που είναι πάνω από τεσσάρων, χρησιμοποιούν περισσότερο έμμεσες μορφές θυματοποίησης αλλά και τον λεκτικό εκφοβισμό.

Οι Smith & Brain (2000: στο Κωνσταντίνου, 2010, σ.17), στην έρευνά τους, κατέληξαν στο ίδιο συμπέρασμα, ότι δηλαδή τα παιδιά μικρότερης ηλικίας προτιμούν τον λεκτικό εκφοβισμό ενώ τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, τον έμμεσο. Συγκεκριμένα, δήλωσαν ότι «με την πάροδο της ηλικίας παρατηρείται μία μεταστροφή από την φυσική θυματοποίηση προς πιο έμμεσους τρόπους θυματοποίησης».

4.4.3 Τρόποι αντιμετώπισης του εκφοβισμού

Επίσης, στην τελευταία ερώτηση του ερωτηματολογίου, οι γονείς ήταν ελεύθεροι να γράψουν τους τρόπους αντιμετώπισης των περιστατικών εκφοβισμού στο χώρο του παιδικού σταθμού και υποστήριξαν ότι υπεύθυνοι για την εξάλειψη του φαινομένου είναι τόσο οι γονείς όσο και οι παιδαγωγοί. Συγκεκριμένα, τόνισαν ότι οι γονείς θα πρέπει να λάβουν μέτρα στο σπίτι, όπως να συζητούν με το παιδί τους για αυτό το φαινόμενο, ενώ οι παιδαγωγοί θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι για τη συμπεριφορά των δραστών στο χώρο του παιδικού σταθμού όπου οι γονείς δεν έχουν πρόσβαση. Εκτός από αυτά, όλοι οι γονείς τόνισαν το πόσο σημαντική είναι η συνεργασία της οικογένειας με το σχολείο ώστε να παρθούν ουσιαστικά μέτρα που θα μπορέσουν να περιορίσουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Με βάση τα παραπάνω, επιβεβαιώθηκε η «Υπόθεση 3».

Στην έρευνα των Νακοπούλου & Γαλάνη (υπό έκδοση), οι γονείς τόνισαν ότι πρέπει να εμπλέκονται και οι ίδιοι στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα της έρευνας, φανέρωσαν ότι οι γονείς είναι πρόθυμοι να συμμετέχουν σε προγράμματα παρέμβασης, που έχουν στόχο την αντιμετώπιση του προβλήματος, σε συνεργασία με το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου αλλά και με τα ίδια τα παιδιά. Οπότε, και από τις δύο έρευνες γίνεται φανερό ότι οι γονείς κατανοούν το πόσο σημαντική είναι η συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

4.4.4 Χαρακτηριστικά δραστών και θυμάτων

Πολλοί πιστεύουν ότι τόσο οι δράστες όσο και τα θύματα συγκεντρώνουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν την παραπάνω άποψη. Συγκεκριμένα, οι γονείς υποστήριξαν ότι οι δράστες είναι κυρίως αγόρια, έχουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά, ότι φέρονται άσχημα στα υπόλοιπα παιδιά της τάξης, ότι κάνουν διαρκώς φασαρία στη τάξη και ότι δεν ενδιαφέρονται για τους άλλους και δεν νιώθουν τύψεις.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Όσον αφορά τα θύματα, υποστήριξαν ότι είναι παιδιά που δεν έχουν αυτοπεποίθηση, που έχουν μικρότερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά και ότι είναι μοναχικά και απομονωμένα παιδιά. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά που υποστήριξαν οι γονείς ότι συγκεντρώνουν οι δράστες και τα θύματα είναι και αυτά που εκφράστηκαν στην «Υπόθεση 4».

Τα παραπάνω ευρήματα, συμφωνούν με κάποια από τα ευρήματα της έρευνας του Field (1999: στο Rigby, 2008, σ.170), σύμφωνα με τα οποία «οι δράστες έχουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη από την πλειοψηφία των συμμαθητών τους, είναι συναισθηματικά ανώριμοι, δεν ενδιαφέρονται για τους άλλους, θυμώνουν εύκολα και είναι παρορμητικοί, δεν νιώθουν τύψεις και δεν μετανιώνουν για τις πράξεις τους, είναι συχνά κακόκεφοι και ασυνεπείς στη συμπεριφορά τους και είναι ανίκανοι να αναπτύξουν οικειότητα ή να διατηρήσουν σχέσεις οικειότητας». Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των θυμάτων, ο ίδιος (Field, 1999: στο Rigby, 2008), ανακάλυψε ότι τα θύματα δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλή άτομα και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχουν αυτοπεποίθηση, έχουν χαμηλή επιβολή, νιώθουν ότι οι άλλοι πιστεύουν πως δεν αξίζουν και ότι συνήθως θέλουν να μένουν μόνοι τους.

4.4.5 Διαφορές στον τρόπο εκφοβισμού των αγοριών με τον τρόπο εκφοβισμού των κοριτσιών

Επίσης, στην ερώτηση όπου αναφέρονται τα χαρακτηριστικά των δραστών, η πλειοψηφία των γονέων υποστήριξε ότι οι δράστες είναι κυρίως αγόρια, ενώ στην ερώτηση όπου καταγράφονται κάποιες αιτίες που συμβάλλουν ώστε να γίνει ένα παιδί θύμα, οι γονείς υποστήριξαν ότι μία αιτία είναι το γεγονός ότι το θύμα είναι κορίτσι. Τα παραπάνω αποτελέσματα επαληθεύουν την «Υπόθεση 5», σύμφωνα με την οποία οι γονείς θα υποστήριζαν ότι τα αγόρια εκφοβίζουν πιο συχνά τους συνομηλίκους τους σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Επιπλέον, η πλειοψηφία (80%) των γονέων που έχουν αγόρια, δήλωσαν ότι το παιδί τους είπε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο κάποιο παιδί, χτύπησε κάποιο παιδί επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησε και ότι πείραξε τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου παιδιού. Η πλειοψηφία (75%) των γονέων που είχαν κορίτσια, δήλωσαν ότι το παιδί τους είπε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο κάποιο παιδί, είτε άσχημα λόγια και ψέματα στη δασκάλα για κάποιο παιδί, ανάγκασε κάποιο παιδί να κάνει πράγματα που δεν ήθελε και δεν έκανε παρέα με κάποιο παιδί. Από τα παραπάνω γεγονότα επιβεβαιώνεται η «Υπόθεση 6», σύμφωνα με την οποία τα αγόρια είναι πιο συχνά θήτες του σωματικού εκφοβισμού με τη μορφή ανοιχτών επιθέσεων, ενώ τα κορίτσια είναι πιο συχνά θύτες έμμεσων μορφών εκφοβισμού.

Στη πόλη Μπέργκεν (Olweus, 2009, σ.38), πραγματοποιήθηκε μία έρευνα και ανακαλύφθηκε ότι «ένα μεγάλο μέρος του εκφοβισμού, ο οποίος ασκείται στα κορίτσια γινόταν από αγόρια», καθώς περισσότερα από το 60% των κοριτσιών που έπεφταν θύματα του εκφοβισμού, δήλωσαν ότι οι δράστες ήταν αγόρια. Επιπλέον, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα κορίτσια εκφοβίζονται χρησιμοποιώντας πιο λεπτούς και έμμεσους τρόπους παρενόχλησης, όπως για παράδειγμα ο αποκλεισμός ενός ατόμου από την παρέα. Αντίθετα, τα αγόρια εκφοβίζουν με χειρονομίες και με άσχημα λόγια.

4.4.6 Γνωστοποίηση επεισοδίων εκφοβισμού σε τρίτα άτομα

Τέλος, τα στατιστικά αποτελέσματα έδειξαν ότι οι γονείς πληροφορήθηκαν πως το παιδί τους ήταν ο δράστης σε κάποιο επεισόδιο εκφοβισμού, από το ίδιο το παιδί τους, ενώ όταν το παιδί τους ήταν θύμα ενός επεισοδίου εκφοβισμού, το έμαθαν από την/ τον δασκάλα/ δάσκαλο της τάξης.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Με βάση τα παραπάνω συμπεράσματα, επιβεβαιώνεται εν μέρει η «Υπόθεση 7» σύμφωνα με την οποία οι γονείς είναι πιο σύνηθες να ενημερώνονται από τον ίδιο τον παιδαγωγό ή από τη διεύθυνση του παιδικού σταθμού, ότι το παιδί τους είτε είναι θύμα είτε είναι δράστης σε κάποιο επεισόδιο εκφοβισμού. Επιβεβαιώνεται λοιπόν εν μέρει η υπόθεση, διότι σε περιπτώσεις που το παιδί ήταν το θύμα, οι γονείς ενημερώθηκαν από την παιδαγωγό, σε περιπτώσεις όμως, που το παιδί τους ήταν ο δράστης, ενημερώθηκαν από το ίδιο το παιδί τους και όχι από την παιδαγωγό.

Σύμφωνα με την έρευνα της Κασάπη (2007), η πλειοψηφία των θυμάτων ανέφεραν ότι έπεσαν θύματα εκφοβισμού σε τρίτα άτομα όπως στους εκπαιδευτικούς ή στους γονείς. Το μεγαλύτερο ποσοστό (69,20%-85%) όμως, δήλωσαν ότι αναφέρουν τέτοια περιστατικά στους δασκάλους τους, ενώ ένα μικρό ποσοστό (49%-66,7%), υποστήριξε ότι αναφέρουν αντίστοιχες εμπειρίες στους γονείς τους. Η πιο συχνή στρατηγική αντιμετώπισης εμπειριών θυματοποίησης, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη έρευνα, είναι η αναφορά των περιστατικών εκφοβισμού σε κάποιον ενήλικα, ενώ αμέσως μετά ακολουθεί η αναφορά σε κάποιο φίλο τους που γίνεται με σκοπό να τους βοηθήσει. Συγκρίνοντας τις δύο έρευνες, γίνεται κατανοητό ότι συμφωνούν τα αποτελέσματα των ερευνών στο ότι τα θύματα εμπιστεύονται τις εμπειρίες θυματοποίησης τους, κυρίως στους εκπαιδευτικούς.

4.4.7 Άλλες πληροφορίες

Επιπλέον, όταν οι γονείς ρωτήθηκαν σχετικά με το πόσο συχνά φοβούνται μήπως συμβεί στα παιδιά τους κάποιο περιστατικό εκφοβισμού, η πλειοψηφία των υποψηφίων δήλωσαν ότι φοβόνται μερικές φορές ή αρκετά συχνά. Από τα παραπάνω αποτελέσματα, γίνεται φανερό ότι οι γονείς έχουν συνειδητοποιήσει ότι το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα στο χώρο του σχολείου, γι' αυτό και ανησυχούν μήπως τα παιδιά τους θυματοποιηθούν.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Επίσης, οι γονείς, των οποίων τα παιδιά είχαν πέσει θύματα εκφοβισμού, ανέφεραν ότι το παιδί που εκφόβισε το παιδί τους πήγαινε στο ίδιο τμήμα με το παιδί τους. Είναι φανερό λοιπόν, ότι τις περισσότερες φορές ο δράστης εκφοβίζει παιδιά του τμήματός του και όχι παιδιά άλλων τάξεων. Αυτό είναι λογικό, αφού τα παιδιά της τάξης του είναι αυτά που συναναστρέφονται περισσότερο μαζί του. Παρόλα αυτά, ο Olweus (1991: στο Κασάπη, 2007), εξετάζοντας την ηλικία των παιδιών που εκφοβίζονται και την ηλικία των παιδιών που είναι δράστες, ανακάλυψε ότι τα παιδιά μικρότερης ηλικίας αναφέρουν ότι είναι θύματα μεγαλύτερων μαθητών. Βέβαια, οι Craig & Pepler (1997: στο Κασάπη, 2007), υποστήριξαν ότι τα παιδιά εκφοβίζονται από συνομηλίκους τους που φοιτούν στην ίδια τάξη με αυτά.

Όσον αφορά την ομάδα μέσω της οποίας δρουν οι δράστες, οι γονείς ανέφεραν ότι συνήθως δρουν κυρίως ως μεμονωμένα άτομα και όχι σαν ομάδες ατόμων, ενώ τα περιστατικά εκφοβισμού είχαν χρονική διάρκεια μία με δύο εβδομάδες. Η επιλογή αυτή ήταν η επιλογή με τη μικρότερη χρονική διάρκεια, οπότε γίνεται φανερό ότι τα επεισόδια του σχολικού εκφοβισμού δεν έχουν μεγάλη διάρκεια.

Ακόμα, οι γονείς δήλωσαν ότι τα περισσότερα περιστατικά εκφοβισμού συμβαίνουν στη τάξη κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού αλλά και στην αυλή του παιδικού σταθμού κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού. Έτσι, διατυπώνεται το συμπέρασμα ότι κατά τη διάρκεια των οργανωμένων δραστηριοτήτων ή σε χώρους, όπου η εποπτεία είναι αυξημένη, όπως για παράδειγμα στη τουαλέτα, στους διαδρόμους ή σε σχολικές εκδρομές, δεν υπάρχουν τόσα πολλά επεισόδια εκφοβισμού όσα κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού.

Τέλος, όταν το δείγμα ρωτήθηκε σχετικά με το πόσο συχνά πιστεύει ότι επεμβαίνουν οι παιδαγωγοί ή κάποιος άλλος ενήλικας προκειμένου να σταματήσει κάποιο περιστατικό εκφοβισμού, η πλειοψηφία απάντησε ότι αυτό συμβαίνει συχνά. Γίνεται κατανοητό λοιπόν, ότι οι γονείς πιστεύουν πως οι παιδαγωγοί επεμβαίνουν όταν αντιλαμβάνονται κάποιο επεισόδιο εκφοβισμού, ενώ τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης επεμβαίνουν μερικές φορές προκειμένου να σταματήσουν κάποιο περιστατικό.

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Τα επεισόδια εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής όλο και αυξάνονται στις μέρες μας, κάνοντας πιο επιτακτική την ανάγκη παρέμβασης. Προκειμένου να μειωθούν τα περιστατικά εκφοβισμού, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα και από τη πλευρά της οικογένειας αλλά και από τη πλευρά του σχολείου συγχρόνως. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα από την οικογένεια του θύματος και από την οικογένεια του δράστη αλλά και από το σχολείο διότι με αυτό τον τρόπο θα καταφέρουμε να έχουμε τα επιθυμητά αποτελέσματα.

5.1 Τι μπορούν να κάνουν οι γονείς του θύματος

Πρώτα από όλα, οι γονείς ενός θύματος θα πρέπει να *μιλήσουν στο παιδί τους*. Αυτό το βήμα είναι το σημαντικότερο, διότι το παιδί έχει την ανάγκη να αποκαλύψει σε κάποιον τις δύσκολες καταστάσεις που βιώνει και που τον βασανίζουν. Όμως, για να φτάσει το παιδί σε αυτό το στάδιο, θα πρέπει ο γονέας να κερδίσει την εμπιστοσύνη του και να έρθει πιο "κοντά" με το παιδί. Επίσης, το παιδί πρέπει να αισθάνεται ότι ο ενήλικος που έχει απέναντί του όχι μόνο θέλει αλλά και μπορεί να τον βοηθήσει (Olweus, 2009).

Αν οι γονείς αντιληφθούν ότι το παιδί τους έχει πέσει θύμα εκφοβισμού, θα πρέπει να το βοηθήσουν ώστε να ξεφύγει από αυτή τη κατάσταση. Αυτό θα γίνει *ενδυναμώνοντας την αυτοεκτίμηση του παιδιού*. Ένας τρόπος για να αυξηθεί η αυτοεκτίμηση του παιδιού είναι να αναπτύξει τις πιθανές κλίσεις που έχει όπως ακόμα και τα διάφορα θετικά χαρακτηριστικά του. Με αυτό τον τρόπο θα μάθει να φέρνει αντιρρήσεις σε καταστάσεις εκφοβισμού και θα μάθει πώς να επιβάλλεται στους συνομηλίκους του (Olweus, 2009).

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Επίσης, οι γονείς μπορούν να ενθαρρύνουν το παιδί τους να *πλησιάσει και να κάνει παρέα με έναν ήρεμο και φιλικό συμμαθητή του*. Αν και το άλλο παιδί είναι μοναχικό και απομονωμένο από τους συνομηλίκους του, τότε είναι πολύ πιο εύκολο να το πλησιάσει το θυματοποιημένο παιδί. Μια καλή ευκαιρία για να γίνει αυτό είναι οι γονείς των παιδιών να βρουν ένα κοινό ενδιαφέρον που έχουν και τα δύο παιδιά όπως είναι για παράδειγμα μία εξωσχολική δραστηριότητα και να φροντίσουν ώστε τα παιδιά τους να συμμετέχουν μαζί σε αυτή τη δραστηριότητα. Όμως, αυτό παρόλο που ακούγεται εύκολο, στη πράξη δεν είναι καθόλου και αυτό διότι το θυματοποιημένο παιδί αν συναντήσει μία δυσκολία στην επαφή του με το άλλο παιδί, είναι πολύ πιθανό να εγκαταλείψει την προσπάθειά του εξαιτίας παλαιότερων αποτυχιών. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει οι γονείς να είναι δίπλα στο παιδί και να το ενθαρρύνουν να συνεχίσει την προσπάθειά του (Olweus, 2009).

Τις περισσότερες φορές, όταν οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι το παιδί τους έπεσε θύμα εκφοβισμού, γίνονται υπερπροστατευτικοί στη προσπάθειά τους να προστατεύσουν το παιδί τους. Αυτό όμως ενδέχεται να έχει ανεπιθύμητες αρνητικές συνέπειες στο μέλλον. Συγκεκριμένα, υπάρχει πιθανότητα το παιδί να απομακρυνθεί από τους συνομηλίκους του και να προσκολληθεί στους ενήλικους που υπάρχουν στη ζωή του όπως για παράδειγμα στους γονείς του. Αυτό θα έχει σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνικοποίησή του καθώς όταν μεγαλώσει δεν θα μπορεί να κάνει εύκολα παρέες και θα προτιμά να μένει κλεισμένο στο σπίτι του και στο κόσμο των μεγάλων. Για το λόγο αυτό, οι γονείς θα πρέπει να *συμπεριφέρονται στο παιδί τους φυσιολογικά*, δηλαδή όπως συμπεριφέρονταν πριν αυτό θυματοποιηθεί (Olweus, 2009).

Το πιο σημαντικό όμως από όλα, είναι οι γονείς να *έχουν ενσυναίσθηση*. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να μπαίνουν στη θέση των παιδιών τους και να προσπαθούν να αντιληφθούν τα πράγματα από την οπτική γωνία του παιδιού. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τα παιδιά τους, τα οποία νιώθουν ότι έχουν κάποιον που κατανοεί τα προβλήματά τους και που μπορούν να στηριχθούν σε κάθε δύσκολη στιγμή. Ακόμα, οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να κάνουν αμέτρητα πρακτικά πράγματα προκειμένου να προλάβουν τα πιθανά πειράγματα των υπολοίπων παιδιών. Ένα από αυτά είναι η εξωτερική εμφάνιση.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Συγκεκριμένα, οι γονείς μπορούν να φροντίσουν ώστε το παιδί τους να φοράει ρούχα που να εγκρίνουν οι συνομήλικοί του και να έχει ένα εμφανίσιμο κούρεμα για παράδειγμα. Μόνο με αυτό τον τρόπο, θα καταφέρουν να αποφύγουν τα κακόβουλα σχόλια των άλλων παιδιών (Rigby, 2008).

Επιπλέον, ένα από τα πιο σημαντικά εφόδια για την μείωση των επεισοδίων εκφοβισμού στους χώρους προσχολικής αγωγής είναι η *"γνώση" του φαινομένου από τη πλευρά των γονιών*. Αυτό σημαίνει ότι οι γονείς θα πρέπει να έχουν γνώσεις για τη φύση της βίας ή του εκφοβισμού, για τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει αυτός στη ζωή ενός παιδιού αλλά και για τη πρόληψη και την αντιμετώπισή του. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα μπορέσουν να δράσουν αποτελεσματικά και με τα διάφορα προγράμματα παρέμβασης να καταφέρουν να εξαλείψουν το φαινόμενο αυτό που μαστιάζει τα ελληνικά σχολεία (Κωνσταντίνου, 2010).

5.2 Τι μπορούν να κάνουν οι γονείς του δράστη

Πρώτα από όλα, οι γονείς του δράστη θα πρέπει να *μεταφέρουν στα παιδιά τους τις απόψεις τους για το φαινόμενο του εκφοβισμού*. Θα πρέπει λοιπόν, να τους πούνε ότι ο εκφοβισμός είναι κάτι πολύ σοβαρό και ότι δεν θέλουν να δουν το παιδί τους να συμμετέχει σε περιστατικά εκφοβισμού. Το να γνωρίζουν τα παιδιά ότι οι γονείς του είναι κατά του εκφοβισμού, είναι πολύ σημαντικό. Εξάλλου, αν οι γονείς και το σχολείο αντιταχθούν ενάντια στον εκφοβισμό, υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες το παιδί να τροποποιήσει τη συμπεριφορά του (Olweus, 2009).

Σύμφωνα με τον Olweus (2009), τα επιθετικά παιδιά συνήθως προέρχονται από αποδιοργανωμένες οικογένειες. Στις οικογένειες αυτές δεν υπάρχουν κανόνες ή αν υπάρχουν, αυτοί μπορεί να μην έχουν γνωστοποιηθεί σε όλα τα μέλη της οικογένειας ή μπορεί οι γονείς να μην δίνουν σημασία στη *τήρηση των κανόνων* αυτών. Όπως τονίζει ο Selg (1987: στο Ζάχαρης, 2003, σ.190), «η καθιέρωση κανόνων δεν είναι αρκετή για την αλλαγή της συμπεριφοράς των επιθετικών παιδιών.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Πρέπει να συμπληρωθούν με τη γνωστοποίηση στα παιδιά των συνεπειών της υπέρβασης των κανόνων, οι οποίες πρέπει οπωσδήποτε να επακολουθούν». Η συνέπεια είναι λογικό να σχετίζεται με ένα βαθμό δυσφορίας ή δυσαρέσκειας όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να περιλαμβάνει και τη σωματική τιμωρία (Olweus, 2009). Ο Skinner (1953: στο Ζάχαρης, 2003), υποστήριξε ότι «θετική ενίσχυση» είναι όταν δίνονται στο παιδί κάποια ερεθίσματα, τα οποία στη συνέχεια συμβάλλουν στην εμφάνιση επιθυμητών μορφών συμπεριφοράς. Οι γονείς θα πρέπει να χρησιμοποιούν τη θετική ενίσχυση αν θέλουν η επιθυμητή συμπεριφορά να συνεχιστεί και στο μέλλον. Ο Selg (1987: στο Ζάχαρης, 2003) παρατήρησε ότι οι γονείς που έχουν πολύ επιθετικά παιδιά χρησιμοποιούν τις θετικές ενισχύσεις αλλά με λιγότερη αποτελεσματικότητα σε σύγκριση με τους γονείς των "κανονικά επιθετικών" παιδιών. Ίσως αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι πρώτοι είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι τα παιδιά πρέπει να δείχνουν τη σωστή συμπεριφορά «από αγάπη», για το λόγο αυτό θεωρούν ότι ο έπαινος είναι κάτι περιττό.

Επίσης, είναι ευρέως γνωστό ότι οι γονείς αποτελούν πρότυπο συμπεριφοράς για τα παιδιά τους. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει πρώτα οι ίδιοι οι γονείς να συμπεριφέρονται με σεβασμό προς τους συνανθρώπους τους. Συγκεκριμένα, οι γονείς θα πρέπει να έχουν καλούς τρόπους και να μην προβαίνουν ποτέ σε πράξεις εκφοβισμού προς άλλους ανθρώπους. Ταυτόχρονα, δεν θα πρέπει να είναι υπερπροστατευτικοί με τα παιδιά τους αλλά να τα βοηθήσουν να αναπτύξουν λειτουργικές δεξιότητες ώστε να μπορούν να έρθουν σε επαφή με περισσότερο κόσμο και να κάνουν πιο εύκολα φίλους (Rigby, 2008).

Επιπλέον, ο εκφοβισμός συμβαίνει συνήθως όταν οι ενήλικοι δεν είναι παρόντες ή δεν γνωρίζουν τι κάνουν τα παιδιά τους. Για το λόγο αυτό, οι γονείς θα πρέπει να έχουν γνώση σχετικά με τη συμπεριφορά των παιδιών τους όταν αυτοί δεν είναι παρόντες για να μπορούν να τα παρατηρήσουν, όπως για παράδειγμα να γνωρίζουν πως συμπεριφέρεται το παιδί τους στο σχολείο. Επίσης, θα πρέπει να προσπαθούν να γνωρίσουν τους φίλους των παιδιών τους αλλά να παρατηρήσουν και τις σχέσεις που έχουν τα παιδιά τους με αυτούς.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Ένας τρόπος για να το υλοποιήσουν, είναι να οργανώνουν διάφορες συναντήσεις ή εκδρομές με τους φίλους του παιδιού τους ώστε να έρθουν πιο κοντά με το παιδί τους και να κατανοήσουν περισσότερο τον τρόπο συμπεριφοράς του και τον τρόπο με τον οποίο αντιδρά στις καταστάσεις. Με τον τρόπο αυτό, θεμελιώνεται μια σχέση ασφάλειας και εμπιστοσύνης μεταξύ γονέα και παιδιού και έτσι το παιδί είναι πιο πρόθυμο να ακούσει τη γνώμη του γονέα του και να την ακολουθήσει. Τέλος, οι νταήδες χαρακτηρίζονται από σωματική δύναμη, από ανάγκη να κυριαρχήσουν στους άλλους και από έντονη δραστηριότητα. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, οι γονείς μπορούν να τα εκμεταλλευτούν και να *ωθήσουν το παιδί τους να ασχοληθεί με κάποια δραστηριότητα*, όπως είναι το ποδόσφαιρο για παράδειγμα. Σε τέτοιου είδους δραστηριότητες, το παιδί θα πειθαρχηθεί και θα μάθει να υπακούει σε κάποιους κανόνες (Olweus, 2009).

5.3 Τι μπορεί να κάνει το σχολείο

«Οι εμπειρίες που αποκτά το παιδί στο νηπιαγωγείο αποτελούν τους σπουδαιότερους παράγοντες κοινωνικοποίησης μετά τα βιώματα στα πλαίσια της οικογένειας» (Ζάχαρης, 2009, σ. 149). Όπως αναφέρει ο Loeber (1982: στο Ζάχαρης, 2009), τα παιδιά που είναι πολύ επιθετικά τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι, κινδυνεύουν να γίνουν εγκληματίες στο μέλλον. Από τα παραπάνω, γίνεται σαφές ότι όσο πιο νωρίς παρέμβει κάποιος για να τροποποιήσει τη συμπεριφορά του παιδιού, τόσο πιο πολλές πιθανότητες επιτυχίας έχει (Ζάχαρης, 2009). Αυτό συμβαίνει διότι όταν το παιδί είναι μικρό σε ηλικία, είναι πιο εύκολο να τροποποιηθεί η συμπεριφορά του και μάλιστα η τροποποίηση αυτή τις περισσότερες φορές είναι μόνιμη ή χωρίς ιδιαίτερες αλλαγές. Έτσι, καταλαβαίνουμε πόσο σημαντικό είναι να παρθούν μέτρα κατά του σχολικού εκφοβισμού από τους εκπαιδευτικούς των νηπιαγωγείων.

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Αρχικά, το σχολείο θα πρέπει να οργανώνει συχνά σχολικές ημερίδες που θα αφορούν το θέμα του εκφοβισμού. Σε αυτές τις ημερίδες είναι καλό εκτός από τον διευθυντή, τους εκπαιδευτικούς, το σχολικό ψυχολόγο, το σχολικό σύμβουλο και τη νοσοκόμα του σχολείου, να έχουν την ευκαιρία να μιλήσουν και κάποιοι γονείς, οι οποίοι θα έχουν επιλεχθεί από πριν. Μέσα από αυτή την ημερίδα, σχολείο και οικογένεια θα μπορέσουν να συγκεκριμενοποιήσουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού και να ορίσουν τα μέτρα που πρέπει να παρθούν (O'weus, 2009).

Πολλά παιδιά πιστεύουν ότι το να αναφέρουν ότι έπεσαν θύμα εκφοβισμού, είναι σαν να δηλώνουν δημόσια ότι είναι «αδύναμοι» ή φοβόνται μήπως οι συνομήλικοί τους, τους αποκαλέσουν «καρφιά των συντρόφων τους» αν αναφέρουν το περιστατικό. Το να μάθουν τα παιδιά να αναφέρουν τα περιστατικά εκφοβισμού σε κάποιον ενήλικα, χρειάζεται εξάσκηση. Βέβαια, τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, στη προσπάθειά τους να βρουν υπεράσπιση, συνηθίζουν να αναφέρουν τα γεγονότα εκφοβισμού στην παιδαγωγό. Οι παιδαγωγοί θα πρέπει να ενθαρρύνουν τέτοιες πράξεις, ώστε τα παιδιά να διατηρήσουν την ίδια στάση συμπεριφοράς και στο μέλλον (Rigby, 2008).

Ένας άλλος τρόπος για να αντιμετωπιστεί ο εκφοβισμός στους εξωτερικούς χώρους του σχολείου, όπως είναι η αυλή, είναι οι ενήλικοι που επιτηρούν να παρεμβαίνουν γρήγορα και αποφασιστικά σε περιστατικά εκφοβισμού. Αυτό σημαίνει ότι είναι υποχρεωμένοι να γνωρίζουν πότε πρόκειται για εκφοβισμό και πότε πρόκειται για φυσιολογικά παιχνίδια μεταξύ των παιδιών. Επίσης, οι επιτηρητές πρέπει να παρεμβαίνουν ακόμα και σε περιπτώσεις που έχουν την υποψία ότι υπάρχει πιθανότητα να συμβεί ο εκφοβισμός στο μέλλον (O'weus, 2009). Σύμφωνα με τον O'weus (2009, σ.89), «καλύτερα να παρεμβαίνουμε νωρίτερα απ' ό τι πρέπει παρά αργότερα». Ακόμα, οι εκπαιδευτικοί ενός σχολείου πρέπει να ανταλλάσσουν πληροφορίες μεταξύ τους. Για παράδειγμα, ένας επιτηρητής όταν παρατηρήσει ένα περιστατικό εκφοβισμού, θα πρέπει να αναφέρει το γεγονός και στον υπεύθυνο εκπαιδευτικό της τάξης των μαθητών αυτών, καθώς έτσι θα μπορέσουν να συνεργαστούν και να λύσουν το πρόβλημα του εκφοβισμού πιο γρήγορα.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, είναι πολύ σημαντικό να *οργανώνονται κοινές συναντήσεις γονέων και εκπαιδευτικών*. Μέσα από αυτές τις συναντήσεις, οι γονείς μπορούν να κατανοήσουν το πόσο σοβαρό είναι το φαινόμενο του εκφοβισμού και να κινητοποιηθούν. Οι εκπαιδευτικοί από την πλευρά τους μπορούν να συγκεντρώσουν περισσότερες πληροφορίες για το δράστη ή το θύμα και να πληροφορηθούν σχετικά με τη συμπεριφορά του στο σπίτι. Έτσι, γονείς και εκπαιδευτικοί μπορούν να λάβουν μαζί μέτρα κατά του εκφοβισμού. Με αυτό τον τρόπο, οι γονείς, αφού θα είναι ενήμεροι για τα μέτρα που έχουν παρθεί, θα νιώθουν περισσότερη εμπιστοσύνη και σιγουριά προς τους εκπαιδευτικούς (Olweus, 2009).

Ακόμα, *πρέπει να υπάρχει μία τηλεφωνική γραμμή επικοινωνίας σε κάθε σχολείο*, καθώς με αυτό τον τρόπο οι γονείς είναι ελεύθεροι, όποτε εκείνοι κρίνουν απαραίτητο ότι πρέπει να μιλήσουν σε κάποιον για τον εκφοβισμό, να παίρνουν τηλέφωνο. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι κάποιοι γονείς νιώθουν πιο άνετα όταν μιλάνε τηλεφωνικά για το θέμα αυτό και έτσι, μπορούν να προσθέσουν περισσότερες πληροφορίες και λεπτομέρειες για κάποιο περιστατικό εκφοβισμού. Το άτομο επικοινωνίας πρέπει να έχει ενσυναίσθηση, ώστε να μπορεί μέσα από διάφορες τεχνικές, να βοηθήσει το γονέα και να τον παρακινήσει να μιλήσει με τον υπεύθυνο εκπαιδευτικό (Olweus, 2009).

Πολύ σημαντικά είναι και τα μέτρα που μπορούν να παρθούν στο επίπεδο της τάξης. Μαθητές και εκπαιδευτικοί από κοινού θα πρέπει να *ορίσουν κάποιους κανόνες* που θα τους ακολουθούν πιστά. Επίσης, οι ίδιοι οι μαθητές μπορούν να συμμετέχουν στον καθορισμό των κανόνων ώστε να νιώθουν χρήσιμοι και έτσι θα αισθάνονται μεγαλύτερη υπευθυνότητα για τη τήρησή τους. *Ακόμα, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να χρησιμοποιούν τον έπαινο*, καθώς με αυτό τον τρόπο αυξάνεται η επιθυμητή συμπεριφορά των παιδιών αφού αυτή είναι που επαινείται και έτσι, μειώνεται η αρνητική συμπεριφορά. *Οι κυρώσεις κάποιες φορές είναι και αυτές απαραίτητες* και αποτελούν ένα είδος αρνητικής συνέπειας. Για παράδειγμα, η ανυπακοή στους κανόνες της τάξης, είναι λογικό να φέρει ορισμένες κυρώσεις.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Χρειάζεται όμως μεγάλη προσοχή σε αυτό το θέμα διότι οι κυρώσεις πρέπει να προκαλούν κάποια στεναχώρια αλλά να μην είναι εχθρικές (Olweus, 2009). Επίσης, *ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να οργανώνει κατά καιρούς κοινές θετικές δραστηριότητες*. Μέσα από αυτές τις δραστηριότητες, οι μαθητές θα έχουν την ικανότητα να έρθουν πιο κοντά και μεταξύ τους αλλά και με τον εκπαιδευτικό αφού θα γνωριστούν καλύτερα και έτσι θα δημιουργηθούν αισθήματα αλληλεγγύης (Olweus, 2009).

Επιπλέον, *κάθε σχολείο πρέπει να διαθέτει ένα πρόγραμμα πρόληψης κατά του σχολικού εκφοβισμού*. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, διότι μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορούν να προλάβουν την εμφάνιση των διάφορων περιστατικών εκφοβισμού. Πρώτα από όλα, θα πρέπει οι ενήλικοι που βρίσκονται στο χώρο του σχολείου να είναι ενημερωμένοι για τον σχολικό εκφοβισμό και για τις διαστάσεις που μπορεί το θέμα αυτό να πάρει στο σχολείο. Ακόμα, είναι πολύ σημαντικό, οι γονείς να έχουν επίγνωση του θέματος ως ένα βαθμό και οι δύο αυτές πλευρές να αποφασίσουν να εμπλακούν και να πάρουν μέτρα που θα έχουν σαν στόχο την αλλαγή της παρούσας κατάστασης (Olweus, 2009). Επίσης, θα πρέπει να γίνει προσπάθεια ώστε να ενδυναμωθούν οι κοινωνικές δεξιότητες των εκπαιδευτικών αλλά και των παιδιών ακόμα. Με αυτό τον τρόπο, θα καταφέρουν και οι δύο να προλαμβάνουν τα διάφορα επεισόδια εκφοβισμού ή να αναφέρουν έγκαιρα τα περιστατικά εκφοβισμού και έτσι, θα είναι πιο εύκολο να αντιμετωπιστούν κατάλληλα. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί και τα μεγαλύτερα παιδιά του παιδικού σταθμού, θα πρέπει να καταρτιστούν κατάλληλα και να αποκτήσουν «στρατηγικές παρέμβασης» κατά του σχολικού εκφοβισμού ώστε να νιώθουν και οι ίδιοι ότι έχουν την ικανότητα να αντιμετωπίσουν τέτοιες καταστάσεις. Με αυτόν τον τρόπο, θα νιώθουν πιο ασφαλείς (Κωνσταντίνου, 2010). Αξίζει να σημειωθεί ότι «η δημιουργία κοινής αντίληψης αναφορικά με τη φύση της βίας ή του εκφοβισμού αλλά και των επιπτώσεών τους, συνιστά χαρακτηριστικό γνώρισμα ενός επιτυχημένου προγράμματος για την πρόληψη και αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων» (Κωνσταντίνου, 2010, σ.26). Τέλος, είναι πολύ σημαντικό οι εκπαιδευτικοί να διδάξουν στα παιδιά ότι πρέπει να επιλύουν τις διαφορές τους με ειρηνικό τρόπο και όχι με τη βία. Οι δεξιότητες επίλυσης των συγκρούσεων καλλιεργούνται μέσα από το παιχνίδι.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Συγκεκριμένα, όταν δύο παιδιά διεκδικούν ένα παιχνίδι, είναι πολύ πιθανό το ένα παιδί να χτυπήσει το άλλο, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για παιδιά προσχολικής ηλικίας (Rigby, 2008). Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να παρέμβει η παιδαγωγός και να προσπαθήσει να διδάξει στα παιδιά ότι δεν πρέπει να χτυπάνε τον συμμαθητή τους, αλλά θα ήταν καλύτερο να του ζητήσουν ευγενικά το παιχνίδι, και αν αυτός δεν θελήσει να το δώσει, τότε μπορούν να περιμένουν μέχρι να το αφήσει από μόνος του.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ότι αν γονείς και εκπαιδευτικοί πάρουν στα σοβαρά το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού και λάβουν μέτρα για την καταπολέμηση των περιστατικών εκφοβισμού, θα καταφέρουν να περιορίσουν αισθητά το φαινόμενο αυτό.

5.4 Επίλογος

Με βάση τις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε από την έρευνα αυτή, είναι σαφές ότι οι γονείς γνωρίζουν τι είναι ο σχολικός εκφοβισμός και έχουν την ικανότητα να αναγνωρίσουν διάφορες μορφές του όπως είναι ο σωματικός, ο λεκτικός αλλά και ο έμμεσος εκφοβισμός. Το εντυπωσιακό είναι ότι οι γονείς αναγνώρισαν τις μορφές του έμμεσου εκφοβισμού, πράγμα το οποίο δεν είναι εύκολο, καθώς πολλοί άνθρωποι μπερδεύουν τις μορφές "έμμεσου εκφοβισμού" με τη "φυσιολογική συμπεριφορά" του παιδιού. Αυτό σημαίνει ότι παρόλο που μερικές φορές έχουμε έμμεσο εκφοβισμό, πολλοί υποστηρίζουν ότι δεν πρόκειται για έμμεσο εκφοβισμό αλλά για φυσιολογική συμπεριφορά ενός παιδιού σε αυτή την ηλικία. Επίσης, οι γονείς αναγνώρισαν ότι τόσο οι δράστες όσο και τα θύματα διαθέτουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία συμβάλλουν στο να γίνει ένα παιδί θύμα ή δράστης. Όσον αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού, οι γονείς υποστήριξαν ότι είναι πολύ σημαντικό οι γονείς στο σπίτι αλλά και οι παιδαγωγοί στο σχολείο, να λαμβάνουν μέτρα κατά του εκφοβισμού όταν αντιλαμβάνονται την απειλή του ή όταν αντιλαμβάνονται ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει στο χώρο του σχολείου. Κάτι άλλο που είναι πολύ σημαντικό και πολλοί γονείς αναγνωρίζουν την αξία του, είναι η συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια. Αυτή η συνεργασία θα πρέπει να είναι συχνή και ουσιαστική, ώστε να αποδώσει κιάλας. Μόνο αν γονείς και σχολείο λάβουν μέτρα μαζί, θα μπορέσει να λυθεί αυτό το "πρόβλημα". Αυτό διότι, αν λάβει μέτρα μόνο η μία πλευρά από τις δύο, το παιδί θα βρεθεί σε σύγχυση και δεν θα μπορεί να αντιληφθεί τι είναι "σωστό" και τι όχι, καθώς σε αυτή την ηλικία δεν γνωρίζει τι είναι "σωστό" και τι "λάθος". Η προσχολική ηλικία είναι μία κρίσιμη ηλικία για τη ζωή ενός παιδιού, καθώς σε αυτά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, το παιδί χτίζει τη προσωπικότητά του. Για το λόγο αυτό, αξίζει να βάλουν παιδαγωγοί και γονείς, τα σωστά θεμέλια για την οικοδόμηση μιας "σωστής" προσωπικότητας.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Ακόμα, η συγκεκριμένη έρευνα έγινε στην ευρύτερη περιοχή της Θήβας. Ωστόσο, θα πρέπει να γίνουν και άλλες έρευνες σε όλη την Ελλάδα αφού οι έρευνες που αφορούν τη διερεύνηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού, είναι πολύ περιορισμένες στον ελλαδικό χώρο. Επίσης, θα πρέπει να γίνουν έρευνες όχι μόνο σε γονείς που έχουν παιδιά προσχολικής ηλικίας αλλά και σε παιδαγωγούς και σε παιδιά. Η συλλογή δεδομένων που προέρχονται από τους παιδαγωγούς, είναι απαραίτητη διότι οι παιδαγωγοί είναι αυτοί με τους οποίους τα παιδιά περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας. Επιπλέον, αξίζει οι ερευνητές να εστιάσουν τη προσοχή τους και στα ίδια τα παιδιά. Αυτό είναι πολύ δύσκολο και ιδιαίτερα στη προσχολική ηλικία όπου τα παιδιά δεν έχουν την δυνατότητα να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο και δεν έχουν την άνεση να εκφράσουν λεκτικά όλα αυτά που νιώθουν. Για το λόγο αυτό, η συλλογή δεδομένων στα παιδιά αυτής της ηλικίας, μπορεί να γίνει με τη παρατήρησή τους στο περιβάλλον του παιδικού σταθμού αλλά και με τη προφορική συνέντευξη, αν αυτή καθίσταται ικανή.

Προτείνεται λοιπόν, η περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού στη προσχολική ηλικία, με την αύξηση των ερευνών σε όλη την Ελλάδα και με την εστίαση των ερευνών στα άτομα που εμπλέκονται στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού (γονείς, παιδαγωγοί) αλλά και στο ίδιο το παιδί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cole, M., & Cole, S.R. (2001). *Η ανάπτυξη των παιδιών: Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Ingram, G., & Bering, J.M. (2010). Children's tattling: The reporting of everyday norm violations in preschool settings. *Child development*, 81(3), 945-957.

Kentucky Center for School Safety (2011). *Parents can make a difference*. Retrieved December 26, 2011, from <http://kycss.org/pdfs-docs/clearpdf/handouts/parentbully.pdf>.

Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε*. Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.

Ontario Ministry of Education (2011). *Bullying: We can all help stop it. A guide for parents of elementary and secondary school students*. Retrieved December 12, 2011, from :<http://www.edu.gov.on.ca/eng/parents/bullying.html>.

Rigby, K. (2008). *Σχολικός εκφοβισμός. Σύγχρονες απόψεις* (Α' έκδοση). Αθήνα: Τόπος.

Sawyer, J.L., Mishna, F., Pepler, D., Wiener, J. (2011). The missing voice: Parents' perspectives of bullying. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1795-1803. Retrieved May 11, 2011, from Science Direct.

Scrimgeour, M. (2007). Empathy and aggression: a study of the interplay between empathy and aggression in preschoolers. Retrieved May 7, 2012 from digitalrepository.wheatoncollege.edu/handle/11040/788.

Smith, P. (2004). Bullying: Recent developments. *Child and adolescent mental health*, 9(3), 98-103.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Sugden, K., Arseneault, L., Harrington, H., Moffitt, T.E., Williams, B., Caspi, A. (2010). Serotonin transporter gene moderates the development of emotional problems among children following bullying victimization. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 49(8), 830-840. Retrieved May 14, 2010, from Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry.

Βουϊδάσκης, Β. (1987). *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο (Συμβολή στην κοινωνιολογία της παιδείας)* (Β' έκδοση). Αθήνα: Γρηγόρη

Ζάχαρης, Δ. (2003). *Επιθετικότητα και αγωγή: Έννοια, θεωρίες, παράγοντες, εξέλιξη, θεραπεία* (Β' έκδοση). Αθήνα: Γρηγόρη.

Κασάπη, Σ. (2007). *Εκφοβισμός και θυματοποίηση συνομηλίκων σε χώρους προσχολικής αγωγής*. Μεταπτυχιακή εργασία: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κωνσταντίνου, Κ. (2010). Σχολικός εκφοβισμός- Περιγραφή του φαινομένου και προτάσεις παρέμβασης στο σχολείο και την οικογένεια. Στο: Ο. Μακρή & Α. Ήργης (Επιμ.), *Όταν οι γονείς θέλουν... Μπορούν* (σ.16-28). Θεσσαλονίκη: Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων «Ασύλου του Παιδιού».

Μπεζέ, Λ. (1998). Βία στο σχολείο και βία του σχολείου. Τρεις παρανοήσεις και πολλά ερωτηματικά. Στο: V. Courtecuisse, J. Fortin, Λ. Μπεζέ, J. Pain, J. Selosse (Επιμ.), *Βία στο σχολείο...Βία του σχολείου...* (σ. 61-75). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Νακοπούλου, Ε., & Γαλάνη, Π. (υπό έκδοση). Εκφοβισμός και θυματοποίηση στο ελληνικό πλαίσιο: Η περίπτωση των γονέων. Στο: Α. Ψάλτη, Σ. Κασάπη, & Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή (Επιμ.).

Τανούρκα Π. (2010). *Εκφοβισμός και θυματοποίηση στους χώρους προσχολικής αγωγής*. Πτυχιακή εργασία: Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

Ψάλτη, Α., & Κωνσταντίνου, Κ. (2007). Το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: Η επίδραση του φύλου και της εθνοπολιτισμικής προέλευσης. *Ψυχολογία*, 14(4), 329-345.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Ο ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ

«ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΓΟΝΕΙΣ»

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη μελέτη των απόψεων σας σε θέματα που συνδέονται με το φαινόμενο της σχολικής βίας και του εκφοβισμού (bullying) στους παιδικούς σταθμούς. Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο εσείς ως γονείς αντιλαμβάνεστε το φαινόμενο της σχολικής βίας και του εκφοβισμού παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς δεν υπάρχουν δεδομένα για τη χώρα μας.

Η έρευνα πραγματοποιείται στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας στο Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας του ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης. Το ερωτηματολόγιο που έχετε στα χέρια σας προέκυψε μετά από τροποποίηση του ήδη υπάρχοντος ερωτηματολογίου για γονείς μαθητών/τριών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, από την φοιτήτρια Μπάτσαρη Ελένη με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κ. Αναστασία Ψάλτη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας του ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης. Σας καλούμε να πάρετε μέρος στην έρευνα, που έχει εθελοντικό χαρακτήρα και να απαντήσετε με προσοχή σε όλες τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η δική σας απάντηση. Η συμμετοχή σας για μας είναι πολύ σημαντική και, φυσικά, τα ευρήματα της έρευνας θα είναι πολύ χρήσιμα για όλη την εκπαιδευτική κοινότητα. Τα ερωτηματολόγια θα συμπληρωθούν ανώνυμα, θα τηρηθεί η αρχή της εμπιστευτικότητας και όλες οι πληροφορίες θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους στόχους της πτυχιακής εργασίας.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συνεργασία σας.

Η υπεύθυνη της έρευνας:

Μπάτσαρη Ελένη

II. Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο παιδικό σταθμό

9. Τι σημαίνει για εσάς η έννοια «εκφοβισμός»;

Περιγράψτε σύντομα ένα περιστατικό εκφοβισμού.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10. Παρακάτω υπάρχουν μικρές ιστορίες που περιγράφουν κάποια περιστατικά, τα οποία συμβαίνουν μέσα στο σχολείο. Ποια από αυτά πιστεύετε ότι σημαίνουν το ίδιο με τον όρο «εκφοβίζω»;

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
1. Το παιδί A σπρώχνει το B με τόση δύναμη ώστε να το ρίξει στο πάτωμα. Τα σπρώξιμο ήταν σίγουρα εσκεμμένο και δεν το προκάλεσε το παιδί B. Το παιδί B φωνάζει «Σταμάτα να με σπρώχνεις! Πάντα αυτό κάνεις, φύγε».	☐	☐

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

2. Το παιδί Γ λέει στο παιδί Δ «Όχι, όχι και πάλι όχι.

Δεν μπορείς να παίζεις μαζί μας». Το παιδί Δ απομονώνεται και παίζει μόνο του για το υπόλοιπο της ώρας με δάκρυα στα μάτια. Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που το παιδί Γ έχει αποκλείσει το παιδί Δ από το παιχνίδι.

3. Το παιδί Ε φέρνει στο σχολείο μία σβήστρα-

δεινόσαυρο και λέει ότι τη πήρε ως δώρο από τα Goodys. Το παιδί Ζ πάει και το χτυπά στο κεφάλι ζητώντας του να του δώσει τη σβήστρα. Το παιδί Ε αρχικά αρνείται, στη συνέχεια υποχωρεί.

4. Τα παιδιά έχουν καθίσει γύρω από τα τραπεζάκια

τους για το μεσημεριανό φαγητό. Το παιδί Η λέει στο παιδί Θ, «Ει, δώσε μου το χυμό σου, αλλιώς θα σε δείρω». Το παιδί Θ συμμορφώνεται αμέσως. Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που συμβαίνει κάτι τέτοιο.

5. Όταν τα παιδιά ζωγραφίζουν σε ομάδες, το παιδί Ι

λέει στο Κ, «Αν δε μου δώσεις το μοβ μαρκαδόρο, δε θα σε καλέσω στα γενέθλιά μου». Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που το παιδί Ι λέει κάτι τέτοιο.

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

6. Το παιδί Π λέει στο παιδί Μ, «Φύγε από εδώ!

Βρωμάς!». Το παιδί Μ προσπαθεί να το αγνοήσει,
αλλά κατσουφιάζει. Το ίδιο συνέβη και τις προάλλες.

7. Το παιδί Ν παίρνει από το παιδί Ξ τις κάρτες που

έχει και χωρίς να το θέλει σκίζει μία από αυτές.

Το παιδί Ξ στεναχωριέται πολύ.

8. Το παιδί Ο κοροϊδεύει το παιδί Π για το νέο του

κούρεμα και μετά και τα δύο αρχίζουν τα σπρωξίματα
και βάζουν τα γέλια.

III. Δυσάρεστα περιστατικά που έχουν συμβεί στο παιδικό σταθμό

Οι περισσότερες από τις ερωτήσεις που ακολουθούν είναι σχετικά με το τι συνέβη στο παιδικό σταθμό του παιδιού σας τους τελευταίους 2 με 3 μήνες και όχι αποκλειστικά στο δικό σας παιδί. Γι' αυτό, όταν θα απαντάτε στις ερωτήσεις, θα πρέπει να σκέφτεστε αυτούς τους τελευταίους 2 με 3 μήνες και όχι μόνο τι συμβαίνει τώρα.

11. Τι από τα παρακάτω έχετε αντιληφθεί να συμβαίνει κατά τους 2-3 τελευταίους μήνες στο παιδικό σταθμό του παιδιού σας; Κυκλώστε τον αριθμό που σας ταιριάζει καλύτερα. Παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις.

Σύμφωνα με τη συνολική εικόνα που έχετε για το παιδικό σταθμό του παιδιού σας...	Ποτέ	1-2 φορές	2-3 φορές	1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές
1. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) είπε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά).	1	2	3	4	5
2. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) χτύπησε ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά) επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησε.	1	2	3	4	5

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

3. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) είπε άσχημα λόγια και ψέματα για ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά) στη δασκάλα.	1	2	3	4	5
4. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) ανάγκασε ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά) να κάνει πράγματα που δεν ήθελε.	1	2	3	4	5
5. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) πείραξε τα προσωπικά αντικείμενα ενός άλλου παιδιού (ή κάποιων άλλων παιδιών).	1	2	3	4	5
6. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) δεν ήθελε να κάνει παρέα με ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά).	1	2	3	4	5
7. ... κάποιο παιδί (ή κάποια παιδιά) φοβέρισε με κάποιον τρόπο ένα άλλο παιδί (ή κάποια άλλα παιδιά). Γράψε τι έκανε:.....	1	2	3	4	5

**ΑΝ ΣΤΗ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΕΡΩΤΗΣΗ (11) ΕΧΕΤΕ ΚΥΚΛΩΣΕΙ ΤΟ 1
ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ, ΤΟΤΕ ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 8
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ 15. ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕ
ΠΑΡΑΚΑΤΩ.**

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

12. Πώς είναι τα παιδιά που κάνουν συχνά κάτι από αυτά που διαβάσατε παραπάνω; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από ένα τετραγωνάκια.

- 1 Είναι κυρίως αγόρια
- 2 Είναι κυρίως κορίτσια
- 3 Είναι δημοφιλής στα υπόλοιπα παιδιά
- 4 Είναι παιδιά από άλλη χώρα
- 5 Έχουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά
- 6 Φέρονται άσχημα στα υπόλοιπα παιδιά της τάξης
- 7 Κάνουν διαρκώς φασαρία στη τάξη
- 8 Δεν αφήνουν τη δασκάλα να ολοκληρώσει το μάθημα
- 9 Φέρονται καλά στα παιδιά της τάξης και είναι αρκετά συμπαθείς
- 10 Δεν ενδιαφέρονται για τους άλλους και δεν νιώθουν τύψεις

13. Γιατί κατά τη γνώμη σας, σε κάποια παιδιά συμβαίνουν περιστατικά σαν αυτά που διαβάσατε πιο πάνω; Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερα από ένα τετραγωνάκια.

- 1 Γιατί είναι αγόρια
- 2 Γιατί είναι κορίτσια
- 3 Γιατί είναι από άλλη χώρα
- 4 Γιατί είναι συνεσταλμένα παιδιά
- 5 Γιατί είναι παιδιά που δεν μπορούν να επιβληθούν εύκολα σε άλλα παιδιά
- 6 Γιατί μιλάνε διαφορετική γλώσσα από τη πλειοψηφία των μαθητών
- 7 Γιατί είναι παιδιά που δεν έχουν αυτοπεποίθηση
- 8 Γιατί έχουν μικρότερη σωματική δύναμη από τα υπόλοιπα παιδιά
- 9 Γιατί είναι μοναχικά και απομονωμένα παιδιά
- 10 Γιατί είναι παιδιά που έχουν πολλές γνώσεις

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

14. Πόσο συχνά φοβάστε μήπως συμβεί στο παιδί σας κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω στο χώρο του παιδικού σταθμού; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Ποτέ
- 2 Σπάνια
- 3 Μερικές φορές
- 4 Αρκετά συχνά
- 5 Συχνά
- 6 Πολύ συχνά

15. Τι από τα παρακάτω συνέβη στο παιδί σας κατά τους 2- 3 τελευταίους μήνες στο παιδικό σταθμό; Κυκλώστε τον αριθμό που ταιριάζει καλύτερα στη περίπτωση σας. Απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις.

Κατά τους τελευταίους 2-3 μήνες...	Ποτέ	1-2 φορές	2-3 φορές	1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές
1. ... είπαν άσχημα λόγια στο παιδί μου, το κορόιδεψαν ή το πείραζαν με άσχημο τρόπο.	1	2	3	4	5
2. ... χτύπησαν το παιδί μου επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησαν.	1	2	3	4	5
3. ... είπαν άσχημα λόγια και ψέματα για το παιδί μου στη δασκάλα.	1	2	3	4	5

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

4. ... ανάγκασαν το παιδί μου να κάνει πράγματα που δεν ήθελε.	1	2	3	4	5
5. ... πείραξαν τα προσωπικά αντικείμενα του παιδιού μου.	1	2	3	4	5
6. ... κάποια παιδιά δεν έκαναν παρέα με το παιδί μου.	1	2	3	4	5
7. ... το εκφόβιζαν με άλλο τρόπο (γράψτε τι του έκαναν):.....	1	2	3	4	5

**ΑΝ ΣΤΗ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΕΡΩΤΗΣΗ (15) ΕΧΕΤΕ ΚΥΚΛΩΣΕΙ ΤΟ 1
ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ, ΤΟΤΕ ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ
13 ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ 27. ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕ
ΠΑΡΑΚΑΤΩ.**

16. Σε ποια τάξη του παιδικού συνήθως πηγαίνει το παιδί που έκανε στο παιδί σας κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Στο ίδιο τμήμα με το παιδί μου
- 2 Σε μεγαλύτερη τάξη
- 3 Σε μικρότερη τάξη
- 4 Σε διαφορετικό τμήμα, αλλά ίδια τάξη
- 5 Σε διάφορες τάξεις

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

17. Ήταν συνήθως αγόρια ή κορίτσια τα παιδιά που έκαναν στο παιδί σας κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Κυρίως 1 αγόρι
- 2 Αρκετά αγόρια
- 3 Κυρίως 1 κορίτσι
- 4 Αρκετά κορίτσια
- 5 Και αγόρια και κορίτσια

18. Ήταν «ντόπιοι» (Ελληνες) ή «ξένοι» τα παιδιά που έκαναν στο παιδί σας κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Κυρίως 1 «ξένο» άτομο
- 2 Αρκετά «ξένα» άτομα
- 3 Κυρίως 1 «ντόπιο» άτομο
- 4 Αρκετά «ντόπια» άτομα
- 5 Και «ντόπιοι» και «ξένοι»

19. Πόσα ήταν συνήθως τα παιδιά που έκαναν στο παιδί σας κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Κυρίως 1 άτομο
- 2 Μια ομάδα 2-3 ατόμων
- 3 Μια ομάδα 4-9 ατόμων
- 4 Μια ομάδα με περισσότερα από 9 άτομα
- 5 Διαφορετικά παιδιά ή ομάδες ατόμων κάθε φορά

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

20. Πόσο κράτησε το περιστατικό; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Κράτησε 1-2 εβδομάδες
- 2 Κράτησε 1 μήνα
- 3 Κράτησε περίπου 6 μήνες
- 4 Κράτησε περίπου 1 χρόνο
- 5 Κρατά εδώ και αρκετά χρόνια

21. Σε ποιο μέρος του παιδικού σταθμού συνέβη στο παιδί σας κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω; Μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από ένα τετραγωνάκι.

- 1 Στην αυλή του παιδικού κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού
- 2 Στη τάξη του κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων
- 3 Στη τάξη του κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού
- 4 Στη τουαλέτα του παιδικού σταθμού
- 5 Στους διαδρόμους του παιδικού σταθμού
- 6 Κατά τη διάρκεια μιας σχολικής εκδρομής
- 7 Στη κουζίνα του παιδικού σταθμού
- 8 Μέσα στο σχολικό λεωφορείο
- 9 Ενώ περίμενε το σχολικό λεωφορείο
- 10 Σε κάποιο άλλο μέρος του παιδικού σταθμού.

(γράψτε ποιο ήταν αυτό):

22. Πόσο συχνά προσπαθούν οι παιδαγωγοί ή κάποιος άλλος ενήλικας στο σχολείο να σταματήσουν κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω;

Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Σχεδόν ποτέ
- 2 Μία φορά στις τόσες
- 3 Μερικές φορές
- 4 Συχνά
- 5 Σχεδόν πάντα

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

23. Πόσο συχνά άλλα παιδιά του σχολείου προσπαθούν να σταματήσουν κάτι από αυτά που διάβασες πιο πάνω; Σημείωσε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Σχεδόν ποτέ
- 2 Μία φορά στις τόσες
- 3 Μερικές φορές
- 4 Συχνά
- 5 Σχεδόν πάντα

24. Γιατί νομίζετε ότι κάποια παιδιά διάλεξαν το παιδί σας και του έκαναν κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω;

Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερα από ένα τετραγωνάκια.

- 1 Γιατί είναι κορίτσι
- 2 Γιατί είναι αγόρι
- 3 Γιατί είναι δημοφιλής
- 4 Γιατί είναι συνεσταλμένο παιδί
- 5 Γιατί γνωρίζουν ότι δεν θα αναφέρει το γεγονός στη δασκάλα

25. Από ποιόν μάθατε ότι στο παιδί σας συμβαίνει κάτι από τα παραπάνω;

Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερα από ένα τετραγωνάκια.

- 1 Από την/ τον δασκάλα/ δάσκαλο της τάξης
- 2 Από την/ τον διευθύντρια/ διευθυντή του παιδικού σταθμού
- 3 Από κάποιον ενήλικα στο σχολείο
- 4 Από τους φίλους ή τις φίλες του
- 5 Από τα αδέρφια του
- 6 Από το παιδί μου
- 7 Από τους γονείς των φίλων του παιδιού μου
- 8 Το είδα εγώ τυχαία όταν ήμουν στο παιδικό
- 9 Από κάποιο άλλο άτομο (γράψτε ποιο ήταν

αυτό):.....

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

26. Έχετε επικοινωνήσει με το παιδικό σταθμό για να προσπαθήσετε να σταματήσετε κάτι από αυτά που διαβάσατε πιο πάνω;

Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Όχι, δεν έχω μιλήσει με το παιδικό σταθμό
- 2 Ναι, μίλησα με το παιδικό σταθμό μία φορά
- 3 Ναι, έχω μιλήσει με το παιδικό σταθμό αρκετές φορές

27. Τι από τα παρακάτω έκανε το παιδί σας κατά τους 2- 3 τελευταίους μήνες στο παιδικό σταθμό; Κυκλώστε τον αριθμό που ταιριάζει καλύτερα στην περίπτωση σας. Απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις.

Κατά τους τελευταίους 2-3 μήνες...	Ποτέ	1-2 φορές	2-3 φορές	1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές
1. ... είπε άσχημα λόγια, κορόιδεψε ή πείραξε με άσχημο τρόπο κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά	1	2	3	4	5
2. ... χτύπησε κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά επειδή δεν έκανε αυτό που του ζήτησε.	1	2	3	4	5
3. ... είπε άσχημα λόγια και ψέματα στη δασκάλα για κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά.	1	2	3	4	5
4. ... ανάγκασε κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά να κάνει πράγματα που δεν ήθελε.	1	2	3	4	5

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

5. ... πείραξε τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου παιδιού ή κάποιων παιδιών.	1	2	3	4	5
6. ... δεν έκανε παρέα με κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά.	1	2	3	4	5
7. ... εκφόβισε με άλλο τρόπο κάποιο παιδί ή κάποια παιδιά (γράψτε τι τους έκανε):.....	1	2	3	4	5

**ΑΝ ΣΤΗ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΕΡΩΤΗΣΗ (27) ΕΧΕΤΕ ΚΥΚΛΩΣΕΙ ΤΟ 1
ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ, ΤΟΤΕ ΠΗΓΑΙΝΕΤΕ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ
15 ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ 30. ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕ
ΠΑΡΑΚΑΤΩ.**

28. Από ποιόν μάθατε ότι το παιδί σας έκανε κάτι από τα παραπάνω σε κάποιο παιδί ή σε κάποια άλλα παιδιά;

Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερα από ένα τετραγωνάκια.

- 1 Από την/ τον δασκάλα/ δάσκαλο της τάξης
- 2 Από την/ τον διευθύντρια/ διευθυντή του παιδικού σταθμού
- 3 Από κάποιον ενήλικα στο σχολείο
- 4 Από τους φίλους ή τις φίλες του
- 5 Από τα αδέρφια του
- 6 Από το παιδί μου
- 7 Από τους γονείς των φίλων του παιδιού μου
- 8 Το είδα εγώ τυχαία όταν ήμουν στο παιδικό
- 9 Από κάποιο άλλο άτομο (γράψτε ποιο ήταν αυτό):.....

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

29. Σας έχει μιλήσει κάποιος παιδαγωγός σχετικά με κάτι από αυτά που διαβάσατε παραπάνω και το οποίο έκανε το παιδί σας σε κάποιο άλλο ή σε κάποια άλλα παιδιά; Σημειώστε μόνο ένα τετραγωνάκι.

- 1 Όχι, δεν μου έχουν μιλήσει
- 2 Ναι, μου μίλησαν μία φορά
- 3 Ναι, μου έχουν μιλήσει αρκετές φορές

IV. Στάσεις

Σας παρακαλούμε να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν ακόμη και αν πιστεύετε ότι δεν υπάρχουν φαινόμενα εκφοβισμού στο σχολείο των παιδιών σας.

30. Παρακάτω θα διαβάσετε απόψεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με το φαινόμενο του εκφοβισμού στο παιδικό σταθμό. Πόσο συμφωνείται με τις απόψεις αυτές; Παρακαλούμε να βάλετε σε κύκλο τον αριθμό που αντιστοιχεί σε αυτό που εσείς προσωπικά πιστεύετε, και να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις.

Απόψεις	Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ αρκετά	Δεν είμαι σίγουρος/η	Διαφωνώ αρκετά	Διαφωνώ απόλυτα
1. Είναι αστείο να βλέπεις παιδιά να αναστατώνονται όταν κάποιο άλλο άτομο τα πειράζει στο σχολείο.	1	2	3	4	5
2. Τα παιδιά που τα εκφοβίζουν άλλα παιδιά στο σχολείο θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τον εκφοβισμό μόνο τους και να μην ζητούν βοήθεια.	1	2	3	4	5

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

3. Όταν τα παραπάνω γεγονότα συμβαίνουν σε μικρό βαθμό, είναι βοηθητικά για την ισχυροποίηση του χαρακτήρα των παιδιών.	1	2	3	4	5
4. Τα παιδιά που τα εκφοβίζουν άλλα παιδιά στο σχολείο δε θα πρέπει να ανταποδίδουν στους/στις συμμαθητές/τριές τους την πράξη εκφοβισμού που δέχτηκαν από αυτούς/ές.	1	2	3	4	5
5. Το παιδί που εκφοβίζει άλλα νεαρά άτομα είναι στην πραγματικότητα δειλό.	1	2	3	4	5
6. Ο εκφοβισμός αποτελεί φυσιολογικό τμήμα της ανάπτυξης του παιδιού.	1	2	3	4	5
7. Είναι ευθύνη των παιδαγωγών να προλαμβάνουν επεισόδια εκφοβισμού ακόμη και αν αυτό συμβαίνει εις βάρος των μαθημάτων.	1	2	3	4	5
8. Παιδιά που εκφοβίζουν άλλα παιδιά, το κάνουν για κάποιο λόγο.	1	2	3	4	5
9. Τα αδύναμα παιδιά θα πρέπει να δέχονται περισσότερη βοήθεια στο σχολείο ώστε να μάθουν να αντιμετωπίζουν πιο εύκολα τα διάφορα περιστατικά εκφοβισμού.	1	2	3	4	5

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

10. Οι δράστες των περιστατικών εκφοβισμού απολαμβάνουν την αναστάτωση που προκαλούν στους άλλους.	1	2	3	4	5
11. Τα παιδιά που τα εκφοβίζουν άλλα παιδιά δε θα πρέπει να τρέχουν στους παιδαγωγούς κάθε φορά που κάποιος τα πειράζει.	1	2	3	4	5
12. Δεν με εκπλήσσει ότι τα παιδιά- θύματα δεν είναι δημοφιλή παιδιά.	1	2	3	4	5
13. Δεν συμφωνώ με τη χρήση βίας στο σχολείο, αλλά δε θεωρώ ότι είναι δική μου ευθύνη να αντιμετωπίσω περιστατικά εκφοβισμού.	1	2	3	4	5
14. Τα παιδιά που συχνά τα πειράζουν στο σχολείο συνήθως το προκαλούν.	1	2	3	4	5
15. Θαυμάζω τους ανθρώπους που κάνουν το δικό τους.	1	2	3	4	5

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

31. Πώς θα πρέπει, κατά τη γνώμη σας, να αντιμετωπίζονται περιστατικά σαν αυτά που διαβάσατε πιο πάνω στο παιδικό σταθμό; Γράψτε όλα όσα πιστεύετε ότι θα πρέπει να γίνουν.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Σημάδια ότι ένα παιδί εκφοβίζεται

A. Στο σχολείο

Τα παιδιά που πέφτουν θύματα του εκφοβισμού, υπάρχει περίπτωση να εκδηλώσουν κάποια ή κάποιες από τις ενδείξεις που καταγράφονται παρακάτω:

- ✚ Τους κοροϊδεύουν και τους περιγελούν και αυτό δεν γίνεται στα πλαίσια της πλάκας μεταξύ φίλων
- ✚ Τους χτυπούν, τους κλοτσούν, τους σπρώχνουν, τους τσιμπούν ενώ εκείνοι είναι αδύναμοι να υπερασπιστούν τον εαυτό τους
- ✚ Συχνά εμφανίζουν μελανιές, χτυπήματα, γδαρσίματα ή έχουν σκισμένα ρούχα και να τους ρωτήσουν πως έγινε αυτό, δεν μπορούν να δώσουν μία λογική εξήγηση
- ✚ Τους παίρνουν στο σχολείο τα χρήματά τους, τα βιβλία τους, τις τσάντες τους και προσωπικά τους αντικείμενα και τα πετάνε στο πάτωμα ή τα καταστρέφουν
- ✚ Εμπλέκονται σε «καβγάδες» ενώ δεν έχουν καμία σχέση και συχνά προσπαθούν να "ξεφύγουν" με διάφορους τρόπους από αυτούς που τους έμπλεξαν όπως κλαίγοντας
- ✚ Τους βρίζουν, τους πειράζουν με άσχημο τρόπο, τους υποτιμούν, τους χλευάζουν, τους απειλούν και τους εκφοβίζουν
- ✚ Στα διαλείμματα είναι συνέχεια μόνοι τους ενώ δεν έχουν ούτε ένα στενό φίλο στη τάξη
- ✚ Στα διαλείμματα θέλουν να είναι συνέχεια κοντά στο δάσκαλο ή σε άλλους ενηλίκους που βρίσκονται στο περιβάλλον του σχολείου
- ✚ Οι συμμαθητές τους, τους διαλέγουν τελευταίους όταν παίζουν παιχνίδια
- ✚ Συνήθως δείχνουν να είναι στεναχωρημένοι, θλιμμένοι, δυστυχείς

Πτυχιακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

- ✚ Δεν τα πηγαίνουν καλά με τα μαθήματά τους και εμφανίζουν ξαφνική πτώση στους βαθμούς
- ✚ Δεν μιλάνε δυνατά στη τάξη και δείχνουν σαν να είναι μονίμως αγχωμένοι και ανασφαλείς.

(Olweus, 2009)

B. Στο σπίτι

Αν οι γονείς έχουν την υποψία ότι το παιδί τους εκφοβίζεται στο χώρο του σχολείου, προκειμένου να σιγουρευτούν μπορούν να παρατηρήσουν τη συμπεριφορά του στο σπίτι. Τα παιδιά που εκφοβίζονται στο σχολείο εκδηλώνουν κάποια ή κάποιες από τις ενδείξεις που καταγράφονται παρακάτω:

- ✚ Αρχίζει να τραυλίζει
- ✚ Όταν επιστρέφει στο σπίτι του λείπουν πράγματα ή χρήματα που είχε πάρει μαζί του στο σχολείο
- ✚ Κάνει απουσίες ή κοπάνες όποτε του δοθεί η ευκαιρία
- ✚ Ζητάει περισσότερα χρήματα για χατζιλίκι από ότι συνήθως ώστε να τα πάρει μαζί του στο σχολείο
- ✚ Δυσκολεύεται να κάνει φίλους και είναι απομονωμένος. Κάτι που δεν γινόταν στο παρελθόν
- ✚ Η σχολική τους επίδοση εμφανίζει ξαφνική πτώση
- ✚ Έχει γρατζουνιές, μελανιές ή πληγές στο σώμα ή το πρόσωπό του
- ✚ Δίνει την εντύπωση ότι είναι αγχωμένο και ανήσυχο ενώ αρνείται να μιλήσει για το τι συμβαίνει
- ✚ Όταν επιστρέφει στο σπίτι, έχει σκισμένα βιβλία, ρούχα και έχουν καταστραφεί τα προσωπικά αντικείμενα που παίρνει μαζί του στο σχολείο
- ✚ Δεν θέλει να πηγαίνει στο σχολείο
- ✚ Αλλάζει δρόμο όταν πηγαίνει στο σχολείο
- ✚ Παρακαλάει να το πάνε στο σχολείο οι γονείς του με το αυτοκίνητο

Πτυχειακή εργασία της Μπάτσαρη Ελένης

- ✚ Η διάθεσή τους αλλάζει χωρίς λόγο και αιτία
- ✚ Δυσκολεύεται να κοιμηθεί καλά, κάτι που δεν γινόταν στο παρελθόν
- ✚ Κλαίει πριν κοιμηθεί ή βλέπει εφιάλτες
- ✚ Παραπονιέται συχνά ότι του πονάει το στομάχι ή το κεφάλι

(Κωνσταντίνου, 2010)

- ✚ Δεν φέρνει συμμαθητές του στο σπίτι και σπάνια πηγαίνει σε σπίτια συμμαθητών του
- ✚ Δεν έχει φίλους για να κάνουν παρέα τις ελεύθερες ώρες τους
- ✚ Δεν το καλούν σε πάρτυ οι φίλοι του ή αυτό γίνεται πολύ σπάνια
- ✚ Δίνει απίθανες εξηγήσεις για όλα τα παραπάνω

(Olweus, 2009)

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΠΕΡΙΣΤΩΣΕΙΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

"μορφή έμμεσου εκφοβισμού"

"μορφή έμμεσου εκφοβισμού"

"μορφή άμεσου εκφοβισμού"

